

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

*«Εκδοτικοί Οίκοι Ορθόδοξων Θρησκευτικών Βιβλίων στην
Ελλάδα τον 21^ο αιώνα»*

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Χριστίνα Μπάνου

ΜΑΝΟΥ ΕΙΡΗΝΗ

(ΑΜ:ΜΑΒΜ202004)

Κέρκυρα, 2022

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Λέξεις – Κλειδιά	4
Abstract	5
Keywords.....	5
1. Εισαγωγή	8
1.1. Ιστορικό της εργασίας.....	8
1.2. Ερευνητικό ζητούμενο – στόχος της εργασίας	12
1.3. Τεκμηρίωση της ανάγκης για έρευνα	12
1.4. Μεθοδολογία.....	12
2. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση.....	13
2.1. Η Ελληνική Ορθόδοξη Θρησκεία στην Ελλάδα τον 21 ^ο αιώνα	13
2.1.1. Η θρησκεία στην Ελλάδα.....	13
2.2. Οι Εκδόσεις στο Εξωτερικό.....	19
2.3. Επισκόπηση της Ελληνικής Εκδοτικής Βιομηχανίας	22
2.3.1. Εκδοτικοί οίκοι & η Νέα Εποχή της Κρίσης.....	28
2.3.2. Τα Βιβλιοπωλεία στην Ελλάδα	30
2.4. Η ιστορία των θρησκευτικών εκδόσεων στην Ελλάδα και διεθνώς.....	31
2.4.1. Εισαγωγή.....	31
2.4.2. Ιστορική αναδρομή της Θρησκευτικής Λογοτεχνίας.....	32
3. Ελληνικοί θρησκευτικοί εκδοτικοί οίκοι	34
3.1. Εισαγωγή.....	34
3.2. Εκδοτικός οίκος «Σωτήρ»	36
3.3. Εκδοτικός οίκος «Πορφύρα»	40
3.4. Εκδοτικός οίκος «Εαρ»	44

3.5.	Εκδοτικός οίκος «Αρμός»	48
3.6.	Εκδοτικός οίκος «Αρχονταρίκι»	50
3.7.	Εκδοτικός οίκος «Σταμούλη»	54
3.8.	Αγιορείτικες εκδόσεις	59
3.8.1	Εκδόσεις «Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου»	61
3.9.	Εκδοτικός Οίκος « Εν πλω»	74
3.10.	Εκδόσεις «Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος»	78
3.11.	Συμπεράσματα - Προτάσεις.....	81
	Βιβλιογραφικές αναφορές	83
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	90

Περίληψη

Θέμα της παρούσας εργασίας αποτελεί η ελληνική βιομηχανία εκδόσεων θρησκευτικών βιβλίων τον 21^ο αιώνα στην Ελλάδα. Στο πρώτο κεφάλαιο καταγράφονται ο σκοπός και ο στόχος της εργασίας και στη συνέχεια αναλύεται η ερευνητική μέθοδος που επιλέχθηκε. Στο δεύτερο κεφάλαιο, τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, γίνεται εκτενής αναφορά στη θέση του Ορθόδοξου Χριστιανισμού στην ελληνική κοινωνία ανά τους αιώνες και δίνονται οι σημαντικότερες πληροφορίες για την ιστορία των εκδόσεων στην Ελλάδα. Εν συνεχεία πραγματοποιείται η ιστορική αναδρομή της έκδοσης θρησκευτικών βιβλίων τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Στο τρίτο κεφάλαιο, που είναι και το ερευνητικό μέρος, γίνεται παρουσίαση των κυριότερων εκδόσεων θρησκευτικών τίτλων στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα.

Λέξεις – Κλειδιά

Εκδοτική δραστηριότητα, εκδοτικοί οίκοι, θρησκευτικά βιβλία, Ορθόδοξος Χριστιανισμός

Abstract

The subject of this paper is the Greek publishing industry of religious books in the 21st century. In the first chapter, the purpose and objective of the work are recorded and then the research method chosen is analyzed. In the second chapter, the bibliographic review, extensive reference is made to the position of Orthodox Christianity in Greek society over the centuries and the most important information on the history of publications in Greece is given. Subsequently, the historical review of the publication of religious books is carried out both at the national and international level. In the third chapter, which is also the research part, the main editions of religious titles in Greece in the 21st century are presented.

Keywords

Publishing activity, publishing houses, religious books, Orthodox Christianity

Πρόλογος – ευχαριστίες

Το κρισιμότερο γεγονός της χιλιετίας που μας πέρασε, σύμφωνα με το περιοδικό Time, ήταν η εφεύρεση της τυπογραφίας απ' τον Γουτεμβέργιο. Αδιαμφισβήτητα, η τυπογραφία επέδρασε καθοριστικά στην αφύπνιση του ευρωπαϊκού πνεύματος, στην πρόοδο της γνώσης και της επιστήμης, και στην άνοδο του πνευματικού επιπέδου των λαών της Ευρώπης γενικότερα.

Το πρώτο βιβλίο που τυπώθηκε στον κόσμο ήταν η Βίβλος. Αντίτυπα της έκδοσης αυτής, που θεωρείται από πολλούς το ωραιότερο δημιούργημα της τυπογραφίας, σώζονται μέχρι σήμερα. Στο τέλος του 2011, η Βίβλος κατείχε την πρώτη θέση στη λίστα κυκλοφορίας των σημαντικότερων βιβλίων όλων των εποχών, με πάνω από 5 δισεκατομμύρια αντίτυπα.

Για εμάς τους Έλληνες, Ορθοδόξους Χριστιανούς στη συντριπτική πλειοψηφία, το γεγονός αυτό αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία, καθώς πέρα απ' την δυνατότητα να μελετούμε τον ιερό αυτόν θησαυρό απ' ευθείας στη γλώσσα μας και όχι σε μετάφραση, όπως συμβαίνει με τους άλλους λαούς, μέσω της ανάπτυξης της τυπογραφίας και της άνθησης των θρησκευτικών εκδόσεων, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα, κατέστη δυνατή η τύπωση και μελέτη της χριστιανικής εκκλησιαστικής φιλολογίας των πατέρων της Εκκλησίας και των εκκλησιαστικών συγγραφέων γενικότερα, οι οποίοι συγγράφουν κατά κύριο λόγο στην ελληνική γλώσσα.

Η θεολογία είναι συναρπαστική. Οι ρίζες του όρου, που κυριολεκτικά σημαίνει τη μελέτη του Θεού, φτάνουν ως την αρχαία Ελλάδα, με τον Πλάτωνα να είναι ο πρώτος φιλόσοφος που επινόησε τον όρο, κάνοντας πολλούς στοχασμούς για το θεϊκό στοιχείο, ενώ και για τον Αριστοτέλη η πρώτη φιλοσοφία (που αργότερα μετονομάστηκε σε μεταφυσική) ήταν η θεολογία, η οποία με την ίδρυση της χριστιανικής εκκλησίας μέχρι και τις μέρες μας, θα καταγράψει ένα τεράστιο υλικό, μεγίστης συγγραφικής και πνευματικής αξίας, συμπεριλαμβανομένης όχι μόνο της χριστιανικής ελληνικής, αλλά και της λατινικής γραμματείας.

Η Ορθόδοξη εκκλησία ζει τις τελευταίες δεκαετίες την έκπληξη της ανακάλυψης Πατερικών κειμένων, τα οποία απλά αγνοούσε, για λόγους ιστορικούς, πολιτιστικούς, λόγω της τουρκοκρατίας και κυρίως λόγω της αδυναμίας εκδόσεων και της μη ύπαρξης κειμένων. Με την εμφάνιση των θρησκευτικών εκδόσεων, ιδίως μετά τη χούντα, το θρησκευτικό βιβλίο έρχεται να καταγράψει μια αξιοσημείωτη τροχιά. Αυτήν την τροχιά θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε στην παρούσα εργασία, μελετώντας την παρουσία των εκδοτικών οίκων ορθόδοξων θρησκευτικών βιβλίων στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα.

Κλείνοντας την εισαγωγή αυτή, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την καθηγήτριά μου, Κα Χριστίνα Μπάνου, για την εμπιστοσύνη και την αμέριστη συμπαράστασή της καθ' όλη τη διάρκεια υλοποίησης της εργασίας μου, καθώς και τον σύζυγό μου Νικόλαο Λούβρο, για την υπομονή και τη στήριξή του.

1. Εισαγωγή

1.1. Ιστορικό της εργασίας

Παρακινούμενος από κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές απαιτήσεις¹ ο Johannes Gutenberg (1400-1468) προσάρμοσε την υπάρχουσα τεχνολογία για να εφεύρει την κινητή τυπογραφία, μεταμορφώνοντας τον τρόπο παραγωγής των βιβλίων². Στις αρχές του 16^{ου} αιώνα, τυπογραφεία είχαν εγκατασταθεί σε κάθε πόλη-κλειδιά της Ευρώπης³ (Eisenstein, 1979). Οι σύγχρονοι ιστορικοί καθώς και οι σύγχρονοι του Gutenberg έχουν χαιρετίσει την εφεύρεση ως «επαναστατική καινοτομία»⁴ και «το υψηλότερο του Θεού και ακραία πράξη χάριτος»⁵. Αν και η εκτύπωση δεν άλλαξε αμέσως τη φυσική μορφή του βιβλίου⁶ ο Gilmore (όπως αναφέρεται στο Eisenstein, 1970) παρατηρεί ότι επηρέασε κάθε τμήμα της ανθρώπινης δραστηριότητας⁷.

Μέχρι την εμφάνιση της τυπογραφίας, τα βιβλία έπαιρναν τη μορφή χειρογράφου κώδικα, που αντιγράφονταν με κόπο από μοναχούς που ήταν απομονωμένοι στα «scriptoria»⁸. Ο αλφαριθμητισμός ήταν κατά κύριο λόγο αρμοδιότητα της ανώτερης τάξης με το περιεχόμενο και τη διαθεσιμότητα των χειρόγραφων να ελέγχονται αυστηρά από την εκκλησία⁹. Η εμφάνιση πανεπιστημιακών κέντρων τον 12ο αιώνα επιτάχυνε την απομάκρυνση από τα γραφεία των μοναστηριών στα πανεπιστημιακά αντιγραφικά, προκειμένου να συμβαδίσουν με την αυξανόμενη ζήτηση για βιβλία¹⁰. Για να διευκολυνθεί η ταχύτητα παραγωγής, τα βιβλία χωρίστηκαν σε κατηγορίες, ώστε να υπάρχει ένα πιο αποτελεσματικά οργανωμένο σύστημα δανεισμού. Ξεχωριστά τμήματα δανείζονταν κατόπιν αιτήματος χωρίς να δεσμευτεί ούτε ένα

¹ Feather, J.P. The book in history and the history of the book. *The Journal of Library History* (1974-1987), (21)1. Libraries, Books, & Culture I (Winter, 1986). pp. 12-26.

² Jennett, S. (1958). *Pioneers in printing*. Routledge & Kegan Paul Limited: London.

³ Eisenstein, E. L. (1979). *The printing press as an agent of change: Communications and cultural transformations in early-modern Europe. Vol. 1*. Cambridge University Press: Cambridge

⁴ Dittmar, J.E. Information technology and economic change: The impact of the printing press. *The Quarterly Journal of Economics* (126) (2011), pp. 1133–1172

⁵ Loach, J. The Marian establishment and the printing press. *The English Historical Review*, (101), 398 (Jan., 1986), pp. 135-148

⁶ Bolter, J.D. (2001). *Writing space: Computers, hypertext, and the remediation of print* [2nd edition]. Routledge: New York, NY.

⁷ Eisenstein, E.L. The advent of printing in current historical literature: Notes and comments on an elusive transformation. *The American Historical Review* (75) 3 (Feb., 1970), pp. 727-743

⁸ Ένα δωμάτιο που διατίθεται για γραφή, ειδικά ένα σε ένα μοναστήρι όπου αντιγράφονταν χειρόγραφα.

⁹ Keep, C., McLaughlin, T., & Parmar, R. (1995). The electronic labyrinth. Ανακτήθηκε 10.08.2022 από: <http://www2.iath.virginia.edu/elab/hfl0262.html>

¹⁰ Raven, D. Elizabeth Eisenstein and the impact of printing, *European Review of History: Revue europeenne d'histoire*, (6) 2 (2008), pp. 223-234.

βιβλίο σε μία τοποθεσία. Σύμφωνα με τον Eisenstein¹¹, ωστόσο, στις αρχές του 15^{ου} αιώνα η κουλτούρα των γραφικών απολάμβανε μια αναβίωση και αυτή η πρακτική είχε υποχωρήσει λόγω των «αναρχικών» συνθηκών.

Όταν άρχισε να εξαπλώνεται η τυπογραφία μόνο η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία υπήρχε στη Δυτική Ευρώπη. Η Βίβλος, διαθέσιμη στα λατινικά, αντιγράφηκε με το χέρι, ανήκε και ελέγχονταν αυστηρά από την εκκλησία. Υπήρχε μια έντονη διχοτόμηση μεταξύ κληρικών και λαϊκών προσώπων. Οι αναλφάβητες μάζες αναμενόταν να έχουν πρόσβαση στη Βίβλο και στη γνώση μέσω ιερέων και «διαβάζοντας» την τέχνη και τις εικόνες που στεγάζονταν στους καθεδρικούς ναούς¹².

Τα πανεπιστήμια, που ελέγχονταν σε μεγάλο βαθμό από την εκκλησία, ακολούθησαν τους εκκλησιαστικά εγκεκριμένους τομείς μάθησης όπως οι φιλελεύθερες τέχνες, η θεολογία, η ιατρική και η νομική¹³. Τα υπάρχοντα κείμενα ήταν κυρίως θρησκευτικά και γράφτηκαν στα λατινικά¹⁴. Μεταρρυθμιστές όπως ο Μάρτιν Λούθηρος άρχισαν να επικρίνουν την εκκλησία και ζητούσαν για αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο κατανοούταν και ελέγχονταν η θρησκεία. Οι δημόσιες χειρόγραφες εκδόσεις της Βίβλου άρχισαν να εμφανίζονται και η Εκκλησία ενίσχυσε τον έλεγχο μέσω απαγορεύσεων και καύσης βιβλίων.

Η Καθολική Εκκλησία καλωσόρισε την εποχή της εκτύπωσης, θεωρώντας την «θείκη τέχνη»¹⁵. Η εκκλησία υιοθέτησε πρόθυμα τη νέα τεχνολογία για τους δικούς της σκοπούς, παράγοντας φυλλάδια για την υποστήριξη μιας εκστρατείας κατά του μουσουλμανισμού¹⁶. Οι κληρικοί υιοθέτησαν γρήγορα το τυπογραφείο, αντικαθιστώντας μερικές φορές τα παραδοσιακά *scriptoria* τους με ένα πιεστήριο. Η ικανότητα κυκλοφορίας θεολογικού υλικού μεταξύ των κληρικών με πολύ

¹¹ Eisenstein. E. L. (1979). *The printing press as an agent of change: Communications and cultural transformations in early-modern Europe*. Vol. 1. Cambridge University Press: Cambridge.

¹² Bolter, J.D. (2001). *Writing space: Computers, hypertext, and the remediation of print* [2nd edition]. Routledge: New York, NY.

¹³ Bazerman, C. (2011). *Church, state, university, and the printing press: Conditions for the emergence and maintenance of autonomy of scientific publication in Europe*. *Languages of Science in the Eighteenth Century*, p. 25.

¹⁴ Febvre, L. and Martin, H.J. (1976). *The coming of the book: The impact of printing*. NLB: London.

¹⁵ Loach, J. The Marian establishment and the printing press. *The English Historical Review*, (101), 398, (Jan., 1986), pp. 135-148.

¹⁶ Eisenstein. E. L. (1979). *The printing press as an agent of change: Communications and cultural transformations in early-modern Europe*. Vol. 1. Cambridge University Press: Cambridge.

μεγαλύτερο ρυθμό θεωρήθηκε γενικά επιθυμητή. Τα αυξανόμενα ποσοστά αλφαριθμητισμού και η επικράτηση των θρησκευτικών κειμένων οδήγησαν σε ένα αυξανόμενο υποτιμήμα του ευρωπαϊκού κοινού με άμεση πρόσβαση σε θρησκευτικό υλικό¹⁷.

Αν και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία υποστήριξε ότι μόνο τα μέλη του κλήρου είχαν τα προσόντα να ερμηνεύουν τη Βίβλο, αυτός ο νέος βαθμός πρόσβασης στα θρησκευτικά κείμενα έδωσε ώθηση για ένα αυξανόμενο μεταρρυθμιστικό κίνημα. Με την έλευση των Θέσεων του Λούθηρου, το τυπογραφείο έγινε κεντρικό στην προτεσταντική υπόθεση και ιδεολογία¹⁸. Ο Προτεσταντισμός ενθάρρυνε την άμεση αμφισβήτηση της παπικής εξουσίας, κατηγόρησε τους αξιωματούχους της Εκκλησίας για κατάχρηση εξουσίας και έδωσε έμφαση στην προσωπική ερμηνεία της Γραφής. Η ικανότητα διανομής θρησκευτικών κειμένων και ριζοσπαστικής θεωρίας στο αναγνωστικό κοινό επέτρεψε μια θεμελιώδη αλλαγή στη σχέση μεταξύ ενοριτών και θρησκευτικών αξιωματούχων.

Η σύγκρουση μεταξύ Προτεσταντών και Καθολικών ήταν ανοιχτή με τις δύο πλευρές να αναζητούν την υποστήριξη του κοινού. Το τυπογραφείο έγινε σημαντικό όπλο στη Μεταρρύθμιση. Τόσο οι προτεστάντες όσο και οι καθολικοί προπαγανδιστές χρησιμοποίησαν το τυπογραφείο ως μέσο επιρροής στο κοινό. Οι Προτεστάντες χρησιμοποιούσαν το τυπογραφείο για να πολλαπλασιάσουν επαναστατικό θεολογικό υλικό σε λαϊκό επίπεδο, ενώ η Καθολική Εκκλησία παράγαγε μεγάλες ποσότητες αντιμεταρρυθμιστικών κειμένων. Τελικά, η Μεταρρύθμιση οδήγησε σε μια μακρά σειρά συγκρούσεων - ιδεολογικών και βίαιων - που συνεχίστηκαν μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνα. Το τυπογραφείο έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μετάδοση των ιδεών που τροφοδότησαν αυτόν τον θεολογικό πόλεμο και ήταν εν μέρει υπεύθυνο για την επίδραση της Μεταρρύθμισης στη δυτική θρησκεία και πολιτική.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εβραϊκές και ισλαμικές ομάδες ήταν παραδοσιακά λιγότερο δεκτικές στην τυπογραφία και γενικά προτιμούσαν να παράγουν γραπτά θρησκευτικά κείμενα μέχρι τον 18^ο ή τον 19^ο αιώνα. Οι περισσότερες θρησκευτικές κοινότητες της Ανατολής απέρριψαν επίσης τον κινούμενο τύπο τύπου πιεστηρίου, αν και πιο συχνά λόγω της δυσκολίας να αναπαραχθούν εκατοντάδες ή χιλιάδες

¹⁷ Duffy, E. (1992). *The Stripping of the Altars*. New Haven, CT: Yale University Press

¹⁸ Spitz, L.W. (1984). *The Protestant Reformation 1517-1559*. New York, NY: Harper & Row

μεμονωμένοι χαρακτήρες. Ως αποτέλεσμα, τα πρώτα έντυπα θρησκευτικά κείμενα προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από χριστιανικά έγγραφα από την Ευρώπη¹⁹. Την εποχή εκείνη τα ορθόδοξα χριστιανικά κείμενα που υπήρχαν ήταν ελάχιστα. Τα πράγματα, ωστόσο, σύντομα θα άλλαζαν. Ο 20^{ος} αιώνας ήταν, για την Ορθοδοξία, μια περίοδος σημαντικών αλλαγών. Με την άνοδο του οικουμενικού κινήματος, η Ορθόδοξη θεολογία, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της Ορθόδοξης Διασποράς, βγήκε για πρώτη φορά, από την εσωστρέφειά της και την ομοσυνομολογιακή της απομόνωση και μπήκε σε διάλογο με άλλες μεγαλοχριστιανικές παραδόσεις και ήρθε αντιμέτωπη με τις προκλήσεις του σύγχρονου κόσμου.

Αυτή η πολλά υποσχόμενη διαδικασία της ορθόδοξης ανανέωσης ήταν στενά συνδεδεμένη με τη λεγόμενη «νεοπατερική σύνθεση» και σπουδαίες θεολογικές μορφές όπως οι Fr .Georges Florovsky, Vladimir Lossky, Paul Evdokimov, Fr. Nicholas Afanasiev, Fr.Dumitru Staniloae, Fr. Justin Popovic, Fr. Alexander Schmemmann, Fr. John Meyendorff, και Olivier Clément, καθώς και οι λιγότερο γνωστοί θεολόγοι και φιλόσοφοι της διασποράς, όπως ο π. Sergei Nicolaevich Bulgakov και ο Nikolai Alexandrovich Berdyaev.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί και η σημαντική συνεισφορά Ελλήνων θεολόγων ανάμεσα στους οποίους είναι οι Νίκος Νησιώτης, Σάββας Αγουρίδης, Φρ. Ιωάννης Ρωμανίδης, ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Περγάμου κ. Ιωάννης Ζηζιούλας, ο Χρήστος Γιανναράς, ο Παναγιώτης Νέλλας, ο Φρ. Βασίλειος Γόντικακης, ο Νίκος Ματσούκας, και ο Γιώργος Μαντζαρίδης, μεταξύ άλλων²⁰. Ωστόσο, σε μια εποχή ραγδαίων αλλαγών όπως η όψιμη νεωτερικότητα, η παγκοσμιοποίηση και η πολυπολιτισμικότητα, η Ορθοδοξία βρίσκεται σήμερα αντιμέτωπη με ριζικά νέες προκλήσεις που ήταν μέχρι τότε άγνωστες και τελείως διαφορετικές από τις προκλήσεις που είχε αντιμετωπίσει στο παρελθόν.

¹⁹ Spitz, L.W. (1984). *The Protestant Reformation 1517-1559* New York, NY: Harper & Row, 86-101

²⁰ Κατηγορία Έλληνες Θεολόγοι-Βικιπαίδεια ανακτήθηκε 15 Σεπτεμβρίου 2022 από, https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1:%CE%88%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82_%CE%B8%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CE%B9

1.2. Ερευνητικό ζητούμενο – στόχος της εργασίας

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσουμε τους κυριότερους εκδοτικούς οίκους Ορθόδοξων θρησκευτικών βιβλίων τον 21^ο αιώνα και να εξετάσουμε το κατά πόσο βοήθησαν στην εξάπλωση της Ορθοδοξίας και στο να φέρουν πιο κοντά τους ανθρώπους στην εκκλησία.

Το ερευνητικό ζητούμενο είναι το πόσες ορθόδοξες εκδόσεις υπάρχουν και αν είναι εύκολα προσβάσιμες από ανθρώπους που ενδιαφέρονται.

1.3. Τεκμηρίωση της ανάγκης για έρευνα

Η έλευση της τυπογραφίας άνοιξε νέους ορίζοντες για την παραγωγή και τη διάδοση του βιβλίου. Η Εκκλησία από νωρίς εκμεταλλεύθηκε τις δυνατότητες της τόσο για τις ανάγκες της σε λειτουργικό επίπεδο όσο και για την παραγωγή ψυχοφελών βιβλίων. Τον ίδιο δρόμο ακολούθησαν και τα μοναστήρια. Είναι άλλωστε γεγονός ότι το θρησκευτικό βιβλίο αποτελεί τον κύριο όγκο της παραγωγής έντυπων βιβλίων και πιο συγκεκριμένα το λειτουργικό βιβλίο ήταν το πλέον εμπορεύσιμο.

Η τυπογραφία δεν άφησε ανεπηρέαστες τις ορθόδοξες χριστιανικές εκδόσεις, οι οποίες με το πέρασμα του χρόνου αυξάνονταν και γίνονταν όλο πιο δημοφιλείς στους ορθόδοξους χριστιανούς. Σε αυτά τα πλαίσια δημιουργήθηκε η ανάγκη καταγραφής και περιγραφής των ορθόδοξων θρησκευτικών εκδόσεων στην Ελλάδα του 21^ο αιώνα.

1.4. Μεθοδολογία

Το πρώτο μέρος της εργασίας είναι βιβλιογραφικό και το δεύτερο ερευνητικό. Στο πρώτο μέρος θα παρουσιάσουμε, μέσα από τη βιβλιογραφία, τα κυριότερα ιστορικά στοιχεία της περιόδου που επηρέασαν τις ορθόδοξες χριστιανικές εκδόσεις και στο δεύτερο μέρος θα παρουσιάσουμε τις εκδόσεις αυτές. Κύρια πηγή μας για το ερευνητικό μέρος θα είναι το διαδίκτυο, αφού τις πληροφορίες για τους εκδοτικούς οίκους και τις εκδόσεις τους τις αντλούμε κυρίως από τον ιστότοπο του κάθε εκδοτικού οίκου. Έτσι, θα έχουμε πλήρη εικόνα για τον τρόπο προώθησης των βιβλίων, για το πώς είναι σχεδιασμένη η ιστοσελίδα και αν είναι ελκυστική στο ευρύ κοινό, πόσοι εκδοτικοί οίκοι έχουν και ηλεκτρονικό βιβλιοπωλείο και σε τι κοινό

απευθύνονται τα βιβλία του οίκου. Δυσκολίες που υπήρξαν κατά τη διεξαγωγή της έρευνας ήταν η έλλειψη στατιστικών στοιχείων στην ελληνική εκδοτική βιομηχανία, μετά το κλείσιμο του Ε.ΚΕ.ΒΙ.

2. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

2.1. Η Ελληνική Ορθόδοξη Θρησκεία στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα

2.1.1. Η θρησκεία στην Ελλάδα

Η Ελλάδα κατατάσσεται στην πέμπτη θέση μεταξύ των χωρών με το μεγαλύτερο ποσοστό Χριστιανών επί του συνολικού πληθυσμού και στην πρώτη θέση με το υψηλότερο ποσοστό Ορθόδοξων Χριστιανών²¹. Η Ελλάδα, άμεση απόγονος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είναι η μόνη χώρα στον κόσμο στην οποία η ελληνική Ορθόδοξη θρησκεία αναγνωρίζεται συνταγματικά ως η «επικρατούσα θρησκεία» καθιστώντας την μία από τις λίγες ευρωπαϊκές χώρες με κρατική θρησκεία.

Ως εκ τούτου, η Ελλάδα αποτελεί το καλύτερο μέρος για τη μελέτη του ελληνορθόδοξου πολιτισμού καθώς και των εκδόσεων ορθόδοξων θρησκευτικών βιβλίων, καθώς περίπου το 98% του πληθυσμού είναι Ελληνορθόδοξοι. Σύμφωνα με δημοσκόπηση του Ευρωβαρόμετρου του 2005²², το 81% των Ελλήνων πολιτών πιστεύει ότι υπάρχει Θεός, ενώ το 16% πίστευε σε κάποιο είδος πνεύματος ή ανώτερης δύναμης ζωής και το 3% απάντησε ότι δεν πιστεύει στον Θεό, στο πνεύμα ή σε κάποια ανώτερη δύναμη. Σύμφωνα με πιο πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την Kara Research²³ κατόπιν αιτήματος της εφημερίδας «Το Βήμα», από τους Έλληνες πολίτες που ερωτήθηκαν αν πιστεύουν στο Θεό ή όχι, το 56,3% απάντησε «ναι», το 20% απάντησε «μάλλον ναι», το 7,7% απάντησε «μάλλον όχι» και το 13% απάντησε «όχι».

²¹ Χριστιανισμός ανά χώρα – βικιπαίδεια ανακτήθηκε 10 Αυγούστου 2022 από, https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A7%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CE%B1%CE%BD%CE%AC_%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1#%CE%91%CE%BD%CE%AC_%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1

²² Eurobarometer on Social Values, Science and technology 2005. Ανακτήθηκε 28/08/2022 από: https://europa.eu/eurobarometer/api/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf

²³ Ανακτήθηκε 28/08/2022 από: <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=397206&h1=true>

Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη το 2007 από την Kapa Research²⁴ σε συνεργασία με το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ μεταξύ των Ελλήνων της Ελλάδας, της Κύπρου και της Ομογένειας, υψηλό ποσοστό των συμμετεχόντων ορίζουν την προσωπική τους ταυτότητα από το γεγονός ότι είναι οπαδοί της Ελληνορθόδοξης θρησκείας και έχουν θετική γνώμη για την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία. Οι Έλληνες της Κύπρου φαίνεται να είναι πιο συνδεδεμένοι με την ελληνορθόδοξη πίστη από τους Έλληνες που ζουν στην Ελλάδα και από τους Έλληνες της Ομογένειας και επομένως θεωρούν την ελληνική ορθόδοξη θρησκεία ως βασικό στοιχείο της προσωπικής τους ταυτότητας. Οι Έλληνες της Διασποράς, στην πλειοψηφία τους, έχουν μάλλον θετική ή θετική γνώμη για το έργο της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στη χώρα διαμονής τους.

Η αρχή του Νεοελληνικού Κράτους μπορεί να τεθεί το 1830, μετά το τέλος της επιτυχημένης Ελληνικής Επανάστασης (1821-1829) και την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου. Το 1830 η Ελλάδα κέρδισε επίσημα την ανεξαρτησία από τους Οθωμανούς και αναγνωρίστηκε επίσημα από τις Μεγάλες Δυνάμεις εκείνης της εποχής (Μ. Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία) ως ανεξάρτητη χώρα. Στα τρία πρώτα επαναστατικά συνταγματικά κείμενα (1822, 1823 και 1827) αν και προστατεύονταν ο θρησκευτικός πλουραλισμός, η ελληνορθόδοξη θρησκεία ορίστηκε ως «η κυρίαρχη θρησκεία» και όλες οι άλλες ήταν «επιτρεπόμενες», καθώς ο πόλεμος ήταν ακόμη σε εξέλιξη και το νέο κράτος χρειαζόταν την κοινωνική συνοχή που προσέφερε η Ορθοδοξία. Μια εξαίρεση μπορεί να παρατηρηθεί στο Σύνταγμα του 1827 που χρησιμοποίησε, για πρώτη φορά, τον όρο «ελευθερία» για όλους τους ανθρώπους να ασκούν κάθε θρησκεία.

Αν και το Άρθρο 3 του ισχύοντος Συντάγματος ορίζει ακόμη την Ελληνική Ορθόδοξη Θρησκεία ως «την επικρατούσα θρησκεία», το άρθρο 13²⁵, αποτελούμενο από πέντε παραγράφους, προβλέπει θρησκευτική ελευθερία σε όλους τους ανθρώπους εντός του ελληνικού κράτους. Ο τρόπος που διατυπώνεται το Άρθρο 13 οδηγεί στο συμπέρασμα που ισχύει για όλα τα άτομα που βρίσκονται στην Ελλάδα ανεξαρτήτως

²⁴ Global Survey on Hellenism, Parts 1,2 (in Greek). The charts are my own based on the data of the research. Ανακτήθηκε 28/08/2022 από:

<http://en.sae.gr/?id=17468&tag=Presentation+of+Kapa+Research+study+on+Diaspora+Hellenism>
²⁵ Ανακτήθηκε 28.08.2022 από: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-13/>

ιθαγένειας²⁶. Το Σύνταγμα δεν κάνει καμία διάκριση μεταξύ Ελλήνων και άλλων υπηκόων στο δικαίωμα της ανεξιθρησκίας.

Από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα, η θρησκεία υπήρξε κινητήριος δύναμη στην επιβίωση του ελληνικού έθνους, λειτουργώντας ως ενωτικός παράγοντας απέναντι στις εχθρικές απειλές και εμπνέοντας μεγάλα πολιτιστικά επιτεύγματα. Ο ελληνικός πολιτισμός και η χριστιανική θρησκεία είναι έντονα αλληλένδετα, πριν ακόμη από τη γέννηση της νέας θρησκείας. Οι Έλληνες φιλόσοφοι είχαν ετοιμάσει τον δρόμο και η ελληνική γλώσσα ήταν το όχημα με το οποίο έγινε η νέα θρησκεία γνωστή στον λαό και κηρύχθηκε πρώτα στην Ελλάδα και μετά στην υπόλοιπη Ευρώπη. Τα Τυπικά της Ορθόδοξης Χριστιανικής λατρείας (ύμνοι, θυσία, θυμίαμα κλπ) βασίζονται στα Τυπικά της αρχαίας ελληνικής θρησκείας και μάλιστα η αναπαράσταση των νέων θεοτήτων είναι συνέχεια της αναπαράστασης των αρχαίων ελληνικών θεοτήτων.

Ο Χριστιανισμός είναι σε μεγάλο βαθμό ελληνικός, όχι μόνο σε μορφή αλλά και σε περιεχόμενο επίσης. Έλληνες και ελληνόφωνοι χριστιανοί αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος της πρώιμης Εκκλησίας. Με τη διάχυση του ελληνισμού, ήδη από τον 4^ο αι. π.Χ., οι Έλληνες αποτελούσαν ένα πολύ σημαντικό, αν όχι κυρίαρχο στοιχείο, στην Εγγύς Ανατολή και στον Βορρά, ιδιαίτερα στις μεγάλες και τις μητροπολιτικές πόλεις. Χάρη στην επέκταση του ελληνικού κόσμου κατέστη δυνατή η θεμελίωση του Χριστιανισμού ως παγκόσμιας θρησκείας²⁷.

Ο εξελληνισμός επηρέασε κάθε πτυχή του πρώιμου χριστιανισμού, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας και, τουλάχιστον στα πρώτα της στάδια, η χριστιανική θρησκεία αναπτύχθηκε υπό την επίδραση της ελληνικής γλώσσας, σκέψης, ευσέβειας, μυστικισμού και ήθους. Η ελληνική θρησκευτική και φιλοσοφική σκέψη είχε διεισδύσει στο μυαλό και τη σκέψη του μεταγενέστερου Ιουδαϊσμού και η ελληνική σκέψη είχε ενδελεχώς εμποτίσει ολόκληρη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η συγχώνευση ελληνικού κλασικού πολιτισμού και χριστιανισμού ήταν παρούσα τόσο στη θεολογική και τη φιλοσοφική γραφή, όσο και στους μυστικιστικούς και πνευματικούς κύκλους.

²⁷ Φανουργάκη, Β. (1986). Η χριστιανική γραμματεία μετά το 450. Θεσσαλονίκη: Υπηρεσία δημοσιευμάτων

Οι χριστιανοί στοχαστές βρίσκονταν σε συνεχή διάλογο με την αρχαία ελληνική σκέψη και θρησκευτική εμπειρία. Χριστιανισμός και Ελληνισμός προέκυψαν ως νέα σύνθεση στους Έλληνες της Ανατολής και, τουλάχιστον κατά τους πρώτους αιώνες, στη Λατινική Δύση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας²⁸. Αν και το 392 μ.Χ. οι ελληνικές θεότητες ανακηρύχθηκαν επίσημα νεκρές από τα διατάγματα και τις πολιτικές του Αυτοκράτορα Θεοδοσίου του Μεγάλου (379-395), ο οποίος έκανε τον Χριστιανισμό την επίσημη, και μόνη αποδεκτή, θρησκεία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, η σκέψη των αρχαίων Ελλήνων παρέμεινε πολύ ζωντανή κατά τη βυζαντινή εποχή. Η ελληνική κλασική λογοτεχνία, η φιλοσοφία, η ιστορία, η τέχνη, η εκπαίδευση, ακόμη και η μυθολογία, αποτελούσαν το πρόγραμμα σπουδών της εκπαίδευσης σε όλη τη βυζαντινή χιλιετία και κληροδοτήθηκε στη σύγχρονη Ελλάδα.

Η νοοτροπία των μεσαιωνικών Ελλήνων της βυζαντινής εποχής διαμορφώθηκε από την συγχώνευση πολλών πνευματικών, πολιτιστικών και θρησκευτικών παραδόσεων της αρχαιότητας (ελληνικές, ρωμαϊκές, εβραϊκές, ιρανικές και χριστιανικές), αλλά ήταν κυρίως το ανθρωπιστικό μυαλό της αρχαίας Ελλάδας και η χριστιανική πίστη που συνέβαλε στη γένεση, τη διαμόρφωση και την εξέλιξή της²⁹. Επομένως, ήδη από την Αποστολική εποχή, έγιναν προσπάθειες να παρουσιαστεί η νέα πίστη με τρόπο που οι Έλληνες, και γενικά οι μη Εβραίοι, θα καταλάβαιναν και αυτή η σκέψη αναπτύχθηκε περαιτέρω από χριστιανούς στοχαστές εκπαιδευμένους στους Έλληνες κλασικούς, όπως, για παράδειγμα, μερικοί από τους Αποστολικούς Πατέρες.

Ο Απόστολος Ιωάννης, ο οποίος έγραψε το τέταρτο Ευαγγέλιο για τους ανθρώπους που είχαν ελληνική καταγωγή, ξεκινά το έργο του δηλώνοντας ότι «*Στην αρχή ήταν ο Λόγος*»³⁰, μια ελληνική λέξη που δηλώνει τη ικανότητα σκέψης και συλλογισμού και χρησιμοποιείται στην πλατωνική φιλοσοφία για να περιγράψει τη νοερή προσπάθεια σχηματισμούς μιας εικόνας για τη φύση του κόσμου και για επίτευξη της ηθικής τελειότητας.

Η στοχαστική, μυστικιστική, συμβολική και φιλοσοφική ορολογία του χριστιανισμού είναι εμπνευσμένη από τον Ηράκλειτο, τους Στωικούς και την ελληνική σκέψη γενικότερα, με σκοπό να τονίζουν όχι μόνο την προϋπαρξη του Λόγου του Χριστού,

²⁸ Αρχιμ. Χατζηεφαιμίδης, Ε. (2006). *Ορθοδοξία και πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη

²⁹ Γλυκατζή – Αρβελέρ, Ε. (2009). *Γιατί το Βυζάντιο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

³⁰ Κατά Ιωάννην – synaxarion.gr

αλλά και τη συμμετοχή του Θεού στην ιστορία έξω από το αρχαίο Ισραήλ. Το υπονοούμενο ήταν ότι ο Θεός του Ισραήλ ήταν ο Θεός των Ελλήνων και των Ρωμαίων και πως δεν υπήρχε ουσιαστική σύγκρουση μεταξύ της ελληνικής σκέψης και της χριστιανικής πίστης.

Κατά τη βυζαντινή εποχή, όπως και στη σύγχρονη Ελλάδα, υπήρχαν διαφορετικοί τύποι της χριστιανικής θρησκευτικότητας ανάλογα με την μόρφωση και την κοινωνική θέση των ατόμων³¹. Υπήρχε η θρησκεία των διανοουμένων και των μορφωμένων τάξεων της βυζαντινής κοινωνίας, που αποτελούταν από θεολόγους, εκκλησιαστικούς, γραφειοκράτες, δημόσιους υπαλλήλους και μέλη της αυτοκρατορικής αυλής. Υπήρχε η θεολογία της Νίκαιας και της Χαλκηδόνας, του Αθανασίου και των Πατέρων της Καππαδοκίας. Υπήρχε ο ευαγγελικός φονταμενταλισμός των απλών μοναχών και των μοναστηριακών κοινοτήτων. Υπήρχε επίσης αυτό που είναι γνωστό ως ορθόδοξος χριστιανικός μυστικισμός, που επηρεάστηκε από τον πρώιμο ελληνικό και ιδιαίτερα τον νεοπλατωνικό μυστικισμό. Και υπήρχε και η θρησκευτικότητα των μαζών, που ήταν έντονα επηρεασμένη από τα ήθη και τα έθιμα της αρχαίας ελληνικής θρησκείας³².

Ο ελληνικός παγανισμός με τη μορφή της λαϊκής θρησκευτικότητας παρέμεινε αρκετά ισχυρός στα Βαλκάνια και μετά τη βυζαντινή εποχή³³. Η αγροτική θρησκευτική ζωή συνέχισε την πορεία της χωρίς πολλές αλλαγές βασιζόμενη σε ένα θεμέλιο που επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις παγανιστικές ρίζες της. Υπάρχουν ακόμη πολλά στοιχεία για την επιβίωση του ελληνικού παγανισμού στους αγροτικούς πληθυσμούς την Ελλάδα, όπως τα πανηγύρια, οι θρησκευτικές παραδόσεις, οι δεισιδαιμονικές συνήθειες και άλλα, αρχαία, έθιμα.

Παρόμοιοι τύποι παγανισμού έχουν επιζήσει, φυσικά, σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γαλλία, η Ιταλία, η Ισπανία και η Γερμανία. Φαίνεται ότι στην ελληνική ιστορία, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, υπάρχουν τουλάχιστον δύο ξεχωριστές κουλτούρες, η θρησκευτική κουλτούρα των απλών, καθημερινών ανθρώπων και η θρησκευτική κουλτούρα των αστών και των ανθρώπων που αποτελούσαν την

³¹ Γλυκατζή – Αρβελέρ, Ε. (2009). *Γιατί το Βυζάντιο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

³² Γλυκατζή – Αρβελέρ, Ε. (2009). *Γιατί το Βυζάντιο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

³³ Νιχωρίτης, Κ. (2013). Οι επιδράσεις της πνευματικής παράδοσης του Αγίου Όρους στον βίο και τον πολιτισμό των Σλάβων. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη

κοινωνική ελίτ. Σχεδόν μέχρι τον 18ο αιώνα μ.Χ. ο αγροτικός πολιτισμός είχε περισσότερα κοινά με τον αρχαίο αγροτικό πολιτισμό παρά με τη σύγχρονη χριστιανική κουλτούρα της μορφωμένης αστικής ελίτ, αφού μπορούσε να προσαρμοστεί πιο εύκολα στις κατώτερες μορφές θρησκευτικών πεποιθήσεων και πρακτικών.

Παρά την ομοιομορφία που καθιερώθηκε μεταγενέστερα, λόγω της ομοιομορφίας της εκπαίδευσης, της διευκόλυνσης των επικοινωνιών και της εξάπλωσης των μέσων μαζικής ενημέρωσης, τα αρχαία έθιμα εξακολουθούν να είναι ισχυρότερα στην ύπαιθρο παρά στις πόλεις.

Τίποτα που ήταν κάποτε ζωντανό στην πνευματική ζωή των ανθρώπων δεν μπορεί ποτέ να χαθεί εντελώς αλλά επιτυγχάνει μια νέα μορφή ύπαρξης στη συνείδηση της ανθρωπότητας. Η παράδοση δεν είναι απλώς ένα παρατηρούμενο γεγονός αλλά μια ιδέα που εκφράζει μια αξιακή κρίση και οι Έλληνες εξακολουθούν να ζουν με αυτήν την αξία³⁴. Η παλαιοχριστιανική Εκκλησία, στις προσπάθειές της να διαδώσει τη χριστιανική πίστη, δεν απέρριπτε συστηματικά ό,τι είχε προέλθει από την παγανιστικά θρησκευτικά συναισθήματα και σύμβολα, αλλά υιοθέτησε ορισμένες λατρείες για να εκπληρώσει κάποιους αιώνες-παλιές ψυχολογικές ανάγκες του ποιμνίου της.

Στη σύγχρονη Ελλάδα, όπως στην αρχαία Ελλάδα, κάθε πόλη, κάθε χωριό, κάθε γειτονιά και μάλιστα κάθε οικογένεια, έχει τον δικό της προστάτη άγιο. Η παράδοση των αγίων και μαρτύρων είναι συνέχεια των τιμών που αποδίδονται ετησίως σε αρχαίους ήρωες και ημίθεους. Οι ομοιότητες μεταξύ Ελλήνων ηρώων και ηρωίδων και χριστιανών αγίων είναι συχνά εντυπωσιακές. Και οι Έλληνες ήρωες και οι χριστιανοί άγιοι ήταν κοντά στον απλό λαό, έκαναν θαύματα και κατά καιρούς υπερασπίστηκαν με επιτυχία τις πόλεις ή τα κράτη τους. Τα λείψανα αγίων και ηρώων μεταφέρονται από τόπο σε τόπο είτε για τα προσκυνήσει ο λαός είτε για καλή τύχη της πόλης.

Στον ελληνικό πολιτισμό, από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα, η θρησκεία, είτε παγανιστική είτε Χριστιανική, είναι ζωτικής σημασίας για το κράτος αλλά και για την

³⁴ Αρχιμ. Χατζηγεφαιμίδης, Ε. (2006). Ορθοδοξία και πολιτισμός. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμουλή

καθημερινή ζωή του ατόμου. Ωστόσο, για να κατανοήσουμε τις διαφορετικές, και μερικές φορές αντικρουόμενες πτυχές των Ελληνορθόδοξων θρησκευτικών πρακτικών, θα πρέπει να έχουμε κατά νου ότι οι Έλληνες πάντα ήταν πολύ θρησκευόμενος αλλά ταυτόχρονα πολύ προσγειωμένος λαός. Ο Απόστολος Παύλος (51 μ.Χ.) αναφέρει στην ομιλία του στην Αθήνα³⁵ ότι οι Αθηναίοι ήταν πολύ θεοφοβούμενοι, θεοσεβούμενοι και δεισιδαίμονες, αφού έχτιζαν βωμούς ακόμη και στον «άγνωστο Θεό». Η λέξη «δεισιδαιμονία» συντίθεται από το ρήμα δείδω (=δίνω), φόβο στο δαίμων (=θεότητα)³⁶. Δηλώνει είτε θρησκευτικό ή δεισιδαιμονικό συναίσθημα, σύμφωνα με το πλαίσιο.

Οι σύγχρονοι Έλληνες γνωρίζουν καλά ότι η θρησκεία υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη της πολιτιστικής τους και της εθνικής τους ταυτότητας. Ο Ελληνορθόδοξος Χριστιανισμός είναι Χριστοκεντρικός και Βιβλικός, αλλά ταυτόχρονα φέρει όλα τα χαρακτηριστικά του ελληνικού πολιτισμού³⁷. Τα θρησκευτικά σχέδια του Χριστιανισμού αποκαλύπτουν την επίδραση του αρχαιοελληνικού νου. Υπάρχει ενότητα, αλλά ενότητα στην διαφορετικότητα. Υπάρχει κανονικό δίκαιο, αλλά δεν εφαρμόζεται πάντα. Η έννοια της ρωμαϊκής αρχής έχει βρει λίγο γόνιμο έδαφος στην ελληνική Ανατολή.

Η ελληνική έμφαση για την έρευνα και τη συνεχή αναζήτηση για προσωπική κατανόηση και ερμηνεία αποτελούν το υπόβαθρο της ανάπτυξης «αιρέσεων» ή «επιλογών» έξω από το κυρίαρχο ρεύμα της Ορθοδοξίας. Ο Ελληνορθόδοξος Χριστιανισμός στο πρόσωπο μπορεί να φαίνεται πολύ συντηρητικός, η αλήθεια όμως είναι ότι στην πράξη υπάρχει μια τεράστια ποικιλία θρησκευτικής έκφρασης και ελευθερίας, παρόμοια με εκείνη της αρχαίας Ελλάδας

2.2. Οι Εκδόσεις στο Εξωτερικό

Από το 1960, έχουν σημειωθεί εξαιρετικές μεταβολές στην εκδοτική βιομηχανία των ΗΠΑ και της Μ. Βρετανίας³⁸. Πιο συγκεκριμένα, οι όμιλοι έγιναν παντοδύναμοι

³⁵ Acts 17:16-34, cf. Pausanias 5.14.8

³⁶ Δεισιδαιμονία – βικιλεξικό ανακτήθηκε 16 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://el.wiktionary.org/wiki/%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%B9%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1>

³⁷ Αρχιμ. Χατζηεφαιμίδης, Ε. (2006). Ορθοδοξία και πολιτισμός. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη

³⁸ Thompson, John B. (2005). *Books in the Digital Age. The Transformation of Academic Publishing in Britain and the United States*. Cambridge: Polity Press

εξαιτίας των εξαγορών και των συγχωνεύσεων. Όπως και στην Ελλάδα, μέχρι τη δεκαετία του 1950, οι εκδοτικοί οίκοι αποτελούσαν οικονομικές επιχειρήσεις, με κεντρικό πρόσωπο τον εκδότη. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ιδρύθηκαν εκδοτικοί κολοσσοί οι οποίοι εδραιώθηκαν λόγω των μέσων προώθησης, την ανάδειξη κορυφαίων συγγραφέων και την αξιοποίηση των μέσων της εποχής. Τη δεκαετία του 1950, η εκδοτική βιομηχανία αποτελούσε αυστηρά προσωπική υπόθεση των εκδοτών οι οποίοι ήταν ισχυροί άνδρες δημιουργώντας τα δικά τους κριτήρια για την επιλογή των τίτλων³⁹.

Η πρώτη φάση συγχωνεύσεων και εξαγορών σημειώθηκε από το 1960 ως το 1980. Βασικά αίτια του φαινομένου ήταν η απόσυρση των ιστορικών εκδοτών και στελεχών, η κυριαρχία των αλυσίδων, η επιθυμία για επέκταση σε νέες αγορές, η ανάγκη για συνεργασίες καθώς και τα οικονομικά προβλήματα και ζητήματα που σχετίζονται με το μάρκετινγκ⁴⁰.

Η δεύτερη φάση των εξαγορών επιτεύχθηκε με τη δραστηριότητα των εκδοτικών ομίλων ακόμα και Ευρωπαϊκών που είναι και σήμερα παρόντες. Οι σημαντικότερες αιτίες είναι η επιθυμία εισαγωγής σε ξένες αγορές, η αποτυχία της προηγούμενης φάσης εξαγορών, η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και ο ανταγωνισμός. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη χρονική περίοδο 1990 έως 2003 πραγματοποιήθηκαν 680 συγχωνεύσεις και εξαγορές⁴¹.

Συνέπεια της κυριαρχίας των εκδοτικών ομίλων είναι ο συγκεντρωτισμός στην παραγωγή τίτλων ανά έτος όπου έτσι διαμορφώνονται οι συνθήκες ανταγωνισμού. Έτσι, οι μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι έχουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

1. Δίνουν έμφαση στα λογοτεχνικά βιβλία.
2. Βασίζονται σε βιβλία – επιτυχίες και σε γνωστούς συγγραφείς προκειμένου να αναδείξουν και άλλους τίτλους.
3. Έχουν γνώση και αξιοποιούν καλύτερα τους μηχανισμούς των επιτυχημένων βιβλίων σε σύγκριση με τους μικρούς και μεσαίους εκδοτικούς οίκους.

³⁹ Thompson, John B. (2005). *Books in the Digital Age. The Transformation of Academic Publishing in Britain and the United States*. Cambridge: Polity Press

⁴⁰ Greco, A. (2005). *The book publishing industry*, Λονδίνο: Routledge

⁴¹ Greco, A. (2005). *The book publishing industry*, Λονδίνο: Routledge

4. Κάνουν σωστές επενδύσεις και αξιοποιούν οποιοδήποτε μέσο για να προωθήσουν τα βιβλία καθώς παράλληλα διαθέτουν πόρους σε επίπεδο οικονομικό, τεχνογνωσίας και ανθρωπίνου δυναμικού.
5. Επενδύουν στις νέες τεχνολογίες και τις αξιοποιούν.
6. Έχουν καλύτερα δίκτυα για τη διακίνηση των βιβλίων.
7. Δημιουργούν προνομιακές συνεργασίες με βιβλιοπωλεία – αλυσίδες.
8. Η οργάνωση τους είναι πιο αυστηρή με προκαθορισμένα τμήματα.
9. Οι επιμελητές διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο.

Στις ΗΠΑ οι θρησκευτικές εκδόσεις (religious books), λόγω των κοινωνικών αλλαγών, τα τελευταία 25 χρόνια έχουν μπει για τα καλά στην κύρια αγορά, με αποτέλεσμα να έχουν γίνει μια βιομηχανία δισεκατομμυρίων δολαρίων. Συγκεκριμένα το 2020 το κέρδος των εκδόσεων αποτιμήθηκε σε 1,2 δισεκατομμύρια δολάρια (σύμφωνα με την ετήσια έκθεση StatShot από την Ένωση Αμερικανών Εκδοτών). Αν σκεφτεί κανείς ότι τα θρησκευτικά έντυπα στο παρελθόν πουλούσαν 10.000 έως 25.000 αντίτυπα, γίνεται εύκολα κατανοητό το μέγεθος της αύξησης. Τη δεκαετία του 1990 η ζήτηση αυξήθηκε κι έτσι τα αντίτυπα ξεπερνούσαν τις 50.000. Οι λόγοι στους οποίους οφείλεται αυτό είναι τόσο το πολύ καλό μάρκετινγκ όσο και η απομάκρυνση από την παραδοσιακή Θεολογία και εκκλησιαστική πίστη, με αποτέλεσμα την ενσωμάτωση χριστιανικών βιβλίων μεταξύ των βιβλίων γενικού ενδιαφέροντος στα βιβλιοπωλεία λιανικής, όπως και η προσθήκη βιβλίων που στοχεύουν σε παιδιά και εφήβους, αλλά και γενικά σε αναγνώστες που δεν είναι εξοικειωμένοι με τη ρητή Θεολογία, παραλείποντας οποιαδήποτε αναφορά στον Θεό, τον Ιησού, την εκκλησία ή την προσευχή. Σήμερα στη χώρα υπάρχουν λιγότερα από 1.000 χριστιανικά βιβλιοπωλεία (σύμφωνα με τον Όμιλο Noble) και μόλις το 20% των βιβλίων τους πωλείται από τα συγκεκριμένα βιβλιοπωλεία σε αντίθεση με το παρελθόν που ήταν το 80%⁴².

Στη σημερινή περίοδο της κρίσης όλοι οι εκδοτικοί όμιλοι καλούνται να προσδιορίσουν ξανά τις στρατηγικές τους. Ωστόσο, οι νέες τεχνολογίες και η αξιοποίηση οποιουδήποτε πλεονεκτήματος των εκδοτικών αγορών δημιουργούν ένα σκληρό γεμάτο δυνατότητες και προκλήσεις.

⁴² How Religions Publishing became a billion – dollar industry – publishersweekly.com ανακτήθηκε 30 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/religion/article/89000-how-religion-publishing-became-a-billion-dollar-industry.html>

2.3. Επισκόπηση της Ελληνικής Εκδοτικής Βιομηχανίας

Οι εκδοτικοί οίκοι στην Ελλάδα αποτελούν στην πλειοψηφία τους οικογενειακές επιχειρήσεις. Ο εκδότης ήταν αυτός που ήταν υπεύθυνος για την επιλογή τίτλων προς έκδοση, τη μορφή των βιβλίων και έθετε στόχους για την επιχείρηση. Συνεπώς, επρόκειτο για μικρές επιχειρήσεις λόγω των περιορισμένων επενδυτικών κεφαλαίων. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλο τον 19ο αιώνα η παραγωγή του βιβλίου ήταν σε στάδιο προεπιχειρηματικό⁴³.

Τον 19ο αιώνα όπου το αναγνωστικό κοινό διευρύνθηκε ο τρόπος της βιβλιοπαραγωγής μεταβλήθηκε σε όλα τα επίπεδα όπως η μορφή του βιβλίου, ο τρόπος διακίνησης και προώθησης ακόμα και η οργάνωση των βιβλιοθηκών και των βιβλιοπωλείων. Σημαντικός παράγοντας στις μεταβολές αυτές ήταν και η εξέλιξη της τεχνολογίας μεταβάλλοντας τις δραστηριότητες σε κάθε κρίκο της εκδοτικής αλυσίδας⁴⁴.

Στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα στον Ελληνικό χώρο, οι εκδότες ήταν και οι τυπογράφοι ενώ στο δεύτερο μισό, οι εκδότες έχουν μόνο αυτή την ιδιότητα ενώ τον 20ο αιώνα οι ρόλοι αυτοί διαχωρίζονται εντελώς. Επίσης, οι εκδοτικοί οίκοι έχουν άμεση σύνδεση με τα βιβλιοπωλεία τους όπου ήταν σημείο συνάντησης των πνευματικών ανθρώπων για ανταλλαγή απόψεων και επιρροή στη λογοτεχνική ζωή⁴⁵.

Μεγάλο βήμα εξέλιξης είναι η έκδοση σειρών Ελλήνων συγγραφέων και μεταφράσεις επιχειρώντας με αυτό τον τρόπο την ικανοποίηση των αναγκών του συνεχώς ανερχόμενου κοινού. Επίσης, σημαντικά βήματα είναι η έκδοση έργων νέων συγγραφέων ακολουθώντας νέες στρατηγικές παραγωγής και προώθησης καθώς και η έκδοση λογοτεχνικών περιοδικών ως μέσο προώθησης νέων συγγραφέων και βήμα διαλόγου. Ένα επίσης νέο μέσο προώθησης είναι η δημοσίευση μυθιστορημάτων σε συνέχειες σε εφημερίδες⁴⁶.

Οι εκδοτικοί οίκοι στην Ελλάδα στο τέλος του 19ου αιώνα με αρχές του 20ου, ήταν γενικοί, δηλαδή εξέδιδαν πολλά είδη δίνοντας έμφαση στη λογοτεχνία και στα

⁴³ Αντζάκα, Ε. & Παυλόπουλος, Δ. (2000). *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του νέου ελληνισμού (1499 – 1999)*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων

⁴⁴ Μπάνου, Χ. (2012). *Το επόμενο βήμα του Γουτεμβέργιου*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης

⁴⁵ Καρακατσούλη, Α. (2011). *Στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Εκδόσεις συναδέλφων

⁴⁶ Καρακατσούλη, Α. (2011). *Στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Εκδόσεις συναδέλφων

σχολικά βιβλία που αποτελούσαν σίγουρη πηγή εσόδων⁴⁷. Αναφορικά με την προώθηση και τη διαφήμιση των λογοτεχνικών βιβλίων στις εφημερίδες και τα λογοτεχνικά περιοδικά, η έκδοση καταλόγων και οι παρουσιάσεις βιβλίων είναι μερικές από τις πρακτικές της εποχής. Το σκηνικό μεταβάλλεται με νέες συνεργασίες και σχήματα λόγω της αξιοποίησης των πόρων και τη νέα υποδομή, όπως για παράδειγμα οι τυπογραφικές εγκαταστάσεις του Ελευθερουδάκη⁴⁸.

Μέχρι και τη δεκαετία του 1930 οι εκδόσεις είχαν τεράστια άνθηση ενώ η κρίση του 1930 επηρέασε αρνητικά την εκδοτική δραστηριότητα με αποτέλεσμα την πτώση του τζίρου που οδήγησε σε εκποίηση του αποθέματος. Ωστόσο, κάθε οικονομική κρίση ήταν μια ευκαιρία για να εντοπιστούν παθογένειες και προβλήματα καθώς και ευκαιρία για επαναπροσδιορισμό στόχων και στρατηγικών⁴⁹.

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά λόγω της λογοκρισίας, το κλίμα ήταν ασφυκτικό ενώ κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, παρά τη λογοκρισία και τις κακουχίες, σημειώνεται αύξηση του αναγνωστικού κοινού λόγω του ότι το βιβλίο αποτελεί το μέσο παρηγοριάς, αφύπνισης, διασκέδασης και ενημέρωσης⁵⁰. Ο «Αετός», ο «Γλάρος» και ο «Ίκαρος» είναι μερικοί εκδοτικοί οίκοι που ιδρύθηκαν εκείνη την εποχή το 1943⁵¹.

Μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου, το αναγνωστικό κοινό συνεχώς μεταβάλλεται και έχει συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες που ήταν αποτέλεσμα των τότε συνθηκών. Χαρακτηριστικό επίσης εκείνης της εποχής (1950 έως 1967) είναι και η ίδρυση ενός μεγάλου αριθμού εκδοτικών οίκων όπως η Ωκεανίδα, Gutenberg, Μέλισσα, Κέδρος και άλλα, παρά τις εκδιώξεις συγγραφέων και απαγορεύσεων βιβλίων⁵². Ο κάθε εκδότης είχε αποκτήσει τη δική του ταυτότητα μέσα από το έργο του η οποία ενισχυόταν από τη μορφή των βιβλίων. Πέρα από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, πολλοί πολιτιστικοί και επιστημονικοί φορείς ξεκίνησαν να δραστηριοποιούνται όπως η Ακαδημία Αθηνών, ο Σύλλογος προς Διάδοσιν

⁴⁷ Αντζάκα, Ε. & Παυλόπουλος, Δ. (2000). *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του νέου ελληνισμού* (1499 – 1999). Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων

⁴⁸ Καρακατσούλη, Α. (2011). *Στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Εκδόσεις συναδέλφων

⁴⁹ Μπάνου, Χ. (2012). *Το επόμενο βήμα του Γουτεμβέργιου*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης

⁵⁰ Καρακατσούλη, Α. (2011). *Στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Εκδόσεις συναδέλφων

⁵¹ Λεύκωμα, (1993). *Ίκαρος τα πρώτα πενήντα χρόνια*. Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος

⁵² Αξελός, Λ. (2008). *Εκδοτική δραστηριότητα και κίνηση ιδεών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής

Ωφέλιμων Βιβλίων και το Εργαστήρι της Τέχνης του Βιβλίου από τη Σχολή Καλών Τεχνών.

Λίγο πριν το πραξικόπημα του 1967, σημειώνεται πτώση στην εκδοτική κίνηση, με πολύ λίγα βιβλία να γεμίζουν τα ράφια των βιβλιοπωλείων και οι εκδοτικοί οίκοι να εκποιούν το απόθεμα τους καθώς απουσιάζουν οι μη εμπορικές εκδόσεις. Η κατάσταση αυτή επιβαρύνεται την επταετία της δικτατορίας, ωστόσο, κάνουν την εμφάνιση τους νέοι εκδοτικοί οίκοι οι οποίοι στρέφονται στην έκδοση παλαιών νεοελληνικών κειμένων ή κλασσικών, προς αποφυγή λογοκρισίας⁵³.

Την περίοδο 1971 – 1974 είχε διαμορφωθεί ένα συνειδητοποιημένο αναγνωστικό κοινό και οι εκδότες καλούνταν να ικανοποιήσουν τις προτιμήσεις τους και να τις διαμορφώσουν. Η σημερινή μορφή των εκδοτικών οίκων σχηματίστηκε σταδιακά ξεκινώντας από την περίοδο της Μεταπολίτευσης. Οι εκδοτικοί οίκοι που εμφανίστηκαν τότε έδωσαν έμφαση στο λογοτεχνικό αλλά και πολιτικό βιβλίο. Η συγκεκριμένη περίοδος χαρακτηρίστηκε ως περίοδος «πολιτικής εκδοτικής πλημμυρίδας»⁵⁴. Αυτός ο εκδοτικός οργανισμός αποτέλεσε το πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν οι εκδοτικοί οίκοι όπως είναι σήμερα.

Η μετάβαση από το πολιτικό στο λογοτεχνικό βιβλίο πραγματοποιείται τη δεκαετία του 1980 όπου το λογοτεχνικό βιβλίο αποτελεί πλέον το βασικό συστατικό της εκδοτικής δραστηριότητας. Στις αρχές του 1980, ιδρύθηκαν σημαντικοί εκδοτικοί οίκοι όπως Άγρα, Καστανιώτης, Οδός Πανός, που αποτελούσαν όμως μια εξαίρεση στο ήδη υπάρχον κλίμα⁵⁵.

Από το 1980 ως σήμερα, ο κάθε εκδοτικός οίκος έχει αποκτήσει την αισθητική και τυπογραφική του ταυτότητα, καθώς ο τρόπος προώθησης και διακίνησης, ο αυξανόμενος ανταγωνισμός, οι νέες πρακτικές εκτύπωσης και οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες εδραίωσαν τον τύπο του χαρτόδετου λογοτεχνικού βιβλίου⁵⁶.

Εκτός από τις οικογενειακές επιχειρήσεις, στον Ελληνικό χώρο δραστηριοποιούνται εκδοτικοί όμιλοι μέσα από θυγατρικές εταιρίες όπως η deAgostiniHellas και η Suasetta. Χαρακτηριστικό αυτών των ομίλων είναι η έκδοση εμπορικών τίτλων

⁵³ Αξελός, Λ. (2008). *Εκδοτική δραστηριότητα και κίνηση ιδεών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής

⁵⁴ Αξελός, Λ. (2008). *Εκδοτική δραστηριότητα και κίνηση ιδεών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής

⁵⁵ Μπάνου, Χ. (2012). *Το επόμενο βήμα του Γουτεμβέργιου*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης

⁵⁶ Μπάνου, Χ. (2012). *Το επόμενο βήμα του Γουτεμβέργιου*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης

χαμηλού κόστους όπου διακινούνται σε σημεία πώλησης ημερήσιου τύπου ή σε μορφή προσφοράς σε εφημερίδα ή περιοδικό ή αυτόνομα. Οι εκδόσεις αυτές απευθύνονται σε αναγνωστικό κοινό που δε διαβάσει συστηματικά, γεγονός που δε στερεί από τους εκδοτικούς οίκους το πιστό αναγνωστικό κοινό⁵⁷.

Η ελληνική εκδοτική βιομηχανία είναι «μικρή», κυρίως λόγω της ελληνικής γλώσσας και ως εκ τούτου του περιορισμένου αναγνωστικού κοινού και, μάλλον, αντιπροσωπευτική των μικρών εκδοτικών αγορών στην Ευρώπη⁵⁸. Η ελληνική εκδοτική βιομηχανία επιδεικνύει τον ρόλο που έχει επηρεάζοντας τη διάδοση πληροφοριών, την επικοινωνία και την αναγνωστική συμπεριφορά του μελετητή⁵⁹. Η Ελλάδα είναι πράγματι μια μικρή εκδοτική αγορά καθώς έχει πληθυσμό περίπου 12 εκατομμύρια ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων ατόμων από την Κύπρο που αγοράζουν βιβλία από ελληνικούς εκδοτικούς οίκους.

Έτσι, οι μεγάλοι εκδοτικοί όμιλοι, οι οποίοι διεθνώς παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο, απουσιάζουν από την ελληνική εκδοτική βιομηχανία. Το έντυπο βιβλίο διανύει μια φάση άνθησης, όπως μαρτυρείται από την ετήσια παραγωγή νέων τίτλων, η οποία είναι μεγαλύτερη σε σχέση με μια δεκαετία πριν. Αυτές οι αλλαγές είναι εμφανείς στη μείωση της ετήσιας παραγωγής νέων τίτλων βιβλίων στην Ελλάδα⁶⁰.

Το 2011 ο αριθμός νέων τίτλων έφτασε τους 7.450 και το 2016 έφτασε τους 9.209 νέους τίτλους⁶¹. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο αριθμός των νέων τίτλων δεν ξεπερνούσε τους 3.500 ετησίως. Η Κύπρος είναι η κύρια εξαγωγική αγορά για την Ελλάδα, την ίδια στιγμή που οι εξαγωγές ελληνικών βιβλίων αυξάνονται και, πλέον, έχουν φτάσει να είναι ίσες με το ένα τρίτο των εισαγωγών βιβλίων. Χαρακτηριστικό είναι το ότι η Ελλάδα ήταν η μεγαλύτερη εξαγωγική αγορά για εκδότες του Ηνωμένου Βασιλείου το 2021⁶².

⁵⁷ Μπάνου, Χ. (2012). *Το επόμενο βήμα του Γουτεμβέργιου*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης

⁵⁸ Banou, C. Money and Taste: New Roles for the Greek Publishers in a Changing Era, *The International Journal of the Book*, 3, number 2 (2005/2006), p. 39-46

⁵⁹ Banou, C. Money and Taste: New Roles for the Greek Publishers in a Changing Era, *The International Journal of the Book*, 3, number 2 (2005/2006), p. 39-46

⁶⁰ Kabouropoulos, S. "A Fabulous Story: The Indisputable Gain of Confidence of the Publishing Market in Greece", Ithaca, 19 (2022), pp. 10-14.

⁶¹ National Book Centre of Greece, The Book market in Greece 2017. Athens: National Book Centre of Greece, 2017. Ανακτήθηκε 01/09/2022 από: <http://www.ekebi.gr/erevnes/2006en.pdf>

⁶² The Publishers Association – Global Publishing Information – The British Council, Greece. Publishing Market Profile 2022, London, 2022.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ελληνικού Εθνικού Κέντρου Βιβλίου το 2009 υπήρχαν 730 εκδοτικοί οίκοι στην Ελλάδα. Από τους 730, οι 557 είναι μικροί εκδοτικοί οίκοι (εκδίδουν μέχρι και 9 βιβλία ανά έτος), οι 153 είναι μεσαίου μεγέθους εκδοτικοί οίκοι (εκδίδουν 10-79 τίτλους ανά έτος) και μόνο οι 20 μπορούν να θεωρηθούν μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι (εκδίδουν περισσότερους από 80 τίτλους βιβλίων ανά έτος). Σημαντικό είναι, στο σημείο αυτό, να αναφερθεί ότι στην πλειοψηφία τους οι εκδοτικοί οίκοι, ανεξαρτήτως μεγέθους, αποτελούν οικογενειακές επιχειρήσεις που κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά, διοικούνται από μέλη της οικογένειας και έχουν παραδοσιακές οργανωτικές δομές⁶³.

Η ανάληψη της διοίκησης από γενιά σε γενιά προσθέτει αξία στον εκδοτικό οίκο, αφού οι σταθερές συνεργασίες με συγγραφείς, η φήμη του κάθε οίκου και το σταθερό κοινό στο οποίο απευθύνεται ο κάθε οίκος είναι κάποια από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα των παραδοσιακών εκδοτικών οίκων. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν παγίδες, λόγω της οικογενειακής οργάνωσης, όπως η απασχόληση μη εξειδικευμένου ή εκπαιδευμένου προσωπικού, ο συντηρητισμός στην επιλογή των τίτλων βιβλίων και η παρωχημένη οργανωτική δομή.

Σύμφωνα με την Ένωση Αμερικανικών Εκδόσεων⁶⁴ η πλειοψηφία των μεγάλων εκδοτικών οίκων στην Ελλάδα ασχολούνται με την έκδοση και την προώθηση γενικών τίτλων. Εξάιρεση αποτελεί ο εκδοτικός οίκος Σάκκουλα, οι τίτλοι του οποίου εστιάζουν στις Νομικές και τις Οικονομικές Επιστήμες.

Οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους εκδοτικούς οίκους γενικών τίτλων στοχεύουν στο ευρύ αναγνωστικό κοινό. Η λογοτεχνία είναι η κύρια κατηγορία στην οποία εστιάζουν και η νούμερο ένα κατηγορία στη λίστα με την προώθηση. Άλλες κατηγορίες τίτλων που είναι δημοφιλείς είναι διάφορα ειδικά θέματα, όπως η Ιστορία, οι Κοινωνικές Επιστήμες, οι Ανθρωπιστικές Επιστήμες και οι Εφαρμοσμένες Τέχνες, προκειμένου να προσεγγίσουν και πιο εξειδικευμένο και απαιτητικό κοινό.

Οι γενικοί εκδότες φιλοδοξούν κυρίως να φτάσουν στο ευρύτερο και επομένως ετερογενές αναγνωστικό κοινό, που είναι δύσκολο να εντοπιστεί και να

⁶³ Banou, C. "Money and Taste: New Roles for the Greek Publishers in a Changing Era", *The International Journal of the Book*, 3, number 2 (2005/2006), p. 39-46

⁶⁴ Association of American Publishers, *About Publishing: Types of Publishing*, 2017, Ανακτήθηκε 18/08/2022 από: <http://www.book-jobs.com/page.php?prmID=8>

προσεγγιστεί⁶⁵, ενώ, την ίδια στιγμή, η έκδοση καταναλωτικών βιβλίων αποτελεί υψηλό κίνδυνο και, ενδεχομένως να είναι και η αιτία, του τέλους της εκδοτικής δραστηριότητας παγκοσμίως⁶⁶, με την Ελλάδα να μην αποτελεί εξαίρεση για το παραπάνω.

Η νέα τεχνολογία πληροφοριών έχει αλλάξει και έχει καθορίσει εκ νέου τα πρότυπα της διαδικασίας παραγωγής βιβλίων και τις μεθόδους μάρκετινγκ και προώθησης των βιβλίων αυτών⁶⁷. Η αυτοέκδοση είναι μια νέα ευκαιρία, που επηρεάζει και καθορίζει τον ρόλο του συντάκτη και του εκδότη αλλά, παρά τη μεγάλη της σημασία, δεν έχει επηρεάσει τη βιομηχανία του ελληνικού έντυπου βιβλίου ακόμα. Στην Ελλάδα, οι εκδότες χρησιμοποιούν κυρίως το διαδίκτυο για την προώθηση βιβλίων και τη διαφήμιση των νέων τίτλων.

Σύμφωνα με εμπειρική έρευνα, που πραγματοποιήθηκε πρόσφατα (Μάιος – Ιούνιος 2019) από το Ιόνιο Πανεπιστήμιο, σχετικά με την οργανωτική δομή των εκδοτικών οίκων στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, οι ελληνικοί εκδοτικοί οίκοι έχουν αναπτύξει τμήματα που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες, συμπεριλαμβανομένου του διαδικτύου. Πιο συγκεκριμένα, περίπου το 27% των ελληνικών εκδοτικών οίκων διαθέτουν τμήμα αφιερωμένο στην Τεχνολογία των Πληροφοριών, ενώ το 24,5% των εκδοτικών οίκων αναπτύσσουν το μάρκετινγκ μέσω διαδικτύου.

Αν και οι παραδοσιακοί εκδότες στην Ελλάδα εστιάζουν στο έντυπο βιβλίο, έχουν αρχίσει να εκμεταλλεύονται το πλεονεκτήματα της νέας τεχνολογίας και να πειραματίζονται σε ηλεκτρονικές μορφές του κειμένου. Επιπλέον, οι περισσότεροι ελληνικοί εκδοτικοί οίκοι έχουν αρχίσει να εκμεταλλεύονται το διαδίκτυο και διατηρούν και ηλεκτρονικά βιβλιοπωλεία⁶⁸

Διαχρονικά, στην Ελλάδα όπως και αλλού, ορισμένοι από τους εκδότες, είτε μεγάλοι είτε μεσαίοι, είχαν τα δικά τους βιβλιοπωλεία, κυρίως στο κέντρο της Αθήνας. Τα ηλεκτρονικά βιβλιοπωλεία φαίνεται να είναι η συνέχεια της παράδοσης αυτής. Οι μεγαλύτερες αλυσίδες βιβλιοπωλείων και εκδοτικών οίκων βρίσκονται κυρίως στο

⁶⁵ Baverstock, A. (1993). *Are Books Different? Marketing in the Book Trade*, London: Kogan Press

⁶⁶ Clark, G. (2011). *Inside Book Publishing*, third edition, London and New York: Routledge

⁶⁷ Peters, M. “Opening the Book: from the Closed to the Open Text”, *International Journal of the Book*, vol. 5, number 1 (2017), pp. 11-24

⁶⁸ Angus P. “Where is the Value in Publishing? The Internet and the Publishing Value Chain”, *The International Journal of the Book*, 2 (2021), pp. 241-245.

κέντρο της Αθήνας και στο κέντρο και άλλων μεγάλων πόλεων, αποτελώντας σημείο συνάντησης της πολιτιστικής, της επιστημονικής και της κοινωνικής ζωής.

Κατάφεραν επίσης σε μεγάλο βαθμό, μέσω των πολλών τμημάτων βιβλίων, με κάθε τμήμα να απευθύνεται σε συγκεκριμένο αναγνωστικό κοινό, μέσω σεμιναρίων που οργανώνουν και μέσω της παροχής πολυχώρων, όπου ο αναγνώστης μπορεί να αγοράσει το βιβλίο του και να κάτσει στην καφετέρια, μέσα στο βιβλιοπωλείο, να το διαβάσει, να προσελκύσουν μεγάλη μερίδα του ελληνικού αναγνωστικού κοινού.

2.3.1. Εκδοτικοί οίκοι & η Νέα Εποχή της Κρίσης

Η οικονομική κρίση από το 2008 είχε φυσικά αντίκτυπο και στη βιομηχανία των εκδόσεων. Ειδικότερα, καταγράφηκε πτώση στις σκληρόδετες εκδόσεις και στους παλαιότερους τίτλους⁶⁹. Η κρίση επηρέασε αντίστοιχα και τις εκδόσεις στο εξωτερικό. Για παράδειγμα στη Γερμανία, όπως προκύπτει από τα ήδη υπάρχοντα στοιχεία σχετικά με τους εκδότες και το αναγνωστικό κοινό τους, οι στατιστικές έρευνες δείχνουν τα εξής: το 2018 υπήρξε μείωση των θρησκευτικών εκδόσεων κατά 3,26% σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά. Από το 2010 έως το 2017 οι πωλήσεις τους από 9,7 δις ευρώ μειώθηκαν σε 9,1 δις ευρώ. Όσον αφορά τους τίτλους των θρησκευτικών βιβλίων ισχύουν τα εξής: το 2017 η κατηγορία «Θρησκεία» αποτελούσε μόνο το 7%, γεγονός που δείχνει ότι αποτελεί ένα μικρό τμήμα της αγοράς των βιβλίων. Οι μειώσεις αυτές οφείλονται στις διάφορες κοινωνικές αλλαγές και στη μείωση ενδιαφέροντος για τη θρησκεία. Για τους λόγους αυτούς λήφθηκαν κάποια μέτρα μάρκετινγκ και επικοινωνίας που αφορούσαν την επιλογή τίτλων, τη δημοτικότητα του συγγραφέα, την ελκυστική σχεδίαση βιβλίων, τη διαφήμιση, την προώθηση και την αλλαγή στην τιμή⁷⁰.

Στην Ελλάδα, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, το σκηνικό διαμορφώνεται ως εξής: Μειώνεται δραματικά η παραγωγή των βιβλίων και ο αριθμός των εκδοτικών οίκων. Οι πωλήσεις των βιβλίων μειώνονται ομοίως και του τιράζ. Κατά συνέπεια, μειώνεται ο τζίρος και τα κέρδη των εκδοτικών οίκων και των βιβλιοπωλείων γεγονός που

⁶⁹ Thompson, John B. (2017). *Οι έμποροι της κουλτούρας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο Α.Ε.

⁷⁰ Kowatsch, K. (2020). Religious publishing: an analysis of marketing measures by German religious publishers, *Publishing Research Quarterly*, 36, pp. 217-225. doi: 10.1007/s12109-020-09723-3

οδηγεί σε έλλειψη ρευστότητας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αλλάζει και ο τρόπος προώθησης και διαφήμισης των βιβλίων⁷¹.

Όλα τα παραπάνω έχουν ως συνέπεια μεταβολές στην αντιμετώπιση της τιμής του βιβλίου από εκδότες, βιβλιοπώλες και αναγνωστικό κοινό. Οι μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι και βιβλιοπωλεία πραγματοποιούν προσφορές και εκπτώσεις ενώ οι πρώτοι επαναπροσδιορίζουν τα κριτήρια προς έκδοση τίτλων καθώς και την εκδοτική πολιτική τους. Οι νέες τεχνολογίες πλέον αποτελούν νέο μέσο προώθησης των βιβλίων και η τυπογραφική μορφή του βιβλίου αλλάζει σημαντικά.

Τα κυριότερα δυνατά σημεία των εκδοτικών οίκων στην Ελλάδα είναι η οικογενειακή δομή, η εμπειρία και η αγάπη για το βιβλίο καθώς και η εξειδίκευση για συγκεκριμένο είδος κειμένου. Επίσης, η αναγνωρίσιμη εκδοτική ταυτότητα σε επίπεδο αισθητικής και προώθησης, με τη βοήθεια των τεχνολογιών, μπορεί να θεωρηθεί ένα ακόμα δυνατό σημείο⁷².

Η ελλιπής χρηματοδότηση και η μείωση πωλήσεων είναι σημαντικά αρνητικά σημεία. Ομοίως, ο συγκεντρωτισμός στο πρόσωπο του εκδότη και η εξάρτηση μερικών από αυτών από το κράτος για τα πανεπιστημιακά συγγράμματα αποτελούν σημαντικές αδυναμίες. Ο ανταγωνισμός από τα άλλα μέσα ενημέρωσης, η έλλειψη βιβλιοθηκών και οι τιμές (ειδικά στους ξένους συγγραφείς) αποτελούν απειλή για τη μείωση της αγοραστικής δύναμης των αναγνωστών.

Από την άλλη πλευρά, οι ευκαιρίες είναι πολλές για τους εκδοτικούς οίκους και για το μέλλον τους. Συγκεκριμένα, η τεχνολογία μπορεί να αποτελέσει ένα σύμμαχο στον τρόπο παραγωγής, σχεδιασμού, προώθησης και διαφήμισης του βιβλίου. Επίσης, η βελτίωση στη μορφή σε συνδυασμό με τη μείωση της τιμής είναι ευκαιρίες για αύξηση των πωλήσεων. Τέλος, η συνεργασία με εκδοτικούς οίκους ακόμα και από το εξωτερικό και η αύξηση των εξαγωγών είναι επίσης σημαντικές ευκαιρίες.

Σημαντική πρόκληση για τους εκδοτικούς οίκους είναι η κατάρτιση των στελεχών τους ειδικά στους τομείς της τεχνολογίας και των δημοσίων σχέσεων.

⁷¹ Αξελός, Λ. (2008). *Εκδοτική δραστηριότητα και κίνηση ιδεών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής

⁷² Αξελός, Λ. (2008). *Εκδοτική δραστηριότητα και κίνηση ιδεών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής

Όλα τα παραπάνω διαμορφώνουν την πολιτική πολλών εκδοτικών οίκων που επαναπροσδιορίζουν το μέλλον τους. Έτσι, παραδείγματα από τον διεθνή χώρο μπορούν να λειτουργήσουν. Για παράδειγμα, θα πρέπει να υπάρχει μια πολιτική για εφήβους και παιδιά και η συνεργασία δημοσίων και ιδιωτικών φορέων προκειμένου να διαμορφωθούν συστηματικοί αναγνώστες ου πραγματικά αγαπούν την ανάγνωση.

Έτσι, η νέα εποχή της κρίσης και της παγκοσμιοποίησης αποτελεί αφορμή για αυτοκριτική. Απαιτείται εξορθολογισμός της δραστηριότητας των εκδοτικών οίκων, βελτίωση στην οργάνωση και στην οριοθέτηση του ρόλου του κάθε κρίκου της εκδοτικής αλυσίδας και την εύρεση ουσιαστικών λύσεων για τα προβλήματα.

2.3.2. Τα Βιβλιοπωλεία στην Ελλάδα

Η ελληνική αγορά του βιβλίου είναι αρκετά περιορισμένη. Από το σύνολο των 1.900 βιβλιοπωλείων μόνο το 10% αποτελούν τα αμιγή βιβλιοπωλεία όπου τα υπόλοιπα είναι βιβλιοχαρτοπωλεία. Στο σύνολό τους τα σημεία διάθεσης των βιβλίων είναι 3.500 (πολυκαταστήματα και σημεία διάθεσης τύπου)⁷³. Σε έρευνα του 1998, τα βιβλιοπωλεία, αμιγή και μη, ανέρχονταν σε 2014 με αμιγή μόλις τα 232. Πρόκειται για οικογενειακές επιχειρήσεις με δραστηριότητα στον χώρο κατά μέσο όρο στα 17 έτη⁷⁴. Σε αντίστοιχη μελέτη το 2007, οι αναγνώστες παραμένουν στον χώρο του βιβλιοπωλείου για 15 λεπτά έχοντας αποφασίσει από πριν ποιο τίτλο θα αγοράσουν και δεν παρεκκλίνουν από αυτή την επιλογή⁷⁵.

Τα βιβλιοπωλεία αλυσίδες που πρόσφατα έκαναν την εμφάνισή τους στην Ελλάδα επαναπροσδιόρισαν τις συνεργασίες και τα βιβλιοπωλικά ήθη, υιοθετώντας μεθόδους και στρατηγικές από ξένες αγορές. Θετικό χαρακτηριστικό των αλυσίδων είναι η δυνατότητα του αναγνώστη να ξεφυλλίσει το βιβλίο αλλά και ο ιδιαίτερος χώρος. Όσο αφορά την πώληση βιβλίων στα σημεία πώλησης ημερήσιου τύπου, έρευνα του 2007 έδειξε πως κυκλοφόρησαν 527 τίτλοι στα περίπτερα. Η εμπειρία έδειξε πως όσο και υψηλές και αν είναι οι πωλήσεις στον τομέα αυτό, οι πωλήσεις στα βιβλιοπωλεία δεν επηρεάζονται⁷⁶.

⁷³ <http://www.ekebi.gr/appdata/documents/BookMarketInGreece2011-8.pdf>

⁷⁴ <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=node&cnode=422>

⁷⁵ <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=node&cnode=416>

⁷⁶ Eco, U. & Carriere, J. (2010). *Μην ελπίζετε να απαλλαγείτε από τα βιβλία*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη

Τέλος, τα σούπερ μάρκετ και τα πολυκαταστήματα τα οποία διαθέτουν λίγους τίτλους αποτελούν μια δύναμη για το μέλλον. Επίσης, τα ηλεκτρονικά βιβλιοπωλεία θα διευρύνουν τον κύκλο εργασιών τους. Όλα τα παραπάνω, δημιουργούν ένα ποικίλο πλαίσιο με αρκετά ζητήματα που αναζητούν λύση σε μια εποχή μεγάλων ανακατατάξεων. Το κλειδί για τα παραπάνω προβλήματα είναι η αποτελεσματική επικοινωνία με τους αναγνώστες. Αξίζει να σημειωθεί πως η απευθείας πώληση βρίσκεται στο προσκήνιο και ταυτόχρονα αξιοποιούνται οι νέες τεχνολογίες για την ενημέρωση των αναγνωστών και την προβολή τίτλων.

2.4.Η ιστορία των θρησκευτικών εκδόσεων στην Ελλάδα και διεθνώς

2.4.1. Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν καταγραφεί σημαντικές αλλαγές στην παγκόσμια βιομηχανία των εκδόσεων⁷⁷. Η εκδοτική αγορά επηρεάζεται από μια σειρά ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένων των τεχνολογικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών τάσεων. Συγχωνεύσεις και εξαγορές είτε μεγάλων είτε μεσαίου μεγέθους εκδοτικών οίκων έχουν αλλάξει τη δομή της εκδοτικής βιομηχανίας διεθνώς⁷⁸. Οι νέες τεχνολογίες πληροφοριών, συμπεριλαμβανομένου του Διαδικτύου, έχουν επηρεάσει και επαναπροσδιορίσει τη διαδικασία παραγωγής, τις μεθόδους διανομής και τους τρόπους προώθησης των βιβλίων.

Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι σε ένα υβριδικό περιβάλλον, όπου ψηφιακές και έντυπες εκδόσεις συνυπάρχουν, τα έντυπα βιβλία εξακολουθούν να είναι πιο δημοφιλή από τα ψηφιακά σε όλο τον κόσμο⁷⁹. Ταυτόχρονα, οι μεγάλες αυτές αλλαγές έχουν επηρεάσει και το μέγεθος των εκδοτικών οίκων, τις αξίες τους, τους στόχους τους και τις προσδοκίες τους από το αναγνωστικό κοινό και την αγορά. Πλέον, οι περισσότεροι εκδοτικοί οίκοι ανήκουν σε ομίλους ετερογενών δραστηριοτήτων και σε μεγάλες εκδοτικές εταιρείες⁸⁰

⁷⁷ Thompson, John B. (2005). *Books in the Digital Age. The Transformation of Academic Publishing in Britain and the United States*, Cambridge: Polity Press

⁷⁸ Cope, B. & Angus P. (2006). *The Future of the Book in the Digital Age*, Oxford: Chandos Publishing

⁷⁹ Basbanes, N. (2018) *A Splendor of Letters. The Permanence of Books in an Impermanent World*, New York: Perennial – HarperCollins

⁸⁰ Schiffrin, A. (2021). *The Business of Books. How International Conglomerates Took Over Publishing and Changed the Way We Read*, London – New York: Verso

Από την άλλη πλευρά, οι ανεξάρτητες εκδόσεις⁸¹, τα ακαδημαϊκά πιεστήρια⁸² ή/και οι μικροί εκδοτικοί οίκοι συνεχίζουν να διαδραματίζουν σημαντικότατο ρόλο, καθώς επικεντρώνονται είτε στη δημιουργία τόμων είτε στο βιβλίο ως υλικό αντικείμενο. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος των αλυσίδων βιβλιοπωλείων και των ηλεκτρονικών βιβλιοπωλείων στην προώθηση βιβλίων, στην ανάπτυξη συνεργασιών και στην προώθηση της ανάγνωσης είναι σημαντική.

2.4.2. Ιστορική αναδρομή της Θρησκευτικής Λογοτεχνίας

Επειδή ο Χριστιανισμός έπαιξε τόσο σημαντικό ρόλο στην κοινωνική και πνευματική ζωή της Αναγέννησης, σχεδόν όλη η λογοτεχνία που παρήχθη στην Ευρώπη εκείνη την εποχή είχε κάποιο θρησκευτικό περιεχόμενο. Ωστόσο, πολλά είδη έργων είχαν ειδικά χριστιανικό χαρακτήρα. Θρησκευτικοί συγγραφείς παρήγαγαν ποίηση, ιστορίες, δοκίμια και διαλόγους, γραμμένα τόσο στα λατινικά όσο και σε τοπικές διαλέκτους. Όλα αυτά τα έργα ενέπιπταν στον ευρύτερο τίτλο της λατρευτικής λογοτεχνίας, που είχε ως στόχο να βοηθήσει τον αναγνώστη να ζήσει μια πιο ιερή ζωή.

Η λατρευτική γραφή άλλαξε με διάφορους τρόπους κατά τον ύστερο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση. Για παράδειγμα, στα μέσα του 1300, η αυξανόμενη χρήση της δημοτικής γλώσσας στη γραφή είχε βοηθήσει στη δημιουργία νέων μορφών θρησκευτικής λογοτεχνίας. Ταυτόχρονα, ένα μεγάλο νέο κοινό για βιβλία εμφανίστηκε στους λαϊκούς. Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης, άλλοι παράγοντες όπως η ανάπτυξη της τυπογραφίας και το πνευματικό κίνημα γνωστό ως ουμανισμός προκάλεσαν περαιτέρω αλλαγές στη θρησκευτική λογοτεχνία⁸³. Ωστόσο, οι άνθρωποι συνέχισαν να διαβάζουν παλαιότερα θρησκευτικά κείμενα, συμπεριλαμβανομένων έργων που γράφτηκαν από πατέρες της εκκλησίας (άτομα που διαμόρφωσαν τον Χριστιανισμό στους πρώτους αιώνες του). Επίσης, νέα θρησκευτικά έργα συνέχισαν να επικεντρώνονται σε θέματα που ήταν παραδοσιακά σε όλο τον Μεσαίωνα.

Τα πιο δημοφιλή λατρευτικά κείμενα αυτής της περιόδου συμβούλευαν τους αναγνώστες να ακολουθήσουν το παράδειγμα του Ιησού Χριστού. Αυτό το θέμα

⁸¹ Gale, K. "The world of Independent Publishing", *The International Journal of the Book*, vol. 4, number 3 (2017), p. 93- 97

⁸² Thompson, John B. (2005) *Books in the Digital Age. The Transformation of Academic Publishing in Britain and the United States*, Cambridge: Polity Press

⁸³ Λουδοβίκος, Ν. (2006). *Ορθοδοξία και εκσυγχρονισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός

εμφανίστηκε σε έργα όπως « Η Ζωή του Χριστού» του Ludolph της Σαξονίας 1295 – 1378 και « Η Μίμηση του Χριστού» του Thomas à Kempis (1380 – 1471)⁸⁴. Αυτά τα έργα δίδασκαν ότι οι πιστοί μπορούσαν να αναδημιουργήσουν τα βάσανα του Χριστού στο μυαλό και το σώμα τους, μια ιδέα που έγινε επίκεντρο πνευματικών ασκήσεων για τους Καθολικούς και ορισμένους Προτεστάντες στα τέλη της Αναγέννησης⁸⁵. Για τους Καθολικούς, η λογοτεχνία αυτού του τύπου επικεντρώθηκε σε μεγάλο βαθμό στις φυσικές λεπτομέρειες του πόνου του Χριστού.

Μια άλλη σημαντική προσωπικότητα της λατρευτικής λογοτεχνίας ήταν η Παναγία. Καθολικοί συγγραφείς αυτής της περιόδου έγραψαν για την Παναγία σε έπη, λυρική ποίηση, κηρύγματα και διαλογισμούς. Αυτά τα έργα εξέτασαν τους διάφορους ρόλους της Μαρίας ως συζύγου και μητέρας, θαυματουργού και ως προσώπου που παρακαλεί για τους αμαρτωλούς. Η αφοσίωση σε άλλα μέλη της Αγίας Οικογένειας του Χριστού, όπως του Ιωάννη του Βαπτιστή, έγινε δημοφιλής και αυτή την εποχή. Αναπτύχθηκε επίσης μια λατρεία γύρω από τον Ιωσήφ, τον σύζυγο της Μαρίας, που παρουσίαζε τον επίγειο πατέρα του Χριστού ως πρότυπο για τους χριστιανούς πατέρες.

Κάποια λατρευτική λογοτεχνία επικεντρώθηκε στο ιδανικό της απομόνωσης, το οποίο παρείχε μια αντίθεση με μια κουλτούρα της Αναγέννησης με επίκεντρο τη ζωή της πόλης και της αυλής⁸⁶. Πολλά κείμενα περιέγραφαν τις εμπειρίες των Πατέρων της Ερήμου, οι οποίοι διέφυγαν από τους Ρωμαϊκούς διωγμούς στις δεκαετίες του 200 μ.Χ. και του 300 μ.Χ.. Αυτοί οι άγιοι άνδρες εγκαταστάθηκαν στην Αίγυπτο, όπου ζούσαν ως ασκητές. Η εικόνα ενός ατόμου μόνο του στην έρημο παρείχε ένα δημοφιλές πρότυπο για πολλούς χριστιανούς.

Μια άλλη μορφή θρησκευτικής λογοτεχνίας, η εξομολογητική, εξελίχθηκε από τα εγχειρίδια που χρησιμοποιούσαν οι μεσαιωνικοί ιερείς για να τους καθοδηγήσουν στη φροντίδα των ψυχών. Με την ανάπτυξη της τυπογραφίας, τα έργα αυτά έγιναν διαθέσιμα και σε λαϊκούς. Οι εξομολογητές μπορεί να έχουν μορφές όπως βιογραφίες, κατάλογοι αρετών ή διάλογοι. Για παράδειγμα, ένα κείμενο μπορεί να

⁸⁴ Η μίμηση του Χριστού – wikipedia.net Ανακτήθηκε 14 Σεπτεμβρίου 2022 από, https://wikipedia.net/el/The_Imitation_of_Christ

⁸⁵ Spitz, L.W. (1984). *The Protestant Reformation 1517-1559* New York, NY: Harper & Row, 86-101

⁸⁶ Λουδοβίκος, Ν. (2006). *Ορθοδοξία και εκσυγχρονισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός

παρουσιαστεί ως συνομιλία μεταξύ του σώματος και της ψυχής, του Ιησού και ενός αμαρτωλού ή του ανθρώπου και του διαβόλου.

Ένα τελευταίο θέμα που έπαιξε μεγάλο ρόλο στη θρησκευτική λογοτεχνία ήταν η συναισθηματικότητα. Αυτός ο όρος, βασισμένος στη λέξη *effectus* που σημαίνει αγάπη ή συναίσθημα, αναφερόταν σε μια πνευματικότητα που βασίζεται στην εμπειρία και στο συναίσθημα και όχι στη λογική. Η λογοτεχνία αυτού του τύπου έγινε πολύ δημοφιλής κατά τη διάρκεια της Καθολικής Μεταρρύθμισης⁸⁷ στα μέσα του 1500 μ.Χ.. Οι συγγραφείς προσπάθησαν να απευθυνθούν απευθείας στις αισθήσεις του αναγνώστη, να εμπνεύσουν αναστεναγμούς, στεναγμούς και δάκρυα. Πολλοί συγγραφείς συγκινητικών έργων ήταν γυναίκες, όπως η Ισπανίδα μοναχή Teresa of Ávila (1515 – 1582).

3. Ελληνικοί θρησκευτικοί εκδοτικοί οίκοι

3.1.Εισαγωγή

Η εργασία επικεντρώνεται στο έργο των Ελλήνων εκδοτών θρησκευτικών βιβλίων και τους εκδότες, συμπεριλαμβανομένων των κριτηρίων επιλογής τίτλου, τις στρατηγικές προώθησης και το κοινό στο οποίο απευθύνονται.

Το θρησκευτικό βιβλίο έχει διαγράψει μια αξιοσημείωτη τροχιά, ιδίως στη Μεταπολίτευση. Τα παλιότερα χρόνια υπήρχαν κυρίως οι εκδόσεις Αστήρ - Παπαδημητρίου που ασχολούνταν με το αντικείμενο αυτό και, παράλληλα, εξέδιδαν και τα έργα του Φ. Κόντογλου. Ήταν η πρώτη φορά που τα θρησκευτικά βιβλία ήταν καλαίσθητα και ευχάριστα στο μάτι του αναγνώστη. Μέχρι τότε, τα περισσότερα βιβλία για το χριστιανισμό ήταν κακοσχεδιασμένα και ερασιτεχνικά εκτυπωμένα.

Οι εκδόσεις «Ζωή» ήταν οι πρώτες εκδόσεις που ασχολήθηκαν με τα θρησκευτικά κείμενα και την έκδοση βιβλίων και περιοδικών με θέμα την Ορθοδοξία. Ιδρύονται το 1907 από την Αδελφότητα Θεολόγων «Ζωή», η οποία ιδρυτή της είχε τον αρχιμανδρίτη Ευσέβιο Ματθόπουλο, και δραστηριοποιούνται ως το 1959. Κύρια θεματολογία των βιβλίων της «Ζωής» είναι η Ορθοδοξία και η Χριστιανική Ηθική. Στόχος της Αδελφότητας είναι η μετάδοση των χριστιανικών ιδεών στο ευρύ κοινό.

⁸⁷ Αιδ. Μπούκης, Σ. *Οι επιδράσεις της Μεταρρύθμισης στην Ορθοδοξία: μία θεώρηση από την πλευρά της Διαμαρτύρησης*. Θεολογία, τομ. 89 τχ. 3 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2018), σελ.203-254

Γίνεται δημοφιλής στον απλό κόσμο χάρη στη χρήση της δημοτικής γλώσσας, κάτι το οποίο υιοθετήθηκε ως πρακτική και στα έντυπα των εκδόσεων «Ζωή»⁸⁸. Το 1911 εκδίδεται το πρώτο φύλλο της θρησκευτικής εφημερίδας «Ζωή», με κείμενα σε μορφή κηρύγματος, το οποίο συνεχίζει να εκδίδεται μέχρι σήμερα⁸⁹. Τον Οκτώβριο του 1937 εκδίδεται το μηνιαίο περιοδικό «Ακτίνες» και το 1946 ξεκινάει η έκδοση του παιδικού περιοδικού «Η Ζωή του Παιδιού». Το 1948 εκδίδεται το περιοδικό «Δελτίον» της Χριστιανικής Ενώσεως Εκπαιδευτικών και το 1954 εκδίδεται το περιοδικό «Ο Κόσμος της Ελληνίδος». Αξίζει να αναφερθεί ότι έως το 1952 περίπου το έντυπο της «Ζωής» έφτασε τα 165.000 αντίτυπα. Με το πέρασμα των χρόνων, η Αδελφότητα Θεολόγων «Ζωή» χάνει τη δημοτικότητά της ανάμεσα στο ευρύ αναγνωστικό κοινό.

Ακολουθούν οι εκδόσεις «Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδας», οι οποίες είναι από τις πρώτες επίσημες εκδόσεις της Ελλάδας, ιδρύθηκαν το 1936 και είχαν την μέριμνα για τις πάσης φύσεως εκδόσεις της εκκλησίας. Εν συνεχεία από τους πρώτους Εκδοτικούς Οίκους που άρχισε να εκδίδει θρησκευτικά βιβλία ήταν ο «Δόμος», με ιδρυτή τον Δημήτρη Μαυρόπουλο το 1978. Ακολούθησαν οι Εκδοτικοί Οίκοι του «Ακρίτα» και του «Δ. Κόκκινου». Την ίδια δεκαετία ιδρύεται και ο Εκδοτικός Οίκος «Γρηγόρης Μ.», από τον ομώνυμο θεολόγο που εξορίστηκε από τη Χούντα των Συνταγματαρχών. Στη δεκαετία του 1980 αυξάνονται οι εκδοτικοί οίκοι που ασχολούνται, κάποιοι από αυτούς όχι αποκλειστικά, με τα θρησκευτικά βιβλία, ανάμεσά τους ο «Αρμός», ο «Εν Πλω», ο «Μαΐστρος», ο «Σταμούλης» και ο «Πουρνάρας», αλλά και άλλοι που θα αναφερθούν αναλυτικότερα παρακάτω.

Ένας ακόμη εκδοτικός οίκος που προστέθηκε τα τελευταία χρόνια στον χώρο του θρησκευτικού βιβλίου είναι οι εκδόσεις «Ουρανός»⁹⁰, που είναι συνδεδεμένες με τις εκδόσεις «Ψυχογιός». Οι συγκεκριμένες εκδόσεις θέλουν να συμβάλουν σε έναν ευρύτερο θρησκευτικό προβληματισμό και έτσι βγάζουν και βιβλία μη ορθοδόξων – παράδειγμα το δίτομο έργο του προηγούμενου Πάπα, το οποίο υπήρξε ένα παγκόσμιο εκδοτικό γεγονός.

⁸⁸ Φαραζουλής, Δ. (1950), Αδελφότης Θεολόγων η «Ζωή». Αθήνα

⁸⁹ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%86%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CF%89%CE%BD_%C2%AB%CE%97_%CE%96%CF%89%CE%AE%C2%BB

⁹⁰ <https://www.ouranosbooks.gr/>

Κοινό χαρακτηριστικό όλων των σύγχρονων εκδοτικών οίκων που έχουν ως αντικείμενο τη θρησκευτική λογοτεχνία είναι ο εκσυγχρονισμός του χώρου και η προσέλκυση ολοένα και περισσότερων αναγνωστών. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε κάποιους από τους Εκδοτικούς Οίκους που ασχολούνται με τη έκδοση Ορθόδοξων θρησκευτικών βιβλίων καθώς και ανεξάρτητες εκδόσεις από χριστιανικούς συλλόγους και μονές.

3.2.Εκδοτικός οίκος «Σωτήρ»

Ο Εκδοτικός οίκος «Σωτήρ» ιδρύθηκε και διοικείται από την Αδελφότητα Θεολόγων «Ο Σωτήρ». Πρόκειται για μια Ορθόδοξη Χριστιανική Ιεραποστολική Αδελφότητα που στόχο έχει τη διάδοση του Ορθόδοξου Χριστιανισμού σε όλο τον κόσμο⁹¹.

Ο εκδοτικός οίκος έχει πάνω από 550 τίτλους βιβλίων και περιοδικών με κύρια θεματολογία τον Ορθόδοξο χριστιανισμό. Πιο συγκεκριμένα, ο «Σωτήρ» εκδίδει, μεταξύ άλλων,:

- 44 τίτλους για την Επανάσταση του 1821
- 24 τίτλους για το Κατηχητικό
- 2 παιδικά Προσευχητάρια
- 12 εκδόσεις για την Καινή Διαθήκη
- 13 Υπομνήματα της Καινής Διαθήκης
- 29 τίτλους για την Παλαιά Διαθήκη
- 13 Υπομνήματα της Παλαιάς Διαθήκης
- 8 Βιβλιογραφίες
- 34 ξενόγλωσσα βιβλία για τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό
- 148 παιδικά βιβλία για τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό
- 16 CD Ύμνων και Τραγουδιών

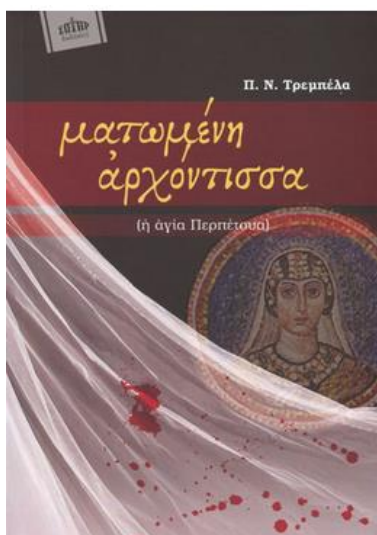
Τα κύρια αναγνωστικά κοινά στο οποία απευθύνεται ο εκδοτικός οίκος είναι οι Έλληνες Χριστιανοί Ορθόδοξοι, τα παιδιά των Ελλήνων Χριστιανών και ξενόγλωσσοι αναγνώστες που ενδιαφέρονται για το χριστιανισμό και την Ορθοδοξία. Συμβαδίζοντας πλήρως με τις Νέες Τεχνολογίες και την τεχνολογική ανάπτυξη ο εκδοτικός οίκος «Σωτήρ», εκτός από το φυσικό κατάστημα λιανικής στο κέντρο της

⁹¹<https://www.osotir.org/>

Αθήνας, διατηρεί και ηλεκτρονικό κατάστημα στην επίσημη ιστοσελίδα του (<https://www.osotir.org/product-category/cds/>), στο οποίο μπορεί κανείς να βρει εκτός των άλλων και βιβλία σε προσφορά. Στην ιστοσελίδα, υπάρχει επίσης και αναλυτικό ευρετήριο για τα βιβλιοπωλεία, ανά την Ελλάδα, που μπορούν οι ενδιαφερόμενοι να βρουν τίτλους των εκδόσεων «Σωτήρ» (<https://www.osotir.org/taxonomy/term/10>). Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ο οίκος διατηρεί προφίλ και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά ορισμένα απ' τα σημαντικότερα έργα, τα οποία εκδίδονται από τον Εκδοτικό Οίκο «Σωτήρ»

(i) Ματωμένη Αρχόντισσα (Η Αγία Περπέτουα)⁹²

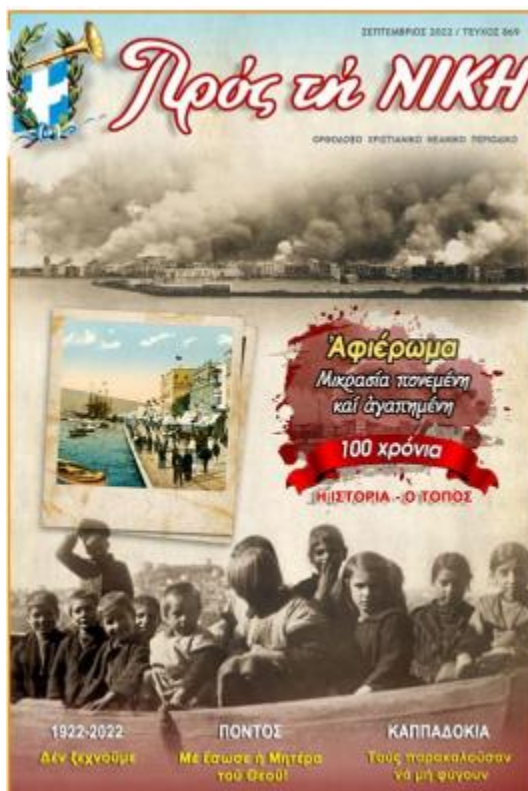

Τρεμπέλας Π., 2016

Πρόκειται για ένα αφήγημα 288 σελίδων βασισμένο στη ζωή της αγίας Περπέτουας, Μάρτυρα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, της οποίας η μνήμη τιμάται την 1^η Φεβρουαρίου. Η Περπέτουα, γόνος επιφανής οικογένειας της Καρχηδόνας, στην ηλικία των 22 ετών, το 203μ.Χ., συλλαμβάνεται και τιμωρείται με θανάτωση από τον χιλιάρχο όταν ομολόγησε την πίστη της στον Ιησού Χριστό. Το βιβλίο είναι χαρτόδετο με διαστάσεις 14 X 20 εκ.

⁹²<https://www.osotir.org/product/matomeni-archontissa-i-agia-perpetoua/>

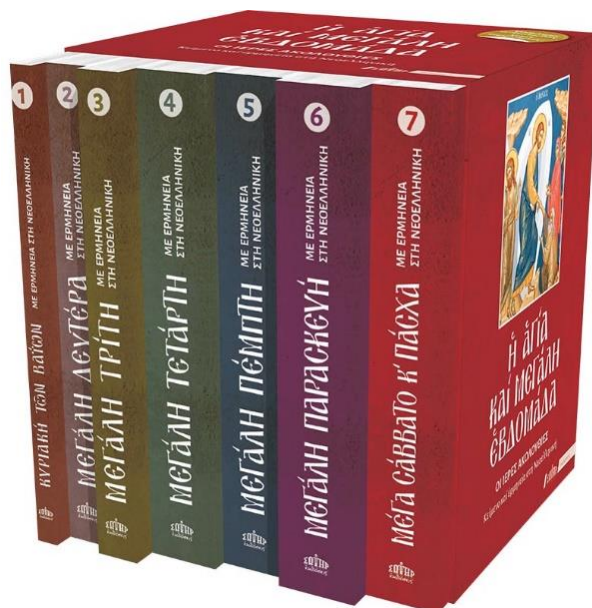
(ii) Προς τη ΝΙΚΗ ⁹³

Το «Προς τη Νίκη» είναι ένα χριστιανικό περιοδικό που εκδίδεται από το 1960 έως και σήμερα μηνιαίως. Κάθε τεύχος του αποτελείται από 36 σελίδες και είναι γραμμένο σε πολυτονικό. Η θεματολογία του απευθύνεται κυρίως σε νέους και έχει θρησκευτικό περιεχόμενο. Επίσης περιλαμβάνει και εικόνες. Αξίζει να σημειωθεί ότι αρχικά το εν λόγω περιοδικό διέθετε το δικό του τυπογραφείο, κάτι που έπαψε να συμβαίνει λόγω οικονομικών προβλημάτων, με αποτέλεσμα τη στροφή σε ιδιωτικά τυπογραφεία. Το συγκεκριμένο τεύχος, σε αριθμό 869, είναι αφιερωμένο στην ιστορία και στον τόπο της Μικρασίας για τα 100 χρόνια 1922-2022.

⁹³<https://www.osotir.org/2022/09/01/pros-ti-niki-septemvrios-2022/>

(iii) Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάδα (με απόδοση στη Νεοελληνική Γλώσσα)⁹⁴

Δομουχτσής Μ., 2021

Η κασετίνα 2.264 σελίδων αποτελείται από επτά εγκόλπια, ένα για κάθε μια ημέρα της Μεγάλης Εβδομάδας. Στην εισαγωγή του κάθε εγκολπίου δίνονται σημαντικές πληροφορίες για την εκάστοτε ημέρα. Τα κείμενα είναι Πρωτότυπα με απόδοση στα Νέα Ελληνικά. Τέλος, υπάρχουν όλες οι Ακολουθίες της Μεγάλης Εβδομάδας, χωρίς συντμήσεις.

⁹⁴<https://www.osotir.org/product/i-agia-ke-megali-evdomas-kasetina-me-apodosi-sti-neoelliniki/>

(iv) Ο Τίμιος Σταυρός⁹⁵

Κόκαλης Α., 2017

Θέμα του 32σέλιδου βιβλίου του Κόκαλη Α. (2017) είναι οι απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με τη θέση του Τιμίου Σταυρού στη ζωή κάθε Χριστιανού, τη σημασία που φέρει, αλλά και το πώς πρέπει οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί να τον τιμούνε.

3.3. Εκδοτικός οίκος «Πορφύρα»

Ο Εκδοτικός Οίκος «Πορφύρα» ιδρύθηκε το 2012, από την Μαρία Δ. Κοκκίνου, η οποία πρωτοξεκίνησε την επαγγελματική της σταδιοδρομία από τις εκδόσεις «Ακρίτας», τις οποίες είχε δημιουργήσει ο πατέρας της. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν να προστεθεί στις εκδόσεις «Πορφύρα» και το πατρικό σήμα «Ακρίτας». Αργότερα προστέθηκε και το νεότευκτο σήμα « Πρώτη Ύλη». Κύριος προσανατολισμός του εκδοτικού οίκου είναι να δείξει πώς ο Ορθόδοξος Χριστιανισμός, μέσα από τον δρόμο του Ιησού, μπορεί να μας οδηγήσει σε μια ήρεμη ζωή γεμάτη θετικά συναισθήματα. Πιο συγκεκριμένα ο εκδοτικός οίκος «Πορφύρα» εκδίδει:

- Βιβλία ενηλίκων
- Παιδικά βιβλία
- E-book

⁹⁵<https://www.osotir.org/product/o-timios-stafros/>

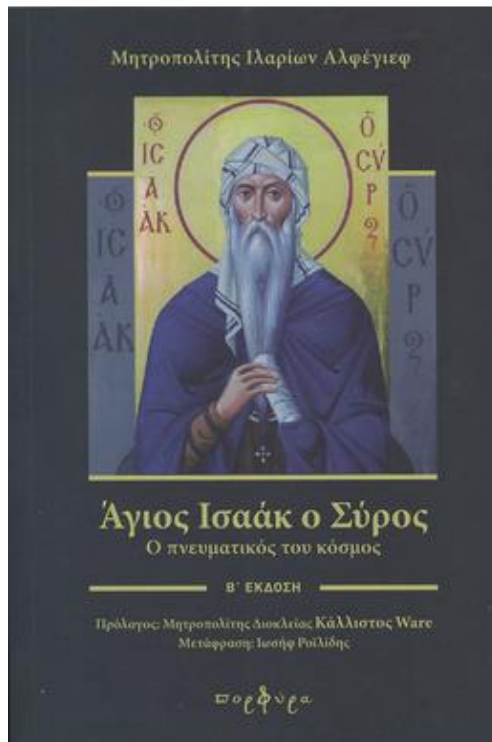
- Βιβλία για τη Μ. Σαρακοστή και το Πάσχα
- Επετειακά – Γιορτή της σημαίας
- Παιδικά βιβλία για τα Χριστούγεννα και την πρωτοχρονιά

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η έκδοση πολλών παιδικών χριστιανικών βιβλίων από τον οίκο «Πορφύρα» βοηθά τα νέα παιδιά να έρθουν σε επαφή με τα διδάγματα της χριστιανοσύνης⁹⁶. Ακόμη εκδίδονται βιβλία γνώσεων και ιστορίας, αλλά και βιβλία τέχνης και ψυχολογίας, γεγονός που αυξάνει την ποικιλία των θεμάτων και έτσι προσεγγίζει και άλλου είδους κοινό. Η κεντρική διάθεση όλων των βιβλίων γίνεται από βιβλιοπωλεία σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Κύπρο. Επιπλέον μπορεί κανείς να κάνει την αγορά του και στο ηλεκτρονικό βιβλιοπωλείο με επιπλέον προσφορές. Τέλος, η προώθηση των βιβλίων γίνεται σε μια προσπάθεια σεμιναρίων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και παρουσιάσεων, έτσι ώστε το ευρύ κοινό να τα γνωρίσει, καθώς επίσης και από τις διάφορες σελίδες κοινωνικής δικτύωσης που διατηρεί ο εκδοτικός οίκος.

Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά ορισμένα απ' τα σημαντικότερα έργα, τα οποία εκδίδονται από τον Εκδοτικό Οίκο «Πορφύρα».

⁹⁶<https://www.porphyrabooks.gr/gr/>

(i) Άγιος Ισαάκ ο Σύρος Ο Πνευματικός του Κόσμος⁹⁷

Ιλαρίων Αλφέγιεφ, 2018

Στο βιβλίο «Άγιος Ισαάκ ο Σύρος, Ο Πνευματικός του Κόσμος» μεταφράζει ο Ιωσήφ Ροηλίδης και προλογίζει ο Μητροπολίτης Διοκλείας Καλλίστος Ware. Αποτελείται από 390 σελίδες και έχει μέγεθος 15 X 20 εκ. Στο συγκεκριμένο βιβλίο ο Μητροπολίτης Βουδαπέστης και Ουγγαρίας, Ιλαρίων Αλφέγιεφ, σχολιάζει τα κείμενα του ασκητή Αγίου Ισαάκ, τα οποία θεωρούνταν χαμένα, αναδεικνύοντας έτσι μια μεγάλη μορφή της πίστης. Κύρια θεματολογία του Αγίου Ισαάκ είναι η αξία της προσευχής, της μετάνοιας, της ταπεινοφροσύνης και της αγάπης προς όλους τους συνανθρώπους μας με στόχο να μαλακώσουν οι καρδιές στην καθημερινό αγώνα που καλούμαστε να κάνουμε είτε βρισκόμαστε στον κόσμο, είτε στην έρημο.

⁹⁷<https://www.stamoulis.gr/ViewShopProduct.aspx?ProductId=407328&FromSearch=1&SearchStr>

(ii) Αγάπησα το Μαρτύριο (Αυτοβιογραφία)⁹⁸

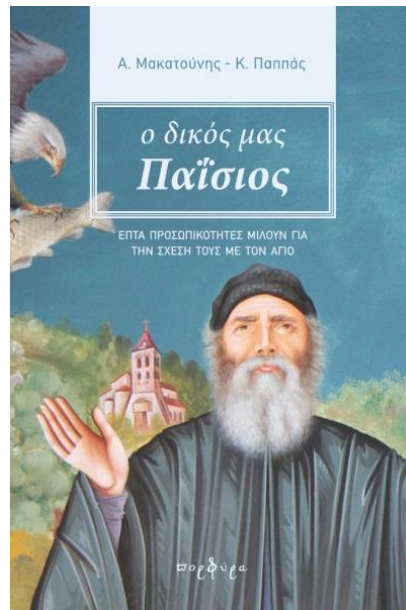

Άγιος Λουκάς, Αρχιεπίσκοπος Κριμαίας, 2013

Το βιβλίο είναι βιογραφικό και εκδίδεται με επιμέλεια του Μητροπολίτη Αργολίδας Νεκταρίου Αντωνοπούλου, αποτελείται από 368 σελίδες και έχει μέγεθος 28 X 28 εκ.. Ο Άγιος Λουκάς, Αρχιεπίσκοπος Κριμαίας γεννήθηκε το 1877 στο Κέρτς της Ουκρανίας. Σπούδασε Ιατρική και σε νεαρή, ακόμα, ηλικία, είχε γίνει γνωστός για την εφαρμογή τοπικής αναισθησίας σε διάφορων ειδών εγχειρήσεις. Το 1919 η σύζυγος του πέθανε από φυματίωση και ο Άγιος Λουκάς έπρεπε να φροντίσει μόνος του τα τέσσερα παιδιά που είχαν αποκτήσει. Δύο χρόνια αργότερα, το 1921, χειροτονείται ιερέας και καταφέρνει να γίνει εξαιρετικά δημοφιλής ανάμεσα στο ποίμνιο του. Το 1922 εκδιώκεται από το σοβιετικό καθεστώς λόγω της πίστης του στον ορθόδοξο χριστιανισμό. Ανακηρύχθηκε Άγιος από το Πατριαρχείο της Ρωσίας τον Μάιο του 1996.

⁹⁸<https://www.porphyrabooks.gr/gr/vivlia/%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%89%CE%BD/%CE%BF-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%83-%CE%BC%CE%B1%CF%83-%CF%80%CE%B1%CF%8A%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%83>

(iii)Ο δικός μας Παῖσιος⁹⁹

Μακατούνης Α. & Παππάς Κ., 2021

Στο 120σέλιδο βιβλίο των Μακατούνη & Παππά και μεγέθους 14 X 21 εκ. παρουσιάζεται ο όσιος Παῖσιος ο Αγιορείτης και η ζωή του που ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τις αρχές του Ορθόδοξου Χριστιανισμού. Το βιβλίο εκτός των άλλων, σκοπό έχει να κατανοήσουν οι άνθρωποι ότι οι άγιοι δεν είναι μεταφυσικά όντα, αλλά καθημερινοί άνθρωποι που μέσα από την πνευματική τους ζωή εμπνέουν και τους γύρω τους. Τις πληροφορίες για τον βίο του οσίου Παῖσιου οι συγγραφείς τις άντλησαν από έρευνα που έκαναν στο κοινωνικό περιβάλλον του οσίου και μέσα από συνεντεύξεις σπουδαίων μορφών της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας, όπως ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ.κ. Ιερόνυμος και ο Μητροπολίτης Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας κ. Ιωήλ, οι οποίοι τον γνώρισαν στην καθημερινότητά του.

3.4.Εκδοτικός οίκος «Έαρ»

Ο Εκδοτικός οίκος «Έαρ» ιδρύθηκε το 2017 από τον Σύλλογο Ορθοδόξου Ιεραποστολικής Δράσεως «Ο Μέγας Βασίλειος». Κύριος στόχος του Συλλόγου και

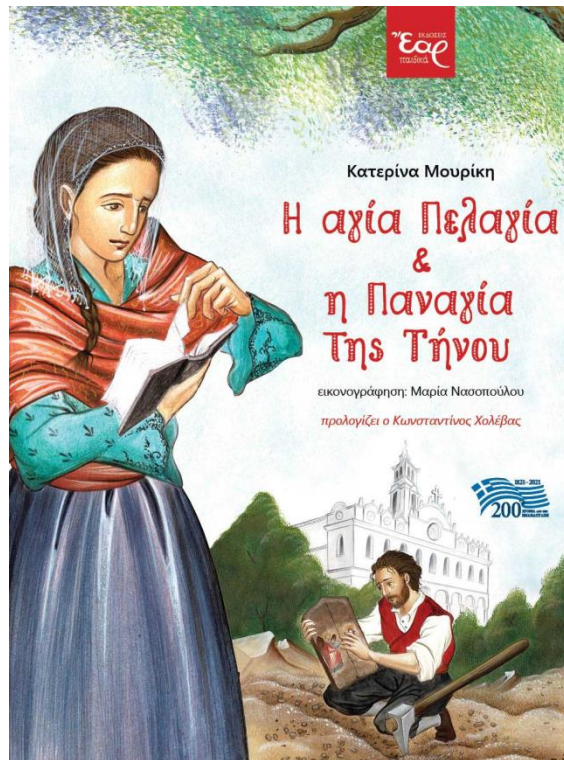
⁹⁹<https://www.porphyrabooks.gr/gr/vivlia/%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%89%CE%BD/%CE%BF-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%83-%CE%BC%CE%B1%CF%83-%CF%80%CE%B1%CF%8A%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%83>

των εκδόσεων «Έαρ» είναι η διάδοση της ορθοδοξίας σε όλο τον κόσμο. Μέσα από τα βιβλία των εκδόσεων «Έαρ» διαδίδεται ο λόγος του Θεού και τονίζεται η σημασία της συμμετοχής στον Εκκλησιασμό και στα Μυστήρια της Θείας Λειτουργίας, σε μια προσπάθεια να έρθει η «άνοιξη» (το «ἔαρ») στο χώρο της ελληνικής βιβλιογραφίας¹⁰⁰. Οι εκδόσεις «Έαρ» εκδίδουν βιβλία για ενήλικες, για εφήβους, για παιδιά και επίκαιρα. Η ιστοσελίδα, εκτός από τη δυνατότητα αγοράς βιβλίου που παρέχει, ενημερώνει συνεχώς τους αναγνώστες της μέσω άρθρων για επίκαιρα θέματα σχετικά με τον Χριστιανισμό αλλά και για εκδηλώσεις που έχει πραγματοποιήσει. Τέτοιες είναι: το φεστιβάλ βιβλίου, ραδιοφωνικές εκπομπές, συνεντεύξεις από διάφορους συγγραφείς, εκθέσεις ορθοδόξου παιδικού βιβλίου και άλλες διάφορες σχετικές εκδηλώσεις σε μια προσπάθεια προώθησης των βιβλίων της. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ο εκδοτικός οίκος διατηρεί προφίλ και στα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά ορισμένα απ' τα σημαντικότερα έργα, τα οποία εκδίδονται από τον Εκδοτικό Οίκο «Έαρ».

¹⁰⁰<https://ear-books.com/>

(i) Η Αγία Πελαγία και η Παναγία της Τήνου¹⁰¹

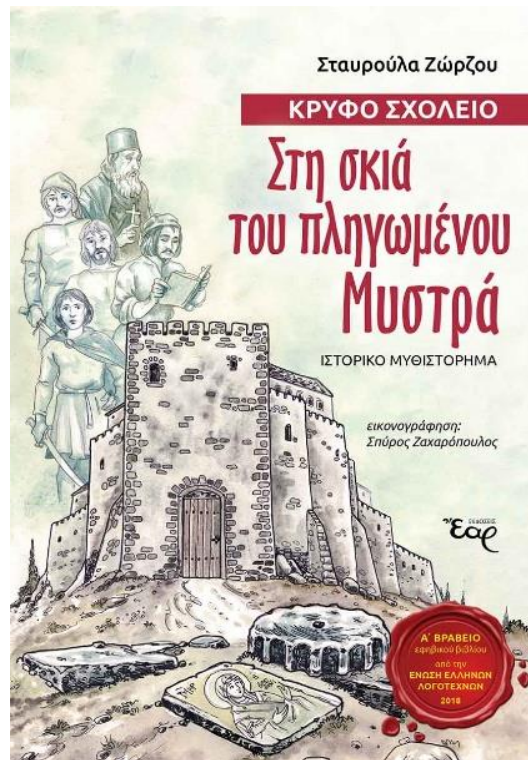
Μουρίκη Κ., 2021

Στο παιδικό βιβλίο « Η αγία Πελαγία & η Παναγία της Τήνου» , με εικονογράφηση από την Μαρία Νοσοπούλου, η Κατερίνα Μουρίκη παρουσιάζει, με τρόπο ευκολοκατανόητο, ακόμα και σε παιδιά μικρής ηλικίας (απευθύνεται σε παιδιά άνω των 7 ετών), τον βίο της αγίας Πελαγίας, μιας μοναχής από την Τήνο, η μνήμη της οποίας τιμάται κάθε 23 Ιουλίου.

Η αγία Πελαγία, κατά κόσμον Λουκία Νεγρεπόντη, στα 15 της έτη αποφασίζει να μονάσει στο μοναστήρι της Παναγίας Κεχροβουνίου, όπου και λαμβάνει το όνομα Πελαγία. Για έναν ολόκληρο χρόνο, από το 1822 ως το 1823, εμφανιζόταν στον ύπνο της η Παναγία και της ζητούσε να γίνουν έρευνες για την εικόνα της σε ένα λόφο στην Τήνο. Τον Ιανουάριο του 1823 βρέθηκε η εικόνα της Μεγαλόχαρης στο σημείο όπου σήμερα βρίσκεται ο ναός της Ευαγγελίστριας. Η μοναχή Πελαγία ανακηρύχθηκε οσία το 1970.

¹⁰¹ https://www.stamoulis.gr/%CE%97-%CE%91%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%A0%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B7-%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%A4%CE%AE%CE%BD%CE%BF%CF%85_p-407224.aspx

(ii) Στη σκιά του πληγωμένου Μυστρά – Κρυφό Σχολείο¹⁰²

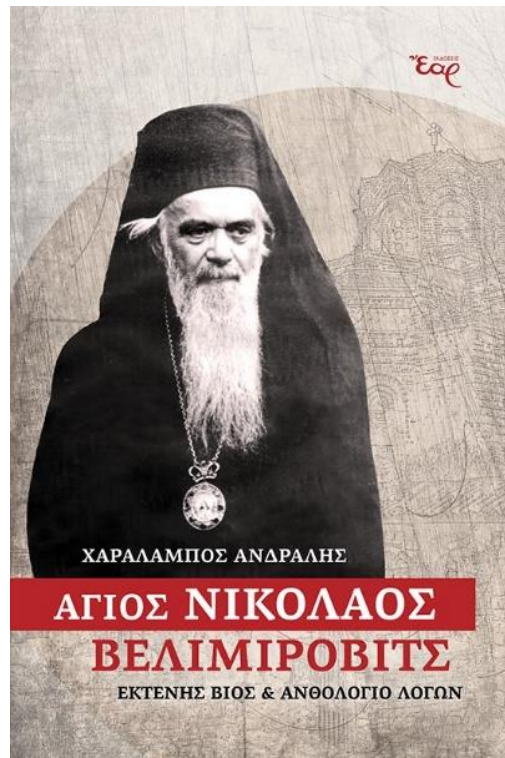

Ζώρζου Σ., 2018

Ένα βιβλίο μεγέθους 14 X 20 εκ. ,για μικρούς και μεγάλους (άνω των 10 ετών), που μέσα από τις 264 σελίδες του και με εικονογράφηση από τον Ζαχαρόπουλο Σπύρο ταξιδεύει τους αναγνώστες στον Μυστρά το 1500 μ.Χ.. Η Πόλη έχει αλωθεί από τους Τούρκους, η Ελλάδα είναι υπό την Οθωμανική κυριαρχία και οι κάτοικοι του Μυστρά προσπαθούν να διατηρήσουν ζωντανή την πίστη στην Ορθοδοξία. Πρόκειται για ένα ιστορικό μυθιστόρημα, μέσα από το οποίο η Ιστορία μπλέκεται με την Χριστιανοσύνη και συνδέεται άρρηκτα ο ελληνισμός με την ορθοδοξία. Το βιβλίο πήρε το Α΄ Βραβείο εφηβικού βιβλίου της Ένωσης Ελλήνων Λογοτεχνών το 2018.

¹⁰²<https://ear-books.com/shop/enilikes/sti-skia-toy-pligomenoy-mystra-kryfo-scholeio/>

(iii) Άγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς – Εκτενής Βίος και Ανθολόγιο Λόγων¹⁰³

Ανδραλης Χ., 2020

Στο βιβλίο του Χαράλαμπου Άνδραλη γίνεται ανασκόπηση του βίου του Αγίου Νικολάου Βελιμίροβιτς, επισκόπου Αχρίδος της Σερβικής Εκκλησίας. Το βιβλίο απευθύνεται σε ενήλικες, είναι 288 σελίδων και έχει μέγεθος 14 X 21 εκ. Ο Άγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του διωγμένος λόγω της πίστης του στον Ιησού. Μέσα από τα κείμενα του, τα οποία συγκέντρωσε ο Άνδραλης, παρουσιάζει τη ζωή του, μια ζωή γεμάτη θυσίες, όπως θα πρέπει να είναι η ζωή κάθε πιστού χριστιανού.

3.5. Εκδοτικός οίκος «Αρμός»

Ένας ακόμη εκδοτικός οίκος που εκδίδει χριστιανικά βιβλία, όχι κατά αποκλειστικότητα, είναι και ο « Αρμός» έχοντας και ξεχωριστή κατηγορία θεολογίας στα βιβλία του. Στόχος των εκδόσεων «Αρμός», που ιδρύθηκαν το 1989, είναι η διάδοση του Λόγου του Θεού και των διδασκαλιών των Μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας μας στο ευρύ αναγνωστικό κοινό¹⁰⁴. Η ιστοσελίδα τους είναι πλήρως οργανωμένη και εύκολα μπορεί κανείς να βρει αυτό που αναζητά. Η προώθηση των

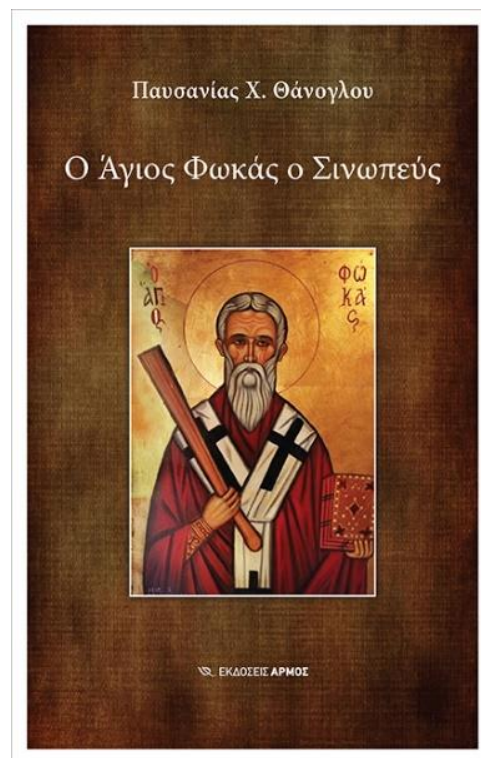
¹⁰³ <https://ear-books.com/shop/enilikes/agios-nikolaos-velimirovits-ektenis-vios-amp-anthologio-logon/>

¹⁰⁴ <https://armosbooks.gr/>

βιβλίων τους και η επικοινωνία με τους αναγνώστες γίνεται μέσα από διάφορες παρουσιάσεις βιβλίων, συζητήσεις, διαλέξεις, συνεντεύξεις συγγραφέων και διαφόρων φεστιβάλ βιβλίων. Η κεντρική διάθεση των βιβλίων του γίνεται από την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη.

Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά ορισμένα απ' τα σημαντικότερα έργα, τα οποία εκδίδονται από τον Εκδοτικό Οίκο «ΑΡΜΟΣ».

(i) Ο Άγιος Φωκάς ο Σινωπεύς¹⁰⁵

Θάνογλου Π., 2021

Ο Πανσανίας Θάνογλου παρουσιάζει μέσα από το βιβλίο των 240 σελίδων τον βίο και τη διδασκαλία του άγιου Φωκά, η φήμη του οποίου στη Ρώμη ήταν αντίστοιχη των αποστόλων Πέτρου και Παύλου. Για μια ολόκληρη χιλιετία και μέχρι την πρώιμη βυζαντινή περίοδο οι χριστιανοί ναυτικοί δόξαζαν τον άγιο Φωκά ως προστάτη τους. Τον επικαλούνταν σε φουρτουνιασμένες θάλασσες κι ο άγιος έκανε αισθητή την παρουσία του μέσα από τα πολλά θαύματά του, για αυτό και υπάρχουν πολλά ξωκλήσια προς τιμήν του σε παραθαλάσσιες περιοχές στο Αιγαίο και στον Εύξεινο

¹⁰⁵<https://armosbooks.gr/shop/theologia/agios-fokas/>

Πόντο. Το συγκεκριμένο βιβλίο αποτελεί μια συστηματική καταγραφή, ανάλυση και παρουσίαση ιστορικών στοιχείων και πορισμάτων αρχαιολογικής έρευνας για ναούς και μονές του αγίου Φωκά.

(ii) Εμπιστοσύνη¹⁰⁶

Το βιβλίο «εμπιστοσύνη» εκδίδεται για 10η φορά και ανήκει στην κατηγορία των best sellers. Συγγραφέας αυτού του βιβλίου είναι ο π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, γνωστός κι ως π. Λίβυος, ο οποίος είναι αρκετά δημοφιλής στους νέους. Αποτελείται από 128 σελίδες και έχει μέγεθος 21 X 13 εκ.. Θέμα του είναι η ανάγκη αποδέσμευσης του απόλυτου ελέγχου των πάντων. Ο συγγραφέας τονίζει πόσο δύσκολο είναι να εμπιστευθούμε οι άνθρωποι, με αποτέλεσμα να υποφέρουμε οι ίδιοι, ειδικά όταν την πόρτα μας χτυπάει ένα απρόσμενο γεγονός. Λύση στο πρόβλημα αυτό δίνεται μέσω της αποδοχής όσων καταστάσεων δεν μπορούν να μεταβληθούν, αλλά κυρίως μέσω της εμπιστοσύνης μας στον Θεό.

3.6.Εκδοτικός οίκος «Αρχονταρίκι»

Οι εκδόσεις «Αρχονταρίκι» ιδρύθηκαν το 2005 με στόχο να μεταφέρουν, μέσα από τα βιβλία τους, τον Λόγο του Θεού σε όλα τα σπίτια των χριστιανών. Πρόκειται για έναν, σχετικά, μικρό εκδοτικό οίκο που, ωστόσο, έχει εξασφαλίσει τη συνεργασία με

¹⁰⁶ <https://armosbooks.gr/shop/filosofia/dokimia-meletes/empistosyni/>

συγγραφείς, λιγότερο διαφημιζόμενους αλλά εξαιρετικά σημαντικούς, έχοντας γράψει δοκίμια με προοπτική. Το όνομά τους το πήραν από τον χώρο υποδοχής των μοναστηριών, το λεγόμενο αρχονταρίκι, με σκοπό όμως την υποδοχή αναγνωστών. Οι εκδόσεις «Αρχονταρίκι» στηρίζονται στην Ψυχολογία, τη Θεολογία, την Παιδαγωγική, τις ανθρώπινες σχέσεις, την Πατερική, και στους κοινωνικούς προβληματισμούς. Επιπλέον ειδικεύονται σε θέματα σχέσεων, οικογένειας και αγωγής των παιδιών. Τα βιβλία του εκδοτικού οίκου απευθύνονται, κυρίως, σε εξειδικευμένο αναγνωστικό κοινό και σε ενήλικες¹⁰⁷ και η κεντρική τους διάθεση γίνεται από το βιβλιοπωλείο στην Αθήνα. Πιο συγκεκριμένα οι κατηγορίες των συγκεκριμένων εκδόσεων είναι οι εξής:

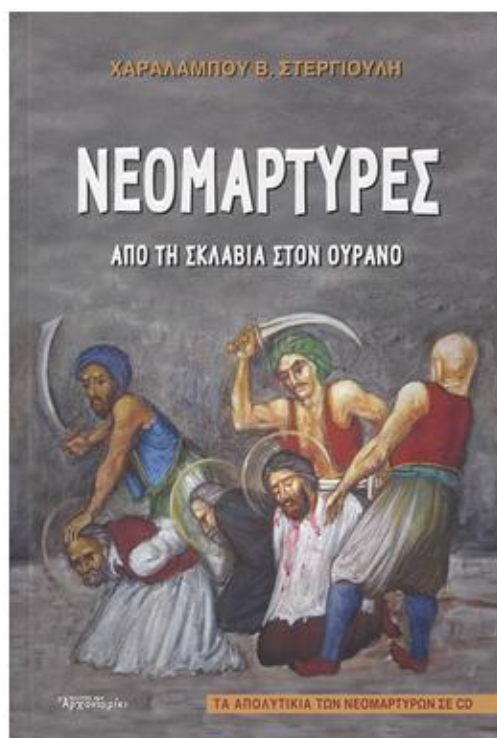
- Οικογένεια – παιδί – σχέσεις
- Κοινωνία
- Ορθόδοξη πίστη
- Δοκίμια
- Ξενόγλωσσα
- Ακολουθίες της Εκκλησίας
- Ποιητικές συλλογές
- Τηλεοπτικό αρχονταρίκι
- Ιστορία

Στην ιστοσελίδα τους μπορεί κανείς να αναζητήσει και να αγοράσει το βιβλίο που επιθυμεί ανά κατηγορία ή ανά συγγραφέα. Τέλος, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι εκδόσεις «Αρχονταρίκι» παρουσιάζουν πολλά βιβλία τους και διαδικτυακά, κάτι που βοηθάει το ευρύ κοινό να έρθει σε επαφή και να γνωρίσει τα διάφορα βιβλία και από το σπίτι του.

Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά ορισμένα απ' τα σημαντικότερα έργα, τα οποία εκδίδονται από τον Εκδοτικό Οίκο «Αρχονταρίκι».

¹⁰⁷<https://archontariki.eu/>

(i) Νεομάρτυρες από τη Σκλαβιά στον Ουρανό¹⁰⁸

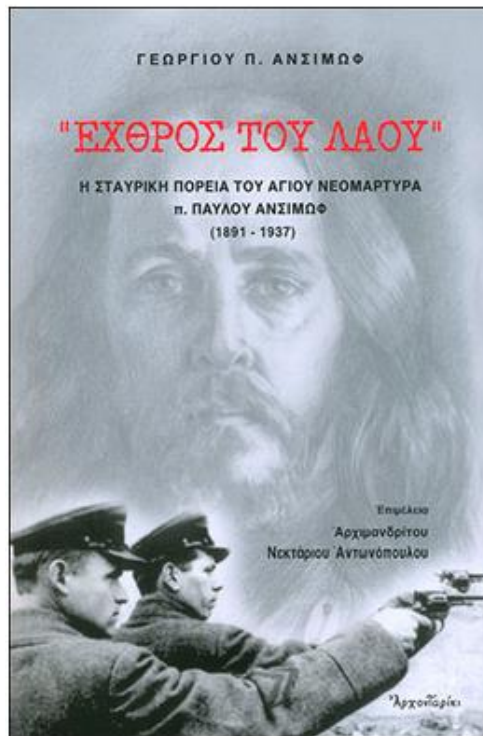

Στεργιούλης Χ., 2021

Ο Χαράλαμπος Στεργιούλης συγκεντρώνει στο βιβλίο του τον βίο 227 Νεομαρτύρων, ανθρώπων που κατά την Τουρκοκρατία μαρτύρησαν για τη διάδοση του χριστιανισμού και θυσιάστηκαν για την ελευθερία της πατρίδας και ταυτόχρονα υπήρξαν άγιοι της εκκλησίας, αλλά και ήρωες της πατρίδας. Αρνήθηκαν να αλλαξοπιστήσουν και σε όλη τους τη ζωή διέδιδαν τον Λόγο του Θεού και παράλληλα αντιστέκονταν στους Οθωμανούς κατακτητές. Το βιβλίο ανήκει στην κατηγορία «Ορθόδοξη πίστη» , αποτελείται από 528 σελίδες, έχει μέγεθος 14 X 21 εκ. και μας καλεί να μιμηθούμε τη συμπεριφορά των Νεομαρτύρων στην εποχή που ζούμε, που χαρακτηρίζεται από φανατισμό εναντίον της Ορθοδόξου εκκλησίας. Επίσης περιλαμβάνει δώρο και ένα CD με τα Απολυτικά των Νεομαρτύρων σε απόδοση του Γρηγορίου Δ. Καραλή, Πρωτοπρεσβύτερου του Ιερού Ναού Αγίου Βασιλείου Πειραιώς. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι το εξώφυλλο είναι δημιουργία του αγιογράφου και καθηγητή Εικαστικών Γιώργου Π. Μποζά.

¹⁰⁸ <https://archontariki.eu/product/%CE%BD%CE%B5%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CF%81%CF%84%CF%85%CF%81%CE%B5%CF%83-%CE%B1%CF%80%CE%BF-%CF%84%CE%B7-%CF%83%CE%BA%CE%BB%CE%B1%CE%B2%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B1%CE%BD/>

(ii) **Εχθρός του Λαού (Η σταυρική πορεία του Αγίου Νεομάρτυρα π. Παύλου
Ανσίμωφ)¹⁰⁹**

Ανσίμωφ Γ.Π., 2010

Το βιβλίο του Γ. Ανσίμωφ και με επιμέλεια του Μητροπολίτη Αργολίδας Νεκταρίου παρουσιάζει μέσα από 364 σελίδες στο ευρύ αναγνωστικό κοινό τον βίο και το μαρτυρικό τέλος του πατέρα του, π. Παύλου Ανσίμωφ, ο οποίος κατάφερε να μείνει πιστός στον χριστιανισμό και δε σταμάτησε ποτέ να μεταδίδει και να διδάσκει τον Λόγο του Θεού, ακόμα και κάτω από το κομμουνιστικό καθεστώς. Ο Παύλος Ανσίμωφ ανακηρύχτηκε Άγιος το 2005, από την Ιερά Σύνοδο της Ρωσικής Εκκλησίας. Το βιβλίο ανήκει στην κατηγορία «Ορθόδοξη πίστη», σχήματος 14 X 21 εκ. και ο συγγραφέας του ήταν πολύ αγαπητός στον ρωσικό λαό.

¹⁰⁹ https://www.stamoulis.gr/%CE%95%CF%87%CE%B8%CF%81%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%9B%CE%B1%CE%BF%CF%8D-%CE%97-%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BF%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%91%CE%B3%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%9D%CE%B5%CE%BF%CE%BC%CE%AC%CF%81%CF%84%CF%85%CF%81%CE%B1-%CF%80-%CE%A0%CE%B1%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85-%CE%91%CE%BD%CF%83%CE%AF%CE%BC%CF%89%CF%86_p-400987.aspx

3.7.Εκδοτικός οίκος «Σταμούλη»

Ο εκδοτικός οίκος «Σταμούλη» ιδρύεται το 1983 με αντικείμενο, κυρίως, τους επιστημονικούς και τους πανεπιστημιακούς τίτλους. Το 1995 αρχίζει να διευρύνεται το αναγνωστικό κοινό στο οποίο στοχεύει ο εκδοτικός οίκος και, πλέον, εκδίδει βιβλία όλων των κατηγοριών. Στη συλλογή του οίκου υπάρχουν πολλοί τίτλοι θρησκευτικών βιβλίων, ενώ το 1999 αποκτά ένα από τα πρώτα ηλεκτρονικά καταστήματα στο χώρο των εκδόσεων. Την ίδια χρονιά ιδρύονται, από τον Εκδοτικό οίκο «Σταμούλη» οι Εκδόσεις «Άθως» και «Φανάριον» και ένα χρόνο αργότερα ιδρύονται οι εκδόσεις «Άθως Παιδικά». Και οι τρεις εκδοτικοί οίκοι ασχολούνται αποκλειστικά με τα θεολογικά συγγράμματα¹¹⁰. Το 2012 επενδύει στις νέες τεχνολογίες και περνά σε μία πρωτοποριακή κίνηση δημιουργώντας υποδομή για την παραγωγή e – books και πλατφόρμα διακίνησής τους και διαχείρισης ψηφιακών δικαιωμάτων (DRM). Την προώθηση των βιβλίων και την επικοινωνία με το ευρύτερο κοινό έχει αναλάβει το τμήμα marketing του εκδοτικού οίκου. Η ιστοσελίδα είναι οργανωμένη και χωρισμένη σε κατηγορίες (π.χ. best sellers, προσφορές, κ.α.) όπου ανάμεσά τους μπορεί κανείς εκτός από την αναζήτηση και αγορά βιβλίων να βρει και άρθρα σχετικά με τη Θεολογία. Ο εκδοτικός οίκος «Σταμούλη» είναι ένας μεγάλος εκδοτικός οίκος που δραστηριοποιείται και στο εξωτερικό. Διατηρεί προφίλ και στα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η κεντρική διάθεση των βιβλίων του γίνεται από το βιβλιοπωλείο που διατηρεί στην Αθήνα. Μία από τις κατηγορίες εκδόσεών του είναι η «Θεολογία» που αποτελείται από μία μεγάλη γκάμα υποκατηγοριών και είναι οι εξής:

- CD – Κασέτες
- CDROM- DVD
- Αγία Γραφή
- Άγιον Όρος
- Αντιαιρετικά – Απολογητικά
- Βίοι Αγίων – Συναξάρια – Αγιολόγια
- Βυζαντινή και εκκλησιαστική τέχνη
- Βυζαντινή μουσική – Μουσικά βιβλία
- Γεροντικά – Διηγήσεις

¹¹⁰<https://www.stamoulis.gr/>

- Δογματικά – Ποιμαντικά
- Εορταστικά
- Θεομητορικά
- Ιστορία
- Κάρτες – εικόνες – ημερολόγια
- Λαογραφία – παραδόσεις
- Λευκώματα
- Λογοτεχνία
- Μαγειρική
- Μυστηριακή ζωή – Ορθόδοξη θεραπευτική
- Ξενόγλωσσα
- Οικογένεια – Γάμος – Διαπαιδαγώγηση
- Ορθόδοξα Πατριαρχεία
- Ορθόδοξη λατρεία – Κατήχηση – Ιεραποστολή
- Περιοδικές εκδόσεις
- Προσευχητάρια
- Παρακλήσεις – εγκόλπια
- Προσκυνηματικοί οδηγοί
- Σύγχρονα θέματα
- Σύγχρονοι Γέροντες
- Υμνολόγια – Ακολουθίες – Βίοι Αγίων
- Φιλοκαλικά
- Ψυχοφελή – εποικοδομητικά ¹¹¹

Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά ορισμένα απ’ τα σημαντικότερα έργα, τα οποία εκδίδονται από τον Εκδοτικό Οίκο «Σταμούλη»:

¹¹¹https://www.stamoulis.gr/%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1_th_eo.aspx

(i) Άγιος Σεραφεΐμ - Ο μεγάλος ασκητής του Σαρώφ (πλήρως εικονογραφημένο)¹¹²

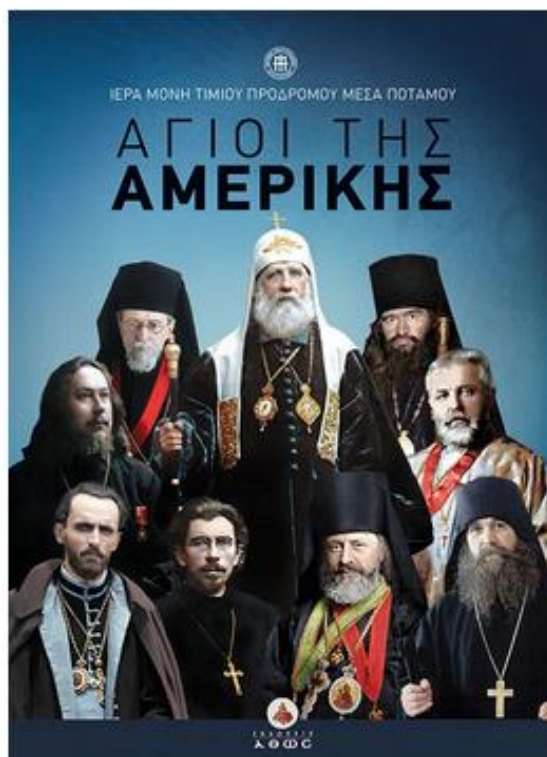

Gaetan E., 2017

Το συγκεκριμένο βιβλίο ανήκει στην κατηγορία παιδικά (άνω των 9 ετών), Συναξάρια – Βίοι Αγίων, αποτελείται από 48 σελίδες και έχει σχήμα 21 X 29 εκ. Ο Άγιος Σεραφεΐμ γεννήθηκε στο Κουρσκ της Ρωσίας το 1759 και μεγάλωσε σε μια οικογένεια πιστή στον χριστιανισμό. Από μικρό παιδί έδειξε σημάδια ότι ήρθε στον κόσμο για να διδάξει τον Λόγο του Θεού. Σε ηλικία 19 ετών μονάζει στο μοναστήρι του Σαρώφ, όπου και ζει για δεκαέξι χρόνια. Το 1794 αφήνει τη μοναστηριακή ζωή και ζει για τριάντα ένα χρόνια ως ερημίτης και ασκητής, διδάσκοντας στους περαστικούς τις αρχές του χριστιανισμού. Λίγο πριν το τέλος της ζωής του επιστρέφει στα εγκόσμια και ως Πνευματικός Πατέρας, πλέον, διδάσκει την Ορθοδοξία στον απλό κόσμο. Κηρύχθηκε άγιος το 1903 από τη Ρώσικη Ορθόδοξη Εκκλησία. Τον βίο και τη διδασκαλία του Αγίου Σεραφεΐμ παρουσιάζει ο Gaetan σε ένα εικονογραφημένο βιβλίο που απευθύνεται σε παιδιά και εφήβους. Η απόδοσή του έγινε με βάση τους βίους του Αγίου που έχουν εκδοθεί στη Ρωσία. Επιπλέον στην ελληνική έκδοση γίνεται μια προσπάθεια εισαγωγής των παιδιών στην Ορθόδοξη παράδοση με την συμπερίληψη του υπομνηματισμού.

¹¹² https://www.stamoulis.gr/%CE%86%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%A3%CE%B5%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B5%CE%AF%CE%BC-%CE%9F-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%AE%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%A3%CE%B1%CF%81%CF%8E%CF%86-%CF%80%CE%BB%CE%AE%CF%81%CF%89%CF%82-%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF_p-405855.aspx

(ii) Άγιοι της Αμερικής¹¹³

Ένα βιβλίο 596 σελίδων αφιερωμένο στους Μεγάλους Πατέρες της Βόρειας Αμερικής οι οποίοι κατάφεραν να μεταδώσουν την Ορθοδοξία και τον Λόγο του Θεού στον Νέο Κόσμο τον 20ο αιώνα, την περίοδο που η Αμερική προόδευε τόσο τεχνολογικά, αλλά και οικονομικά και πολιτιστικά. Μία νέα κυκλοφορία που εντάσσεται στην κατηγορία Συναξάρια – Βίοι Αγίων – Αγιολόγια, σε σχήμα 17 X 24 εκ. και δείχνει τη μεγάλη συμβολή αυτών των αγιασμένων ανθρώπων στην Αμερική.

¹¹³ <https://www.athospublications.gr/%CE%AC%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82/>

(iii) Φως μέσα από τα κάγκελα: Μια συγκλονιστική, αληθινή ιστορία ¹¹⁴

Το βιβλίο παρουσιάζει 2 συγκλονιστικές αυτοβιογραφίες του Φρανκ και της Ραχήλ Άτγουοντ μέσα από ένα ταξίδι 454 σελίδων. Το βιβλίο ανήκει στην κατηγορία «Λογοτεχνία», είναι έκδοση του 2021 και σε σχήμα 17 X 24 εκ.. Ο Φρανκ είναι ένα παιδί που με την παραβατική συμπεριφορά του έχει απασχολήσει πολύ τις αρχές και που τελικά καταδικάζεται σε θάνατο από το δικαστήριο της Αριζόνας. Η Ραχήλ, (η οποία παντρεύεται τον Φρανκ ενώ βρίσκεται στη φυλακή), είναι μία νέα αθλήτρια και μαθαίνει από την τηλεόραση για την υπόθεσή του Φρανκ. Έτσι αποφασίζει να τον επισκεφτεί με σκοπό να τον βοηθήσει, σώζοντας την ψυχή του. Ο Φρανκ έρχεται σε επαφή μέσα από το κελί του με τον Μητροπολίτη Λεμεσού, ο οποίος με τη σειρά του τον φέρνει σε επαφή με τον γέροντα Εφραίμ στην έρημο της Αριζόνας. Ο γέροντας Εφραίμ τον επισκεπτόταν συνέχεια στη φυλακή και αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν ο Φρανκ να αλλάξει, ζώντας σαν ασκητής στο κελί της φυλακής και να βαπτιστεί Χριστιανός παίρνοντας το όνομα Αντώνιος. Χριστιανή βαπτίζεται και η Ραχήλ παίρνοντας το όνομα Σάρρα. Μέσα στα επόμενα 10 χρόνια που ακολουθούν γράφουν τις αυτοβιογραφίες του οι οποίες αποτελούν μια μεγάλη κατάθεση για την υπόθεση της εγκληματικότητας, του σωφρονισμού, αλλά και του γάμου αφήνοντας το βιβλίο πίσω του ανοιχτό και το ερώτημα εάν τελικά άξιζε να εκτελεστεί ο Φρανκ, που ως το τέλος δήλωνε αθώος...

¹¹⁴ <https://www.stamoulis.gr/ViewShopProduct.aspx?ProductId=407549&FromSearch=1&SearchStr=%F6%F9%F2%20%EC%E5%F3%E1%20%E1%F0%FC%20%F4%E1%20%EA%DC%E3%EA%E5%EB%E1>

3.8.Αγιορείτικες εκδόσεις

Με την έλευση της τυπογραφίας η μαζική παραγωγή βιβλίων στη Δύση, με εφαλτήριο τη Βίβλο του Γουτεμβέργιου το 1455, έπαιρνε τη θέση των χειρόγραφων. Τα πρώτα ελληνικά τυπογραφεία ιδρύθηκαν και λειτούργησαν στην Ιταλία (Βενετία, Μιλάνο, Ρώμη, Φλωρεντία) και εν συνεχεία και σε άλλες πόλεις της δυτικής Ευρώπης. Παρ' όλα αυτά στο Άγιο Όρος συνέχισαν τη συγγραφή και αντιγραφή βιβλίων με τον παραδοσιακό τρόπο. Η επικράτηση του έντυπου βιβλίου και συγκεκριμένα του εκκλησιαστικού αποδείχθηκε δύσκολη υπόθεση και για αιώνες έντυπα και χειρόγραφα συνυπάρχουν. Κύρια αιτία ήταν ότι το έντυπο δέχεται επεμβάσεις από τους εκδότες, κάτι που προκαλεί δυσπιστία, ιδίως όταν είναι γνωστές οι αντιπαράθεσεις μεταξύ ορθοδόξων, καθολικών και προτεσταντών. Η ιδέα αρχικά για την ίδρυση ενός τυπογραφείου στο Άγιο Όρος έχει σκοπό συμπληρωματικό και το πρώτο «σποράκι» έρχεται το 1724 όταν ιδρύεται ένα μικρό σχολείο στη Μονή Ιβήρων.

Επανειλημμένες ήταν οι προσπάθειες στο Άγιο Όρος για τη δημιουργία και λειτουργία τυπογραφείου, αν και τελικά δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Η πρώτη προσπάθεια εκδηλώθηκε το 1759 από τον Ευγένιο Βούλγαρη και σχετίζεται με την ίδρυση της Αθωνιάδας Ακαδημίας και γενικότερα με τη δημιουργία σχολείων, καθώς αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση της εκδοτικής δραστηριότητας. Επίσης ένα τυπογραφείο στο Άγιο Όρος θα κάλυπτε και τις ανάγκες των μονών για έντυπα. Ωστόσο, η πρώτη προσπάθεια δεν έγινε τελικά πράξη¹¹⁵.

Η δεύτερη αποτυχημένη προσπάθεια έγινε από τον μοναχό Βατοπαιδίου Γαβριήλ και είχε και αυτή σχέση με την Αθωνιάδα Ακαδημία, μιας και επιθυμία του ήταν η επαναλειτουργία της. Για τον σκοπό αυτόν με τα 3.000 βενετικά φλουριά, που του είχε αποφέρει μια περιοδεία που έκανε, αγόρασε από τη Βενετία τυπογραφείο, κάνοντας συμφωνία και με έναν Έλληνα τυπογράφο, ο οποίος τελικά τον εξαπάτησε οδηγώντας τον στο Βουκουρέστι και αφαιρώντας του τον τυπογραφικό εξοπλισμό.

¹¹⁵ Χρυσοχοΐδης, Κ. (2014). Η Αθωνική λογιοςύνη (10^{ος} -19^{ος} αι.) : προλογικές σκέψεις για τη σκιαγράφιση ενός ιστορικού διαγράμματος. Στο Δ. Κακλαμάνος (Επιμ.), *Η' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο. Άγιον Όρος και λογιοςύνη, 22-24 Νοεμβρίου 2013* (σσ. 19-29). Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη Εστία.

Το 1759 τελικά γίνεται πράξη η δημιουργία τυπογραφείου στη Μονή Μεγίστης Λαύρας με τη βοήθεια του αρχιμανδρίτη της μονής Κοσμά τον Επιδαύριο και στη θέση του τυπογράφου ήταν ο Θάσιος Δούκας Σωτήρης. Έτσι εκδίδεται το πρώτο βιβλίο « Εκλογή του Ψαλτηρίου του Νεόφυτου Καυσοκαλυβίτη» που όπως φαίνεται παραμένει και το μοναδικό μιας και η προσπάθεια του τυπογραφείου ανακόπηκε πιθανόν λόγω θανάτου του Κοσμά του Επιδαύριου.

Το 1930 στις Καρυές του Αγίου Όρους δημιουργείται το «Αγιορειτικόν Τυπογραφείον» ή «Καλλιτεχνικόν Τυπογραφείον της Ιεράς Κοινότητος» με διευθυντή τον μοναχό Νεκτάριο Κατσάρο, ο οποίος λέγεται ότι δημιούργησε το τυπογραφείο ύστερα από προτροπή του Ελευθερίου Βενιζέλου¹¹⁶. Τέλος η συμβολή του Αθανασίου Παναγιώτου σε θέματα τεχνολογίας, ο οποίος είχε εργασθεί στο Παρίσι παλαιότερα ως λινότύπης, ήταν καθοριστικής σημασίας μιας και εργάστηκε στο «Αγιορειτικόν Τυπογραφείον» από την αρχή μέχρι και το κλείσιμό του.

Το επίπεδο πιεστήριο του «Αγιορειτικού Τυπογραφείου» είναι γερμανικής κατασκευής εν έτη 1882 και ανήκει στη σειρά πιεστηρίων που σχεδίασε και κατασκεύασε ο Καρλ Αουγκουστ Ράινχενμπαχ. Τα πιεστήρια αυτά προκάλεσαν τεχνολογική επανάσταση στην τυπογραφία, η οποία μέχρι τότε ως προς την τεχνική της με τα χειροκίνητα στοιχεία (handpresses) παρέμενε κατά βάση απaráλαχτη από τη εποχή του Γουτεμβέργιου¹¹⁷ (Χατζηαντωνίου, 2013).

Οι πρώτες εκδόσεις του Νεκταρίου Κατσάρου κυκλοφόρησαν το 1931, «Μουσικός θησαυρός λειτουργίας» και «Καταστατικός Χάρτης του Αγίου Όρους», και στη συνέχεια ακολούθησαν και άλλα έργα (ενδεικτικά: «Καλλίφωνος Αηδών» 1933, «Βίος του Οσίου Πατρός ημών Αθανασίου του εν τω Άθω ασκήσαντος» 1935, «Η Πορταΐτισσα της Ιεράς Μονής των Ιβήρων» 1952).

Τον τελευταίο χρόνο λειτουργίας του «Αγιορειτικού Τυπογραφείου», μετά την Κατοχή, μεταστεγάστηκε στο Σιμωνοπετρίτικο Κελλί έως και το 1980, που φαίνεται να μην ξαναχρησιμοποιήθηκε ο εξοπλισμός του από τότε. Τις δεκαετίες του 1980 και 1990 ανατυπώθηκαν κάποιες από τις παλιές εκδόσεις του «Αγιορειτικού Τυπογραφείου». Η εκδοτική παραγωγή του «Αγιορειτικού Τυπογραφείου»

¹¹⁶ Το επίπεδο πιεστήριο του «Αγιορείτικου Τυπογραφείου» ήταν το πρώτο πιεστήριο της εφημερίδας *Ακρόπολις*, της οποίας ιδρυτής υπήρξε ο Βλάσης Γαβριηλίδης, γνωστός βενιζελικός.

¹¹⁷ Χατζηαντωνίου, Φ. (2013). Λόγιοι και λογιόσύνη στο Άγιον Όρος. Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη εστία

συγκέντρωσε συνολικά 40 περίπου βιβλία, φυλλάδια και μονόφυλλα και τα περισσότερα βιβλία του εκδόθηκαν το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1930.

Μπορεί να μην υπήρξε θεαματική σε αριθμούς όμως σίγουρα δεν θεωρείται αμελητέα, καθώς πρέπει να ληφθούν υπόψιν και οι μεγάλες δυσκολίες του καιρού (1930-1940) σε συνδυασμό με το δυσπρόσιτο του τόπου¹¹⁸. Η τέχνη της βιβλιοδεσίας αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της τυπογραφικής ιστορίας του Αγίου Όρους. Σε όλες τις βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους υπάρχουν εξαιρετικά δείγματα αγιορείτικης βιβλιοδεσίας, οι οποίες χρονολογούνται σε διάφορες εποχές, μιας και σε όσα βιβλία χρησιμοποιούνται καθημερινά, λόγω φθοράς, ανανεώνονται συχνά οι σταχώσεις τους.

Ένα βιβλιοδετείο ήταν αυτό της Ξενοφωντικής Σκήτης Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Το 1920 είχε βιβλιοδετήσει το Λεύκωμα του Σαμή Αλή Μπέη, ενός σημαντικού Οθωμανού φωτογράφου. Τα περισσότερα όμως εργαστήρια βιβλιοδεσίας παρήκμησαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ο λόγος ήταν η λειτουργία του βιβλιοδετείου «Ο Άθως» το 1982 στο Κελλί Κουτλουμουσίου του Αγίου Ευθυμίου, που δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν στην καλλιτεχνική βιβλιοδεσία, η οποία και ακολούθησε τρεις γενιές άριστων τεχνιτών.

Οι τεχνίτες χειριζόταν με ευλάβεια τα μεταλλικά στοιχεία και κοσμήματα 17^{ου}-18^{ου} αιώνα. Το βιβλιοδετείο λειτούργησε για 100 χρόνια, έως το 1992. Σήμερα γίνεται μια προσπάθεια από τον μοναχό του Ιβηρίτικου Κελλιού της Μεταμορφώσεως, Καλλίστο, να ξαναπιάσει την παραδοσιακή αγιορείτικη βιβλιοδεσία με τη δημιουργία του καλλιτεχνικού βιβλιοδετείου το «Αγιορείτικον Βιβλιοδετεϊόν» χρησιμοποιώντας μηχανήματα του 19^{ου} αιώνα, κατασκευασμένα στη Λειψία.

3.8.1 Εκδόσεις «Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου»

Η Ιερά Μονή Βατοπαιδίου είναι μία από τις αρχαιότερες, μεγαλύτερες και ομορφότερες μονές. Βρίσκεται στη Βορειοανατολική πλευρά της χερσονήσου και είναι αφιερωμένη στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Η παράδοση θέλει η ίδρυσή της να γίνεται από τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Α΄ από ευγνωμοσύνη προς την Παναγία, καθώς ο γιος του ναάγησε κοντά στις ακτές του Όρους και ως εκ θαύματος

¹¹⁸ Πασχαλίδης, Σ. (2014). Εκφάνσεις της λογιότητας στο Άγιον Όρος κατά την Παλαιολόγια Περίοδο. Στο Δ. Κακλαμάνος (Επιμ.), *Η Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο. Άγιον Όρος και λογιισμύνη*, 22-24 Νοεμβρίου 2013 (σσ. 43-51). Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη Εστία.

μεταφέρθηκε στη στεριά δίπλα σε μια βάτο εξού και το όνομα Βατο – παίδιον. Η άλλη εξήγηση του ονόματος δίνεται λόγω της ύπαρξης πολλών βάτων στο πεδινό μέρος της (Βατο – πέδιον).

Από ιστορικής φύσεως το μοναστήρι ιδρύεται το β' μισό του 10^{ου} αιώνα, πιο συγκεκριμένα τοποθετείται ανάμεσα στο 972 και στο 985, από τρεις μοναχούς από την Ανδριανούπολη τον Αθανάσιο, τον Νικόλαο και τον Αντώνιο. Το 1046 ανεβαίνει ιεραρχικά στη δεύτερη θέση και γίνεται οικονομικά ανεξάρτητο. Η Ι.Μ. Βατοπαιδίου συνέβαλε πολύ επί τουρκοκρατίας για να διατηρηθεί η εθνική και η θρησκευτική συνείδηση με την ίδρυση παιδαγωγικών κέντρων, με πιο γνωστή την Αθωνιάδα Ακαδημία, λειτουργώντας ως καταφύγιο για τους αγωνιστές αλλά και ως κέντρο εξόρμησης και τέλος συμβάλλοντας οικονομικά στον εθνικό αγώνα.

Το Βατοπαίδι βοηθήθηκε πολύ και από τους Κομνηνούς αυτοκράτορες, όπως φαίνεται και από ένα χρυσόβουλο του Μανουήλ Α' και από τους Παλαιολόγους αυτοκράτορες, όπως διαφαίνεται και στο χρυσόβουλο του Ανδρόνικου Β' (1292) την περίοδο παρακμής του. Τον 17^ο αιώνα λόγω των βαριών τούρκικων φορολογιών το Βατοπαίδι για να ανταπεξέλθει, καθώς οι μοναχοί του τότε ήταν περίπου 300, αναγκάζεται και πουλάει πολλά κτήματα του. Τη βοήθειά τους προσφέρουν αυτή τη δύσκολη περίοδο οι τσάροι της Ρωσίας και οι ηγεμόνες των Παραδουνάβιων Χωρών. Τον 18^ο αιώνα καταφέρνει τελικά και ανορθώνεται η μονή κάνοντας ανακαινίσεις και επεκτάσεις με τη βοήθεια πολλών δωρεών, όπως αυτή των Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως και Αλεξανδρείας αλλά και άλλων ανώνυμων ατόμων.

Το Βατοπαίδι θεωρείται πολύ πλούσιο από άποψη κειμηλίων¹¹⁹, τα οποία φυλάσσονται στο σκευοφυλάκιό του. Πλην των σπάνιων κειμηλίων του, των φορητών εικόνων του, των έργων τέχνης του κ.α. στο αρχαιοφυλάκιο βρίσκονται πολύτιμα χρυσόβουλα, ιστορικά έγγραφα της μονής από τον 14^ο αιώνα και κηρόβουλα. Το ίδιο πλούσια είναι και η βιβλιοθήκη του τόσο σε έντυπα βιβλία, όσο και σε χειρόγραφα¹²⁰. Τέλος, στο μοναστήρι υπάγεται η ελληνική σκήτη του Αγίου

¹¹⁹ Χατζηαντωνίου, Φ. (2013). *Λόγιοι και λογιосόνη στο Άγιον Όρος*. Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη εστία

¹²⁰ Πασχαλίδης, Σ. (2012). Όψεις της αγιορείτικης ιστορίας και πνευματικότητας κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα. Στο Ν. Τουτός (Επιμ.), *ΣΤ' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο. Το Άγιον Όρος στον 15^ο και 16^ο αιώνα, 25-27 Νοεμβρίου 2011* (σσ. 225-235). Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη Εστία.

Δημητρίου και η ρωσική σκήτη του Αγίου Ανδρέα, διαθέτει 27 κελλιά, εκ των οποίων μόνο τα 4 κατοικούνται, 10 καλύβες και αριθμεί συνολικά 60 μοναχούς.

Η βιβλιοθήκη της Μονής Βατοπαιδίου είναι μία από τις 3 μεγαλύτερες βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους, αλλά και η δεύτερη σε αριθμό έργων της κλασικής και ύστερης αρχαιότητας. Η βιβλιοθήκη στεγάζεται στον Πύργο της Παναγιάς που βρίσκεται βορειοανατολικά και εκεί φυλάσσονται τα περισσότερα βιβλία, ανάμεσά τους και μια πλούσια συλλογή από αρχέτυπα και παλαίτυπα. Υπάρχει όμως και μια μικρότερη βιβλιοθήκη στο Καθολικό, όπως ονομάζεται, και εκεί υπάρχουν βιβλία που χρησιμεύουν στις λειτουργίες π.χ. ψαλμωδίες, αναγνώσεις, αλλά και για μοναχική άσκηση.

Την πρώτη ιστορική πηγή που αναφέρεται στην ύπαρξη 2 βιβλιοθηκών στο Βατοπαίδι τη συναντάμε στο Προσκυνητάριο του Ιωάννη Κομνηνού το 1698: «Ευρίσκεται δε και άλλη βιβλιοθήκη εν τω σκευοφυλακείου πολλών και χρησιμωτάτων βιβλίων»¹²¹

Λίγα χρόνια αργότερα το 1744 ο Ρώσος προσκυνητής Βασίλι Μπάρσκι επισκέπτεται για δεύτερη φορά το Άγιο Όρος και αναφέρει ότι στη Μονή Βατοπαιδίου είδε πάνω από 2.200 βιβλία συνολικά και ότι κάποια ήταν και βιβλία δυσεύρετα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το περγαμινό Ευαγγέλιο το οποίο είχε καλλιγραφηθεί από τον ίδιο τον βασιλιά Ιωάννη Κατακουζηνό, το περίφημο Τετραευάγγελο του 1340-41. Αξιομνημόνευτο είναι επίσης και το χειρόγραφο των γεωγράφων Πτολεμαίου και Στράβωνος του 13^{ου} και του 14^{ου} αιώνα.

Το 1924 καταγράφηκαν 1.536 χειρόγραφα στον κατάλογο του Αρκαδίου Βατοπαιδινού και το 1970 ο Θεόφιλος Βατοπαιδινός κάνει λόγο πλέον για 1.750 χειρόγραφα περίπου και 10.000 έντυπα. Το 1999 καταγράφηκαν στη μονή 2.058 χειρόγραφα εκ των οποίων τα 26 είναι περγαμινά ειλητάρια και ανάμεσά τους υπάρχουν 9 σλάβικα, 2 λατινικά και 1 αραβοελληνικό.

Σήμερα τα χειρόγραφα και τα έντυπα είναι πλέον πολύ περισσότερα. Η βιβλιοθήκη εμπλουτίστηκε σε βάθος χρόνου είτε από δωρεές είτε από κληρονομίες. Η πιο εντυπωσιακή είναι η δωρεά του Ιωάννη Κατακουζηνού, ο οποίος δώρισε 26 λαμπρά

¹²¹Ιωάννου του Κομνηνού, Προσκυνητάριον του Αγίου Όρους του Άθωνος, Καρυές Αγίου Όρους, 1984,53

χειρόγραφα από την προσωπική του βιβλιοθήκη το διάστημα μεταξύ των ετών 1347 και 1354. Επίσης πληροφορίες για τον εμπλουτισμό της μας δίνουν και δύο αρχειακές μαρτυρίες. Η μία έχει να κάνει με τον θάνατο του Θεόδουλου Βατοπαιδινού στα Μουδανιά το 1789. Όσα βιβλία είχε στη βιβλιοθήκη του πέρασαν στη βιβλιοθήκη της μονής. Η καταγραφή περιλάμβανε 46 τίτλους βιβλίων εκ των οποίων 6 ήταν χειρόγραφα και 2 ήταν ξενόγλωσσα βιβλία με την ένδειξη «φράγκηκον» από δίπλα. Τα περισσότερα ήταν λειτουργικά, αντιαρειτικά και θεολογικά, όμως υπήρχαν και ιστορικά, λογοτεχνικά, πολιτικού περιεχομένου, από αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και διδακτικά (π.χ. γραμματικές, λεξικά, βιβλία γεωμετρίας κ.α.) Η δεύτερη πληροφορία για τον εμπλουτισμό της έρχεται από τον αρχιμανδρίτη Αβράμιο από τη Βιέννη, ο οποίος έστειλε στη μονή για να φυλαχθούν ένα σεντούκι με αξιόλογα βιβλία. (περίπου 60 κιλά ζύγιζαν μόνο τα βιβλία). Σήμερα τα έντυπα βιβλία της βιβλιοθήκης ξεπερνούν τις 20.000.

Το περιεχόμενο των βιβλίων και των χειρόγραφων που φυλάσσονται στις βιβλιοθήκες της μονής δεν περιορίζεται μόνο σε θρησκευτικό, εκκλησιαστικό και λειτουργικό αλλά και θύραθεν παιδείας, όπως τη γεωγραφία, την ιατρική, τη νομική, τη φιλοσοφία, των κλασικών συγγραφέων κ.α. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα εξής: η ιταλική έκδοση της εγκυκλοπαίδειας του Εφραίμ Τσάμπερς (1749), τα Αριστοτέλους Φυσικά, σε λατινική μετάφραση του Ιωάννη Αργυρόπουλου και με εξήγηση του Φρειδερίκου Ζούντσελ και σε αρχέτυπες και σε παλαιότερες εκδόσεις το λεξικό του Σουΐδα (Μιλάνο 1499, με τη φιλολογική επιμέλεια του Δημήτριου Χαλκοκονδύλη, τα Αριστοτέλους Άπαντα, έκδοση του Εράσμου (Βασιλεία 1531, η έκδοση του Άλδου Μανούτιου με τις επτά σωζόμενες τραγωδίες του Σοφοκλή (Βενετία, 1502), εκδόσεις του Ομήρου (Μιλάνο 1488 εκδόσεις του Δημητρίου Χαλκοκονδύλη) και του Αισχύλου (παρισινή έκδοση του 1557).

Οι αγιορείτικες βιβλιοθήκες συνδέονταν ανέκαθεν με τη λογιосύνη των μοναχών αλλά και των λαϊκών επισκεπτών της, γιατί λειτουργούσαν ως χώροι φύλαξης προϊόντων πνευματικής εργασίας¹²². Μέχρι σήμερα στις βιβλιοθήκες των μονών διασώζεται ένα πλήθος πολύτιμων χειρόγραφων απ' όπου και διαφαίνεται η

¹²² Χρυσχοϊδης, Κ. (2014). Η Αθωνική λογιосύνη (10^{ος} -19^{ος} αι.) : προλογικές σκέψεις για τη σκιαγράφιση ενός ιστορικού διαγράμματος. Στο Δ. Κακλαμάνος (Επιμ.), *Η' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο. Άγιον Όρος και λογιосύνη, 22-24 Νοεμβρίου 2013* (σσ. 19-29). Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη Εστία.

πνευματική προσφορά του Αγίου Όρους στον πολιτισμό και στα γράμματα, όχι μόνο στον ελληνικό ορθόδοξο κόσμο αλλά και διεθνώς. Ανάμεσα στα βιβλία τους διασώζονται και πολλά σλάβικα, βουλγάρικα και ρωσικά χειρόγραφα.

Η ύπαρξη των βιβλιοθηκών¹²³ αρχικά ξεκίνησε λόγω των καθημερινών αναγκών της μοναστικής λατρείας και με το πέρασμα του χρόνου συνδέθηκαν και με την εργασία διάφορων λογίων. Ο όρος «βιβλιοθήκη» αρχικά δε δήλωνε ένα οργανωμένο σύνολο βιβλίων αλλά πιο πολύ συνδεόταν με έναν αριθμό διάσπαρτων τόμων σε μικρές ομάδες. Σταδιακά οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες συγκέντρωσαν τις εντυπωσιακές συλλογές που είναι γνωστές σε μας, καθώς δεν περιορίζονταν σε μια στατική λειτουργία αλλά ήταν συνδεδεμένες με την παραγωγή χειρόγραφων και με τη δημιουργία σημαντικών αντιγραφικών εργαστηρίων. Τα πρώτα οργανωμένα εργαστήρια παραγωγής χειρόγραφων παραλληλίζονται από πολλούς με τα scriptoria της Δύσης, όμως με αρκετές διαφοροποιήσεις στους κανόνες λειτουργίας, και δημιουργήθηκαν ήδη από τις πρώτες δεκαετίες ίδρυσης των μοναστηρίων. Οι περισσότερες ανανεώσεις έγιναν τον 14^ο αιώνα στις Μονές Μεγίστης Λαύρας, Βατοπαιδίου, Παντοκράτορος και Δοχειαρίου (Πασχαλίδης, 2014).

Τα χειρόγραφα που φυλάσσονται σε αυτές υπολογίζεται ότι είναι περίπου 15.000 και είναι από τα ωραιότερα χειρόγραφα παγκοσμίως. Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι οι συλλογές ελληνικών χειρόγραφων του Βατικανού και της Εθνικής Βιβλιοθήκης των Παρισίων, οι 2 μεγαλύτερες της Ευρώπης, δεν ξεπερνούν μαζί τις 10.000.

Στα χειρόγραφα του Αγίου Όρους συγκαταλέγονται και ξενόγλωσσες συλλογές. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα 100 γεωργιανά περγαμηνά που φυλάσσονται στη Μονή Ιβήρων, η οποία είναι η μεγαλύτερη συλλογή γεωργιανικών χειρόγραφων. Όπως επίσης και τα πολύ περισσότερα από 1.000 σλάβικα, βουλγάρικα και ρωσικά περγαμηνά. Επιπλέον μεγάλος είναι και ο αριθμός των ρουμάνικων χειρόγραφων, ενώ δε λείπουν και τα λατινικά και τα αραβικά.

Η Ιερά Μονή Βατοπαιδίου έχει καταρτίσει ένα ιδιαίτερα σημαντικό εκδοτικό πρόγραμμα, το περιεχόμενο του οποίου ικανοποιεί μια ευρεία γκάμα ενδιαφέροντος.

¹²³ Περί βιβλιοθηκών: Μονή Βατοπαιδίου Ανακτήθηκε 12 Αυγούστου 2022, από <https://staikoslibraries.gr/gr/vyzantini-epochi/oi-vivliothikes-tou-agiou-orous/moni-vatopediou.html>

Μέσα από την ιστοσελίδα¹²⁴ της μπορεί κανείς να βρει τόσο έντυπες, όσο και ηχογραφημένες ζωντανές ακολουθίες, ικανές να μεταφέρουν τον ακροατή απ' όποιο σημείο του κόσμου κι αν βρίσκεται, στο μυσταγωγικό κλίμα του μοναστηριού. Θα βρει επίσης βιβλία με βίους αγίων και γερόντων οι οποίοι έζησαν και ασκήτεψαν στις ερημιές του Αγίου Όρους, αναδεικνύοντας και φωτίζοντας έναν φαινομενικά εντελώς διαφορετικό τρόπο ζωής απ' τον δικό μας, με κοινή συνισταμένη όμως την αναζήτηση μιας ανώτερης και βαθύτερης αλήθειας. Επιπλέον, σημαντικές είναι και οι εκδόσεις εκκλησιαστικών βιβλίων και ημερολογίων, οι οποίες συμβάλλουν στην ανάδειξη της πλούσιας ορθόδοξης εκκλησιαστικής παράδοσης και κληρονομιάς και πάντα με γνώμονα την διασύνδεσής της με τον σύγχρονο κόσμο.

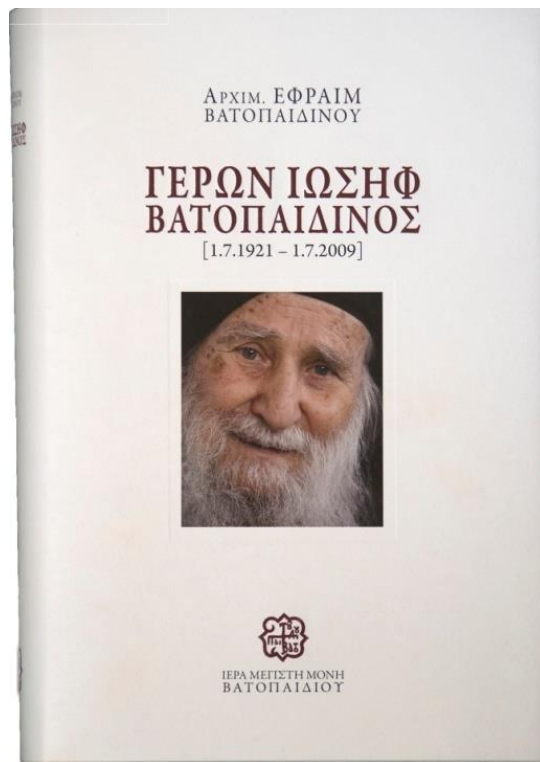
Πιο συγκεκριμένα, η εκδοτική παραγωγή της Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου επικεντρώνεται στις παρακάτω πέντε μεγάλες κατηγορίες:

- Μουσικές εκδόσεις – Ψηφιακοί δίσκοι – CDROM
- Βίοι Αγίων – Ακολουθίες
- Γεροντικά
- Εκκλησία και κόσμος
- Ημερολόγια

Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά ορισμένα απ' τα σημαντικότερα έργα, τα οποία εκδίδονται από τις Μονές του Αγίου Όρους:

¹²⁴ <https://www.vatopedi.gr/ekdoseis-immb/>

(i)Γέρων Ιωσήφ Βατοπαιδινός [1.7.1921 – 1.7.2009]¹²⁵

Το βιβλίο εκδόθηκε το 2018. Ανήκει στην κατηγορία «Γεροντικά - Ψυχοφελή Βατοπαιδινά» και συγγραφέας του είναι ο Αρχιμανδρίτης Εφραίμ Βατοπαιδινός. Αποτελείται από 590 σελίδες, σε σχήμα 16 X 24 εκ. και ο τύπος της βιβλιοδεσίας του είναι Χαρτόδετο, Πανόδετο.

Στο βιβλίο «Γέρων Ιωσήφ Βατοπαιδινός», το οποίο προλογίζει ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, εξιστορείται ο βίος του πνευματικού πατέρα της Μονής, Γέροντα Ιωσήφ, γραμμένος απ' τον νυν Ηγούμενο του μοναστηριού, Γέροντα Εφραίμ Βατοπαιδινό. Ο γέροντας Ιωσήφ αναλαμβάνει την πνευματική πατρότητα του μοναστηριού το 1974 και παραμένει σ' αυτήν ως το 1977, για να αποχωρήσει στη συνέχεια και να επιστρέψει σ' αυτήν το 1989 και να παραμένει ο φωτεινός και ακάματος πνευματικός της πατέρας, ως και την οσιακή κοίμησή του, το 2009.

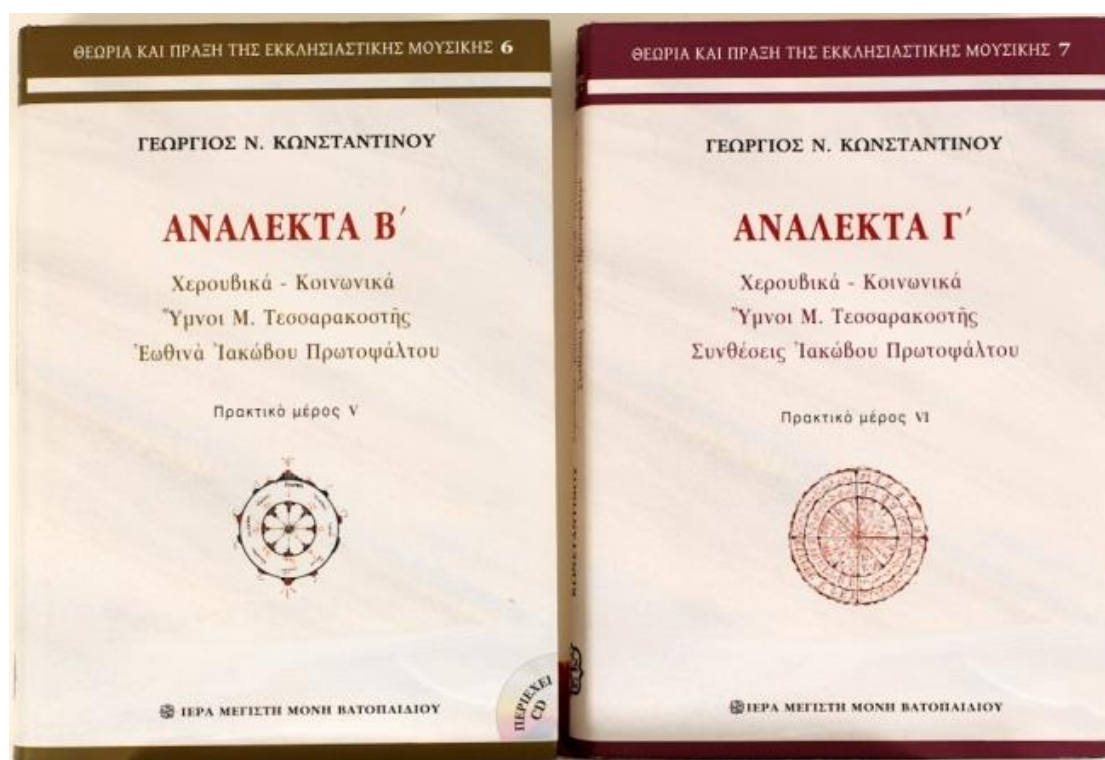
Στο βιβλίο εξιστορούνται τα παιδικά και νεανικά του χρόνια στην Κύπρο, όπου και γεννήθηκε, η πρώτη μοναχική κλήση και η μετάβασή του στο Άγιο Όρος σε ηλικία

¹²⁵<https://www.vatopedi.gr/videoposts/ekdosi-tis-i-m-m-vatopediou-geron-iosif-vatopedinos-1-7-1921-1-7-2009/>

μόλις 15 ετών, κι από εκεί και πέρα η διαρκώς αυξανόμενη πνευματική του πορεία και ο ασκητικός βίος, η επάνδρωση Ιερών Μονών όπως η Μονή Βατοπαιδίου και τελικά η οσιακή κοίμησή του.

Αξίζει να αναφερθεί πως το συγκεκριμένο βιβλίο εξαντλήθηκε απ' τις πρώτες κιόλας μέρες της κυκλοφορίας του.

(ii) Θεωρία και Πράξη της Εκκλησιαστικής Μουσικής, Στ' και Ζ' Τόμος, Ανάλεκτα Β' και Γ'.¹²⁶

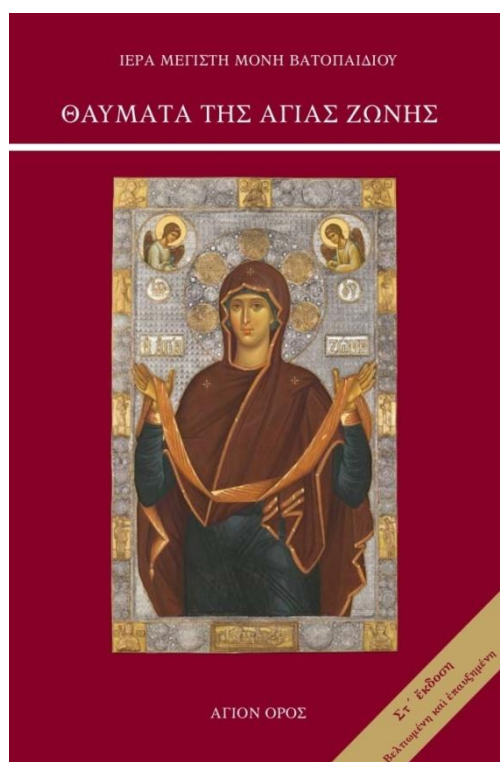
Το βιβλίο εκδόθηκε το 2018. Ανήκει στην κατηγορία «Μουσικές εκδόσεις – Ψηφιακοί δίσκοι - CD ROM» και συγγραφέας του είναι ο Γεώργιος Ν. Κωνσταντίνου. Τα ΑΝΑΛΕΚΤΑ Β' (ΣΤ'τόμος) αποτελούνται από 408 σελίδες και τα ΑΝΑΛΕΚΤΑ Γ' (Ζ'τόμος) από 308, σε σχήμα 17 X 24 εκ. και ο τύπος της βιβλιοδεσίας του είναι Καλλιτεχνική, σκληρή με κουβερτούρα.

Η έκδοση των ΑΝΑΛΕΚΤΩΝ Β' και Γ' (ΣΤ' και Ζ' τόμοι) της σειράς ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ, καταγράφει σημαντικούς ύμνους της εκκλησιαστικής μουσικής, όπως είναι τα Χερουβικά και τα Κοινωνικά

¹²⁶ <https://www.vatopedi.gr/publicationposts/theoria-ke-praxi-tis-ekklisiastikis-mousikis-st-ke-z-tomos-analekta-v-g/>

διαφόρων διδασκάλων, καθώς και συνθέσεις του μεγάλου μουσικοδιδάσκαλου Ιακώβου του Πρωτοψάλτη. Συνιστούν το μεγαλύτερο μέρος της ύλης της βυζαντινής μουσικής που διδάσκονται οι υποψήφιοι ιεροψάλτες στα μεγαλύτερα έτη σπουδών στις σχολές εκκλησιαστικής μουσικής και σε ωδεία, καθώς επίσης αποτελούν πολύτιμο βοήθημα για όσους ήδη διακονούν στα αναλόγια των ιερών ναών. Επιπλέον, στη συγκεκριμένη έκδοση περιέχεται Cd, το οποίο περιλαμβάνει εμπλουτισμένα ποικιλοτρόπως σε ψηφιακή μορφή τα δύο έντυπα βιβλία.

(iii)Θαύματα της Αγίας Ζώνης¹²⁷

Το συγκεκριμένο βιβλίο επανεκδόθηκε (6^η, βελτιωμένη και επαυξημένη έκδοση) το 2019. Αποτελείται από 355 σελίδες, σε σχήμα 14 X 21 εκ. και βιβλιοδεσία Χαρτόδετη. Ανήκει στην κατηγορία «Βίοι αγίων - Ακολουθίες» και εξιστορεί θαύματα που έγιναν με τη Χάρη της Υπεραγίας Θεοτόκου, δια μέσω της χαριτοβρύτου αυτής Αγίας Ζώνης. Στο βιβλίο αναφέρεται τόσο η ιστορία της Αγίας Ζώνης, όσο και τα θαύματα που επιτελέστηκαν, παλαιότερα και νεότερα.

Τα θαύματα εξιστορούν με επιστολές που έστειλαν στη Μονή Βατοπαιδίου, οι ίδιοι οι ευεργετηθέντες, ομολογώντας έτσι την ευεργεσία της Παναγίας προς το πρόσωπό

¹²⁷<https://www.vatopedi.gr/publicationposts/thavmata-tis-agias-zonis-2/>

τους, καθώς και την αστείρευτη Χάρη της Αγίας Ζώνης. Δεν είναι λίγες και οι προφορικές αναφορές ανθρώπων που φτάνουν στη Μονή, από τα πολλά και διαφορετικά μέρη απ' τα οποία πέρασε η Αγία Ζώνη, οι οποίοι βίωσαν το θαύμα είτε μέσω κάποιας προσωπικής θεραπείας ασθένειας, είτε μέσω της επέμβασης της Χάριτος του Θεού στη ζωή τους γενικότερα. Αυτή την επέμβαση της Χάρης του Θεού και της θαυματουργικής παρέμβασης της Υπεραγίας Θεοτόκου σπεύδουν να ομολογήσουν απλοί Χριστιανοί, και μέσω του παρόντος βιβλίου, η ομολογία αυτή να φτάσει και να στηρίξει την πίστη και την ελπίδα ανθρώπων, σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης.

(iv) Ταξίδι με την Ευχή¹²⁸

¹²⁸ <https://www.athospublications.gr/%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%AF%CE%B4%CE%B9-%CE%BC%E1%BD%B2-%CF%84%E1%BD%B4%CE%BD-%CE%B5%E1%BD%90%CF%87%CE%AE/>

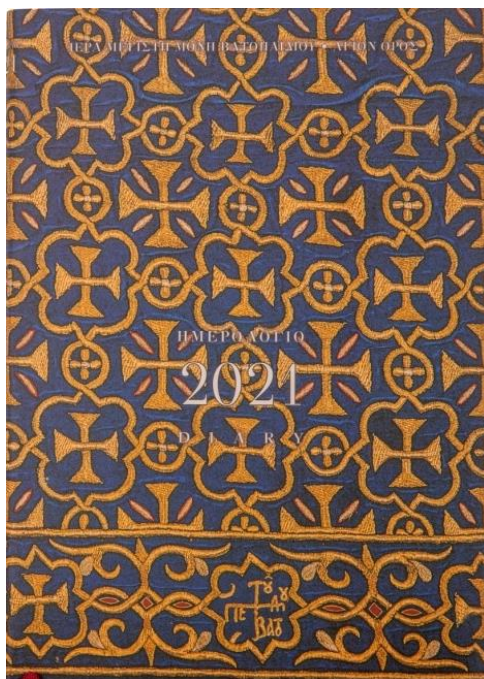
Το βιβλίο εκδόθηκε το 2020. Ανήκει στην κατηγορία «Εκκλησία και κόσμος» και συγγραφέας του είναι ο Norris-Symeon Jewett Chumley, Ph.D. -- Μετάφραση από τα Αγγλικά: Πολυξένη Τσαλίκη - Κιοσόγλου. Αποτελείται από 256 σελίδες, σε σχήμα 15 X 23 εκ. και ο τύπος της βιβλιοδεσίας του είναι Χαρτόδετο.

Στο καλογραμμένο και σχετικά σύντομο αυτό βιβλίο, καταγράφεται απ' τον συγγραφέα το ημερολόγιο ενός συναρπαστικού ταξιδιού, με συνταξιδιώτες τον ίδιο και τον πατήρ Ιωάννη ΜακΓκάκιν. Οι δύο ταξιδιώτες, θα εμπνευστούν το ταξίδι τους από έναν Ιεροσολυμίτη μοναχό του 7^{ου} αιώνα, τον Ιωάννη Μόσχο. Ο πατήρ Ιωάννης, θα ξεκινήσει ένα μακρύ ταξίδι μαζί με τον μαθητή του Σωφρόνιο, έτσι ώστε διασχίζοντας τα μοναστήρια και τα ασκηταριά της εποχής και συλλέγοντας ψυχοφελείς λόγους και διδασκαλίες, να καταφέρει να του διδάξει τα μυστικά της προσευχής.

Οι δύο σύγχρονοι ταξιδιώτες και προσκυνητές, ο συγγραφέας Συμεών-Νόρρις Τσάμλεϊ και ο πατήρ Ιωάννης Μακ Γκάκιν, ρουμανικής καταγωγής, θα ξεκινήσουν απ' τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής ένα μακρύ, αντίστοιχο οδοιπορικό, ξεκινώντας απ' τις ερήμους της Αιγύπτου, εν συνεχεία στην Ελλάδα και το Άγιον Όρος, κι από εκεί στην Ρουμανία και την Ουκρανία, για να καταλήξουν στη Ρωσία, συλλέγοντας έτσι ένας πλήθος πληροφοριών από σύγχρονους ασκητές και μοναχούς -άνδρες και γυναίκες- σχετικά με την νοερά προσευχή του Ιησού.

Στην έκδοση συμπεριλαμβάνεται DVD με την Ταινία μεγάλου μήκους με ελληνικούς υπότιτλους: «*Mysteries of the Jesus Prayer*». Την ταινία σκηνοθετεί ο ίδιος ο συγγραφέας.

(v) Ημερολόγιο 2021 «Προεπαναστατική και Επαναστατική Περίοδος, 1821»¹²⁹

Το Ημερολόγιο 2021 «Προεπαναστατική και Επαναστατική Περίοδο 1821», εκδόθηκε το 2020 και ανήκει στην κατηγορία «Ημερολόγια». Πρόκειται για έναν καλαίσθητο και πολυτελή τόμο, αφιερωμένο στην ελληνική επανάσταση του 1821, επί τη συμπληρώσει των 200 χρόνων από την έναρξη του τόσο σημαντικού και καθοριστικού αυτού γεγονότος για την ιστορία της Ελλάδας. Την έκδοση προλογίζει ο Καθηγούμενος της Ιεράς Μονής Γέρων Εφραίμ Βατοπαιδινός, ευχόμενος μεταξύ άλλων, να συνειδητοποιήσουμε όλοι οι σύγχρονοι Έλληνες την καθοριστική για το ελληνικό Γένος σημασία της επανάστασης, καθώς και τη μεγάλη κληρονομιά, υλική, ηθική και πνευματική, που κληροδότησαν με τόσες θυσίες και αίμα οι πρόγονοί μας, έτσι ώστε αυτή να διαφυλαχθεί και να μεταλαμπαδευτεί στις επόμενες γενιές.

Η έκδοση είναι εμπλουτισμένη με ένα πλούσιο εικονογραφικό υλικό, το οποίο συνοδεύεται κι από κείμενα επεξηγηματικά, που φανερώνουν την ανεκτίμητη προσφορά της Μονής Βατοπαιδίου στο Γένος και κυρίως στην παιδεία του, μέσω σημαντικών προσωπικοτήτων οι οποίες συνδέθηκαν με τη Μονή και υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες της ανεξαρτησίας της Ελλάδος, συμβάλλοντας δυναμικά

¹²⁹ <https://www.pemptousia.gr/2020/12/imerologio-2021-proepanastatiki-ke-epanastatiki-periodo-1821/>

τόσο στην οικονομική ενίσχυση του απελευθερωτικού αγώνα, όσο και στην άνθηση των γραμμάτων (δημιουργία Αθωνιάδας Ακαδημίας το 1749).

Μια τέτοια σημαντική μορφή υπήρξε και ο Μητροπολίτης Ειρηνουπόλεως και Βατοπαιδίου Γρηγόριος, ο οποίος ήταν αυτός που ευλόγησε τη σημαία της Επανάστασης και τη δημιουργία και δράση της Φιλικής Εταιρίας. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως η σημαντικότερη ίσως συνεισφορά της Μονής Βατοπαιδίου στον απελευθερωτικό αγώνα, ήταν η προσφορά του ίδιου του έμψυχου δυναμικού της, προσφέροντας στην εκκλησία πολλούς νέους Μάρτυρες, οι οποίοι έπεσαν ηρωικά για την απελευθέρωση της Ελλάδας και την αγάπη του Χριστού.

(vi) Η Καινή Διαθήκη¹³⁰

Η συγκεκριμένη έκδοση της Καινής Διαθήκης, εκδόθηκε το 2001. Πρόκειται για μια πολυτελή και χρυσόδετη έκδοση 768 σελίδων, με καλλιτεχνική σκληρή βιβλιοδεσία σε πολυτελές περίτεχνο κουτί με βελούδινη επένδυση, που έχει το σχήμα παλαιού βιβλίου. Πρόκειται για μια έκδοση συλλεκτική, η οποία κυκλοφόρησε σε

¹³⁰<https://www.vatopedi.gr/publicationposts/i-keni-diathiki-2/>

περιορισμένο αριθμό αντιτύπων. Για τη δημιουργία της, αξιοποιήθηκαν πολλά από τα ανεκτίμητης αξίας κειμήλια που βρίσκονται στη βιβλιοθήκη της μονής, όπως πληθώρα από κώδικες, εικονογραφημένες μορφές, καθώς και επιτίτλων των σπουδαιότερων χειρόγραφων τα οποία δώρισε στην Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους ο αυτοκράτορας Ιωάννης ζ' ο Καντακουζηνός.

Σε αυτήν την χρυσόδετη έκδοση, περιέχονται όλα τα βιβλία της Καινής Διαθήκης τόσο στο πρωτότυπο κείμενο στην κοινή ελληνιστική (η γλώσσα δηλαδή των ελληνιστικών χρόνων που αποτελεί τη φυσιολογική εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής και της οποίας συνέχεια είναι η νέα ελληνική), όσο και σε πιστή απόδοση του στη δημοτική, με χρήση του πολυτονικού συστήματος. Η εκτύπωση είναι έγχρωμη και πολυτελής, με υψηλή ποιότητα χαρτιού. Σκοπός των Αγιορειτών μοναχών της Μονής, ήταν να αποδοθεί πιστά ο Λόγος του Θεού, έτσι όπως παρουσιάστηκε μέσω της εξάισιας βυζαντινής τέχνης

3.9. Εκδοτικός Οίκος « Εν πλω»¹³¹

Οι εκδόσεις «Εν Πλω» στόχο έχουν να παρουσιάσουν με τέτοιο τρόπο τον ορθόδοξο χριστιανισμό ώστε να μπορούν όλοι οι σύγχρονοι χριστιανοί να έχουν μια καθημερινή ζωή φωτισμένη με τον λόγο του Θεού παραμένοντας και σύγχρονοι και άνθρωποι, χωρίς ακρότητες και χωρίς υπεκφυγές. Πρόκειται για έναν μικρό εκδοτικό οίκο, με ιδιόκτητες τυπογραφικές εγκαταστάσεις, ο οποίος συνεχώς αναπτύσσεται και εκδίδει τίτλους που προσεγγίζουν ένα ευρύ φάσμα του αναγνωστικού κοινού. Οι εκδόσεις είναι ιδιαίτερα επιμελημένες και το δίκτυο διακίνησης είναι ευρύ λόγω του άρτια οργανωμένου διαφημιστικού τμήματος. Πιο συγκεκριμένα οι εκδόσεις «Εν πλω» εκδίδουν βιβλία με τις εξής κατηγορίες:

- Ορθόδοξη πνευματικότητα
- Ορθόδοξη πίστη – κατήχηση
- Ψυχολογία – παιδαγωγικά
- Λογοτεχνία
- Ιστορικά
- Μεγάλη Σαρακοστή
- Σύγχρονες οσιακές μορφές

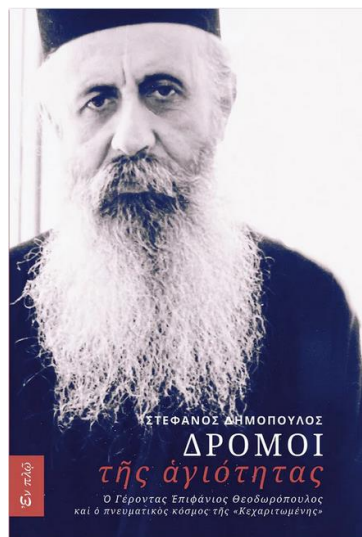
¹³¹<https://enploeditions.gr/>

- Δοκίμια – Μελέτες
- Υγεία – Διατροφή
- Ποίηση – Τέχνες
- Θάνατος – απώλεια
- Αθεϊσμός – σύγχρονη κοσμική κοινωνία
- Συναξάρια – αγιολογικά
- Λατρεία – λειτουργικά κείμενα

Επίσης εκδίδει και πολλά παιδικά βιβλία και διατηρεί πλατφόρμα με audiobooks. Στην ιστοσελίδα μπορεί κανείς να βρει διάφορα νέα και εκδηλώσεις μέσω του blog που διατηρεί ο εκδοτικός οίκος, όπως επίσης και σχετικά βίντεο. Επιπλέον μπορεί να προμηθευτεί ηλεκτρονικά και βιβλία σε προσφορές. Η γνωριμία του κοινού με τα βιβλία γίνεται μέσω βιβλιοπαρουσιάσεων και εκθέσεων ορθόδοξου χριστιανικού βιβλίου και η κεντρική διάθεση γίνεται από την Αθήνα. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ο εκδοτικός οίκος διατηρεί προφίλ και στα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται κάποια από τα σημαντικότερα θρησκευτικά βιβλία των εκδόσεων «Εν πλω»:

(i) **Δρόμοι της Αγιότητας. Ο Γέροντας Επιφάνιος Θεοδωρόπουλος και ο Πνευματικός Κόσμος της «Κεχαριτωμένης»¹³²**

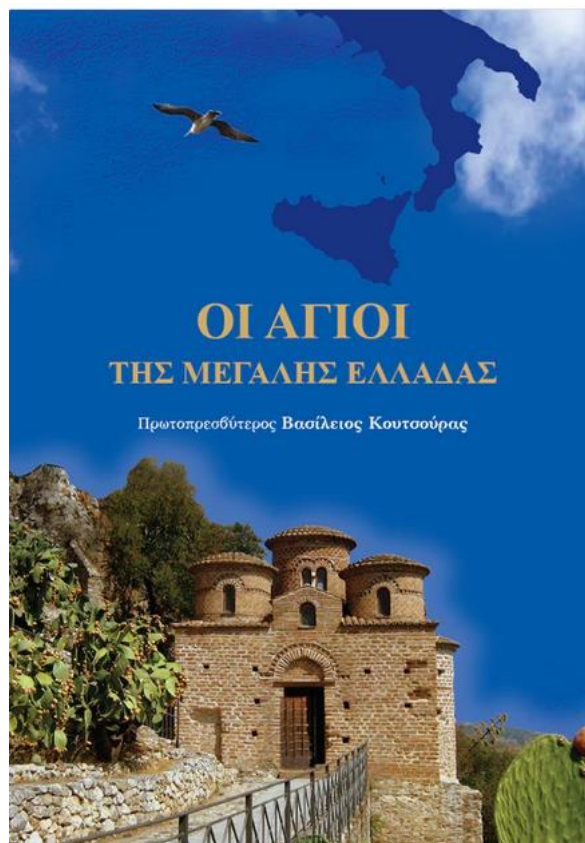

Δημόπουλος Σ., 2021

¹³² <https://enploeditions.gr/products/copy-of-%CE%B3%CE%B5%CF%81%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%B1%CF%8A%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%83-%CE%B5%CE%BD%CE%B1%CF%83-%CF%83%CF%85%CE%B3%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CF%83-%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%83>

Μέσα από το βιβλίο του ο Στέφανος Δημόπουλος μας παρουσιάζει τον βίο και το έργο του Γέροντα Επιφάνιου Θεοδωρόπουλου μέσα από ένα πνευματικό οδοιπορικό στο μοναστήρι του γέροντα, της Κεχαριτωμένης, στην Τροιζήνα. Ο γέροντας Επιφάνιος Θεοδωρόπουλος έχει μείνει γνωστός σε όλους τους Ορθόδοξους χριστιανούς για τον βίο του. Έναν βίο χαρακτηρισμένο από τον ασκητισμό, τον μοναχισμό, την προσευχή και την αγρυπνία. Το βιβλίο αποτελείται από 200 σελίδες και είναι σε σχήμα 14 X 21 εκ..

(ii) Οι Άγιοι της Μεγάλης Ελλάδας¹³³

Κουτσούρας Β., 2021

Στο βιβλίο, του Πρωτοπρεσβύτερου π. Βασιλείου Κουτσούρα, «Οι Άγιοι της Μεγάλης Ελλάδας» παρουσιάζονται μέσα από 587 έγχρωμες σελίδες, με απλό,

¹³³<https://www.monastiriaka.gr/oi-agioi-tis-megalis-elladas-p-4548.html>

καθημερινό λόγο, οι βίοι πάνω από 300 αγίων που έζησαν, ασκήτεψαν, μαρτύρησαν ή πέθαναν στην περιοχή της Κάτω Ιταλίας. Στην περιοχή που από την αρχαιότητα ονομαζόταν «Μεγάλη Ελλάδα» έζησαν και ασκήτεψαν πολλοί άγιοι της Ορθοδοξίας. Σήμερα, η περιοχή αυτή είναι ξεχασμένη από τους Έλληνες και έχει χάσει κάθε ελληνικό και ορθόδοξο στοιχείο. Στόχος του βιβλίου «Οι Άγιοι της Μεγάλης Ελλάδας» είναι να θυμηθούν οι αναγνώστες, Έλληνες και Ιταλοί, την ιστορία της «Μεγάλης Ελλάδας» και να μη χαθεί η πνευματική κληρονομιά των αγίων της περιοχής. Το βιβλίο περιλαμβάνει δεκάδες φωτογραφίες, ανέκδοτες εικόνες και σπάνιους χάρτες και διαγράμματα. Επιπλέον είναι γραμμένο και σε ελληνική και σε ιταλική γλώσσα και το προλογίζει ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ιταλίας κ.κ. Πολύκαρπος.

(iii) Βίβλος για παιδιά¹³⁴

Το audio book «Βίβλος για παιδιά» του Βασίλη Αργυριάδη, ανήκει στην κατηγορία Παιδική Λογοτεχνία – Θεολογία και παρουσιάζει με αφηγηματικό και παραστατικό τρόπο πολλές ιστορίες της Βίβλου, διάρκειας 2 ωρών και 20 λεπτών. Η αφήγηση γίνεται από την Παρασκευή Χρόνη και η μουσική υπόκρουση είναι του Σταμάτη Σπανουδάκη.

¹³⁴

<https://bookvoice.gr/products/%CE%B2%CE%AF%CE%B2%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC>

3.10. Εκδόσεις «Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος»¹³⁵

Μέσα από τις εκδόσεις της η Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος στόχο έχουν να περιγράψουν τη ζωή της Εκκλησίας, να εμβαθύνουν στο φιλανθρωπικό έργο των ιερέων και να ερμηνεύσουν γεγονότα και καταστάσεις της καθημερινής μας ζωής ως αποτέλεσμα της νίκης του θανάτου με την Ανάσταση του Χριστού. Είναι από τις πρώτες επίσημες εκδόσεις της Ελλάδας, ιδρύθηκαν το 1936 και είχαν την μέριμνα για τις πάσης φύσεως εκδόσεις της εκκλησίας. Η ιστοσελίδα των εκδόσεων είναι πλήρως εναρμονισμένη με τη σύγχρονη εποχή καθώς υπάρχει και η δυνατότητα πλοήγησης σε έξι διαφορετικές γλώσσες: ελληνικά, αγγλικά, γερμανικά, ισπανικά, ιταλικά και γαλλικά. Επίσης, μπορεί κανείς μέσω αυτής να ενημερωθεί για νέα και εκδηλώσεις, για προσφορές βιβλίων και για εκδόσεις best sellers. Επιπλέον για την προώθηση των βιβλίων διατηρεί και προφίλ στα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Ο τομέας των εκδόσεων αποτελείται από το γραφείο Πατερικών εκδόσεων, το οποίο ασχολείται με την έκδοση της σειράς «Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων» και μέχρι σήμερα έχουν εκδώσει 99 τόμους, το τμήμα «Φωνής Κυρίου», το οποίο είναι ένα εβδομαδιαίο φυλλάδιο Ορθοδόξου οικοδομής και το τυπογραφείο. Οι εκδόσεις «Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος» διατηρούν και 3 βιβλιοπωλεία σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Πάτρα. Πιο συγκεκριμένα οι εκδόσεις της χωρίζονται στις εξής κατηγορίες:

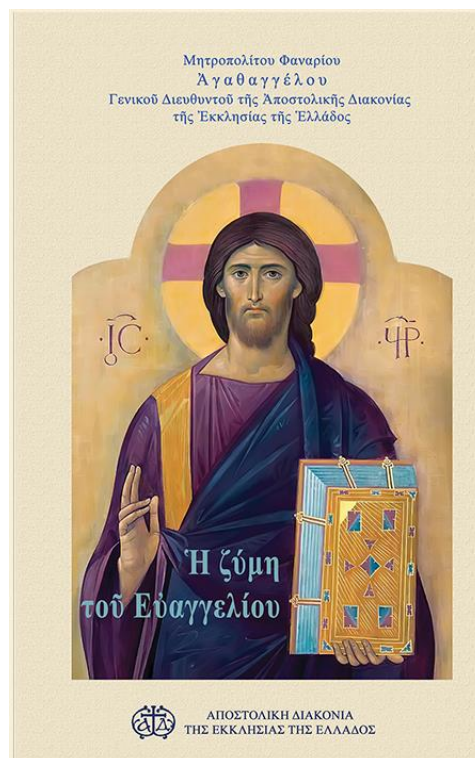
- Αγία Γραφή – Βιβλικά θέματα
- Μουσικές εκδόσεις
- E – book
- Παιδικά
- Περιοδικά – ημερολόγια
- Ποιμαντικά – επικοινωνιακά
- Ιεραποστολή – κατήχηση
- Εκκλησιαστική τέχνη – ιστορία
- Αγιολόγια
- Ομιλητική
- Θεομητορικά

¹³⁵<https://www.apostoliki-diakonia.com.gr/>

- Πατερικά
- Πατρολογία ΒΕΠΕΣ
- Λειτουργική – Θεία Λατρεία
- Foreign books

Παρακάτω θα παρουσιάσουμε κάποιους από τους σημαντικότερους τίτλους των εκδόσεων της «Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος»:

(i) **Η ζύμη του Ευαγγελίου - Ομιλίες σε Ευαγγελικές περικοπές και εορτές¹³⁶**

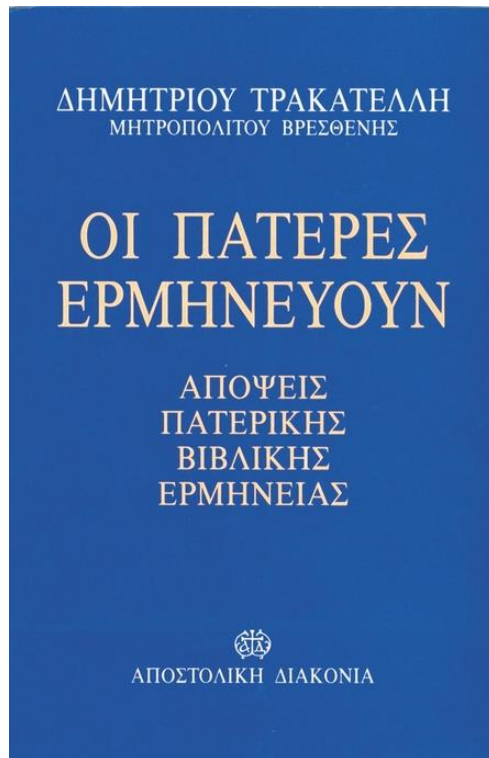
Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Φαναρίου Αγαθαγγέλου, 2020

Το βιβλίο «Η ζύμη του Ευαγγελίου - Ομιλίες σε Ευαγγελικές περικοπές και εορτές», ανήκει στην κατηγορία Ομιλητική και αποτελεί μια συλλογή αποσπασμάτων από ομιλίες του Μητροπολίτη Φαναρίου Αγαθαγγέλου σε ευαγγελικές περικοπές. Η συγκεκριμένη έκδοση είναι δεύτερη και επανυξημένη μέσα από 418 σελίδες και σε σχήμα 14 X 21 εκ.. Μέσα από τις ομιλίες του ο Μητροπολίτης Φαναρίου δείχνει σε

¹³⁶https://www.apostoliki-diakonia.com.gr/product-info.asp?language=2&products_id=321

όλο τον κόσμο τη Χάρη του Θεού και βάζει το αναγνωστικό κοινό πιο βαθιά στη δογματική διδασκαλία της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας.

(ii) Οι Πατέρες ερμηνεύουν (ελληνική έκδοση) - Απόψεις πατερικής βιβλικής ερμηνείας¹³⁷

Μητροπολίτης Βρεσθένης, 2020

Το βιβλίο του Μητροπολίτη Βρεσθένης είναι αφιερωμένο στους Πατέρες της Εκκλησίας, ανθρώπους οι οποίοι με μεγάλο πάθος και απύθμενο σεβασμό μελέτησαν την Αγία Γραφή και έγραψαν πολλά κείμενα σε μια προσπάθεια βιβλικής ερμηνείας. Ανήκει στην κατηγορία Πατερικά, αποτελείται από 256 σελίδες και έχει μέγεθος 14 X 21 εκ..

Μέσα από τα έργα των Πατέρων της Εκκλησίας ο απλός κόσμος ήρθε σε επαφή με τα λόγια και τη διδασκαλία του Ιησού. Τα έργα τους αξιοποιούνται μέχρι και σήμερα για να μεταδοθεί ο λόγος του Θεού σε όλο τον κόσμο. Αποσπάσματα των έργων αυτών παραθέτει στο βιβλίο του ο Μητροπολίτης Βρεσθένης.

¹³⁷<https://www.haniotika-neia.gr/i-pateres-erminevoun-apopsis-paterikis-vivlikis-erminias/>

3.11. Συμπεράσματα - Προτάσεις

Σε όλα τα βιβλιοπωλεία υπάρχουν θρησκευτικά βιβλία, αλλά δε βρίσκονται ποτέ στα πρώτα ράφια. Παρόλα αυτά, μόνο ως «περιθωριακή» δε μπορεί να χαρακτηριστεί η θρησκευτική λογοτεχνία στη χώρα μας. Αντιθέτως, τις δύο τελευταίες δεκαετίες η θρησκευτική λογοτεχνία ανθίζει και η βιομηχανία της έκδοσης θρησκευτικών βιβλίων αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς. Άλλωστε πολλοί εκδοτικοί οίκοι για την προώθηση των θρησκευτικών βιβλίων τους τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιούν και το διαδίκτυο, αλλά και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Βάσει των τελευταίων στοιχείων του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου, τη δεκαετία του 2000 υπήρχαν γύρω στα διακόσια θρησκευτικά βιβλία. Ωστόσο, σύμφωνα με τους γνωρίζοντες, το πραγματικό νούμερο θρησκευτικών εκδόσεων ήταν κατά πολύ μεγαλύτερο. Μιας και έχοντας εντάξει τις Νέες Τεχνολογίες στην καθημερινότητά τους διάφοροι ιερείς, μοναχοί και μοναχές, εκδίδουν βιβλία σχεδόν όλα τα μοναστήρια αλλά και αρκετοί ιερείς χωρίς να ανήκουν σε κάποιο εκδοτικό οίκο, αλλά αυτόνομα και ανεξάρτητα είτε με έξοδα των ιδίων είτε με διάφορες χορηγίες. Επιπλέον, την ίδια ώρα αναρίθμητοι είναι και οι σύλλογοι πιστών που αναλαμβάνουν την έκδοση θρησκευτικών βιβλίων και περιοδικών. Κάποια από τα βιβλία αυτά δεν έχουν καν ISBN καθώς ο συγγραφέας, που συνήθως είναι και εκδότης, δε γνωρίζει πως θα πρέπει να δηλωθεί το κάθε βιβλίο στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας.

Η εκδοτική αγορά επηρεάζεται από μια σειρά ζητημάτων, όπως τεχνολογικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικές τάσεις. Η ελληνική εκδοτική βιομηχανία είναι ξεχωριστή και μάλλον αντιπροσωπευτική των μικρών εκδοτικών αγορών στην Ευρώπη. Στην παρούσα εργασία εκτίθενται τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά καθώς και οι σύγχρονες τάσεις, καταδεικνύοντας τα χαρακτηριστικά της ελληνικής εκδοτικής βιομηχανίας. Επιπλέον, παρουσιάζονται πρόσφατα στοιχεία και πληροφορίες αγοράς του ελληνικού εκδοτικού κλάδου και η αντίστοιχη ανάλυση.

Η παραπάνω ανάλυση αποτελεί τη βάση για περαιτέρω μελέτη της ελληνικής εκδοτικής αγοράς σε σχέση (α) με το έργο των Ελλήνων εκδοτών (ανάπτυξη καταλόγων και πολιτική βιβλίων, κριτήρια επιλογής τίτλου, σχέση με τους συγγραφείς, στρατηγικές προώθησης), (β) με τις προοπτικές και ευκαιρίες μικρών και εξειδικευμένων πιεστηρίων (σημείο εισόδου, παραγωγή βιβλίων, συνεργασίες,

ανάλυση αγοράς έλεγχος ανταγωνισμού και marketing) και (γ) με τις πιθανές συνεργασίες των βιβλιοθηκών με άλλες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες.

Στην Ελλάδα, λόγω της περιορισμένης παροχής υπηρεσιών πληροφόρησης βιβλιοθηκών, ο εκδοτικός κλάδος παίζει πράγματι σημαντικό ρόλο που επηρεάζει τη διάδοση των πληροφοριών, την επικοινωνία των μελετητών, την αναγνωστική συμπεριφορά και την ανάπτυξη μελλοντικών επαγγελματιών.

Παρά την ήδη συντελεσθείσα άνθηση των Ορθόδοξων εκδόσεων τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, με βάση και τη δυναμική που αποκτά το χριστιανικό βιβλίο στο αναγνωστικό κοινό, θα μπορούσαμε να προτείνουμε ορισμένες ενέργειες, ώστε να εναρμονιστούν ακόμα περισσότερο με τα μέσα και τις συνθήκες της σύγχρονης εποχής. Τέτοιες προτάσεις θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν: τη δημιουργία e-books, audiobooks, περισσότερη διαφήμιση σε ιστοσελίδες μεγάλης επισκεψιμότητας, καθώς και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με παράλληλους διαγωνισμούς όπου θα προωθούνται νέες εκδόσεις και βιβλία γενικότερα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

Αιδ. Μπούκης, Σ. *Οι επιδράσεις της Μεταρρύθμισης στην Ορθοδοξία: μία θεώρηση από την πλευρά της Διαμαρτύρησης*. Θεολογία, τομ. 89 τχ. 3 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2018), σελ.203-254

Αντζάκα, Ε. & Παυλόπουλος, Δ. (2000). *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του νέου ελληνισμού (1499 – 1999)*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων

Αξελός, Λ. (2008). *Εκδοτική δραστηριότητα και κίνηση ιδεών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής

Αρχιμ. Χατζηγεφαιμίδης, Ε. (2006). *Ορθοδοξία και πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμουλή

Γλυκατζή – Αρβελέρ, Ε. (2009). *Γιατί το Βυζάντιο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Λεύκωμα, (1993). *Ίκαρος τα πρώτα πενήντα χρόνια*. Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος

Καδάς, Σ. (1984). *Το Άγιον Όρος*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Καλλιγάς, Σ. (1863). *Αθωνιάς. Άγιον Όρος: Μονή Αγίου Παύλου*

Καρακατσούλη, Α. (2011). *Στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Εκδόσεις συναδέλφων

Λουδοβίκος, Ν. (2006). *Ορθοδοξία και εκσυγχρονισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός

Μπάνου, Χ. (2012). *Το επόμενο βήμα του Γουτεμβέργγιου*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης

Νιχωρίτης, Κ. (2013). *Οι επιδράσεις της πνευματικής παράδοσης του Αγίου Όρους στον βίο και τον πολιτισμό των Σλάβων*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη

Πασχαλίδης, Σ. (2012). Όψεις της αγιορείτικης ιστορίας και πνευματικότητας κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα. Στο Ν. Τουτός (Επιμ.), *ΣΤ' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο. Το Άγιον Όρος στον 15^ο και 16^ο αιώνα, 25-27 Νοεμβρίου 2011* (σσ. 225-235). Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη Εστία.

Πασχαλίδης, Σ. (2014). Εκφάνσεις της λογιότητας στο Άγιον Όρος κατά την Παλαιολόγια Περίοδο. Στο Δ. Κακλαμάνος (Επιμ.), *Η' Διεθνές Επιστημονικό*

Συνέδριο. Άγιον Όρος και λογιосύνη, 22-24 Νοεμβρίου 2013 (σσ. 43-51). Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη Εστία.

Φανουργάκη, Β. (1986). *Η χριστιανική γραμματεία μετά το 450*. Θεσσαλονίκη: Υπηρεσία δημοσιευμάτων

Χατζηαντωνίου, Φ. (2013). *Λόγιοι και λογιосύνη στο Άγιον Όρος*. Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη εστία

Χρυσοχοϊδης, Κ. (2014). Η Αθωνική λογιосύνη (10^{ος} -19^{ος} αι.) : προλογικές σκέψεις για τη σκιαγράφιση ενός ιστορικού διαγράμματος. Στο Δ. Κακλαμάνος (Επιμ.), *Η' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο. Άγιον Όρος και λογιосύνη, 22-24 Νοεμβρίου 2013* (σσ. 19-29). Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη Εστία.

Χρυσοχοϊδης, Κ. (2014). *Έντυπα προσκυνητάρια Αγίου Όρους -18^{ος} αιώνας-*. Θεσσαλονίκη: Αγιορείτικη εστία

Φαραζουλής, Δ. (1950), *Αδελφότης Θεολόγων η «Ζωή»*. Αθήνα

Ξενόγλωσσες

Bazerman, C. (2011). Church, state, university, and the printing press: Conditions for the emergence and maintenance of autonomy of scientific publication in Europe. *Languages of Science in the Eighteenth Century*, p. 25.

Banou, C. Money and Taste: New Roles for the Greek Publishers in a Changing Era, *The International Journal of the Book*, 3, number 2 (2005/2006), p. 39-46

Basbanes, N. (2018). A Splendor of Letters.. *The Permanence of Books in an Impermanent World*. New York: Perennial – HarperCollins

Bolter, J.D. (2001). *Writing space: Computers, hypertext, and the remediation of print* [2nd edition]. Routledge: New York, NY.

Clark, G. (2011). *Inside Book Publishing*, third edition, London and New York: Routledge

Cope, B. & Agnus, P. (2006). *The Future of the Book in the Digital Age*. Oxford: Chandos Publishing

Dittmar, J.E. Information technology and economic change: *The impact of the printing press. The Quarterly Journal of Economics* (126) (2011), pp. 1133–1172

Duffy, E. (1992) *The Stripping of the Altars* New Haven, CT: Yale University Press

Eco, U. & Carriere, J. (2010). *Μην ελπίζετε να απαλλαγείτε από τα βιβλία*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη

Eisenstein. E. L. (1979). The printing press as an agent of change: *Communications and cultural transformations in early-modern Europe*. Vol. 1. Cambridge University Press: Cambridge.

Eisenstein. E.L. The advent of printing in current historical literature: Notes and comments on an elusive transformation. *The American Historical Review* (75) 3 (Feb., 1970), pp. 727-743

Eurobarometer on Social Values, Science and technology 2005. Ανακτήθηκε 28 Αυγούστου 2022 από, https://europa.eu/eurobarometer/api/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf

Feather, J.P. The book in history and the history of the book. *The Journal of Library History* (1974-1987), (21)1. Libraries, Books, & Culture I. (Winter, 1986) pp. 12-26.

Febvre, L. and Martin, H.J. (1976). *The coming of the book: The impact of printing*. NLB: London.

Gale, K. The world of Independent Publishing, *The International Journal of the Book*, vol. 4, number 3 (2017), p. 93- 97

Global Survey on Hellenism, Parts 1,2 (in Greek). The charts are my own based on the data of the research. Ανακτήθηκε 28 Αυγούστου 2022 από, <http://en.sae.gr/?id=17468&tag=Presentation+of+Kapa+Research+study+on+Diaspora+Hellenism>

Jennett, S. (1958). *Pioneers in printing*. Routledge & Kegan Paul Limited: London.

Kabouropoulos, S. A Fabulous Story: *The Indisputable Gain of Confidence of the Publishing Market in Greece*, Ithaca, 19 (2002), pp. 10-14.

Keep, C., McLaughlin, T., & Parmar, R. (1995). *The electronic labyrinth*. Ανακτήθηκε 10.08.2022 από: <http://www2.iath.virginia.edu/elab/hfl0262.html>

Kowatsch, K. (2020). Religious publishing: an analysis of marketing measures by German religious publishers, *Publishing Research Quarterly*, 36, pp. 217-225. doi: 10.1007/s12109-020-09723-3

Loach, J. The Marian establishment and the printing press. *The English Historical Review*, (101), 398 (Jan., 1986), pp. 135-148.

Michaletos I. (2010). The Greek Merchant Marine: the development of an International Network, Research Institute for European and American Studies. Ανακτήθηκε 28 Αυγούστου 2022 από, <http://www.rieas.gr/research-areas/greek-studies/24.html>

Peters, M.. Opening the Book: from the Closed to the Open Text, *International Journal of the Book*, vol. 5, number 1 (2017), pp. 11-24

Angus, P. Where is the Value in Publishing? The Internet and the Publishing Value Chain, *The International Journal of the Book*, 2 (2021), pp. 241-245.

Raven, D. Elizabeth Eisenstein and the impact of printing, *European Review of History: Revue europeenne d'histoire*, (6) 2 (2008), pp. 223-234.

Schiffrin, A. (2021). *The Business of Books. How International Conglomerates Took Over Publishing and Changed the Way We Read*, London – New York: Verso

Spitz, L.W. (1984). *The Protestant Reformation 1517-1559* New York, NY: Harper & Row, 86-101

The Publishers Association – Global Publishing Information – The British Council, Greece. Publishing Market Profile 2022, London

Thompson, John B. (2005). *Books in the Digital Age. The Transformation of Academic Publishing in Britain and the United States*. Cambridge: Polity Press

Thompson, John B. (2017). *Οι έμποροι της κουλτούρας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο Α.Ε.

Ιστολόγιο

Association of American Publishers, About Publishing: Types of Publishing, 2017, Ανακτήθηκε 18 Αυγούστου 2022 από, <http://www.book-jobs.com/page.php?prmlID=8>

Αδελφότης Θεολόγων «Η Ζωή» - Βικιπαίδεια Ανακτήθηκε 15 Σεπτεμβρίου 2022 από,

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%86%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CF%89%CE%BD_%C2%AB%CE%97_%CE%96%CF%89%CE%AE%C2%BB

Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος Ανακτήθηκε 11 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://apostoliki-diakonia.gr/>

Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος – Βικιπαίδεια Ανακτήθηκε 11 Σεπτεμβρίου 2022 από,

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%95%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%82

Δεισιδαιμονία – βικιλεξικό ανακτήθηκε 16 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://el.wiktionary.org/wiki/%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%B9%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1>

Εθνικό Κέντρο Βιβλίου Ανακτήθηκε 1 Σεπτεμβρίου 2022 από, <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=138>

Εκδόσεις Αρχονταρίκι Ανακτήθηκε 4 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://archontariki.eu/>

Εκδόσεις Ear Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://ear-books.com/>

Εκδόσεις Εν Πλω Ανακτήθηκε 2 Σεπτεμβρίου 2022, από <https://enploeditions.gr/>

Εκδόσεις – Ιεράς Μεγίστης Μονής Βατοπαιδίου Ανακτήθηκε 10 Αυγούστου 2022, από <https://www.vatopedi.gr/ekdoseis-immmb/>

Εκδόσεις Πορφύρα Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://www.porphyrabooks.gr/gr/>

Εκδόσεις Σταμούλη – εκδόσεις βιβλίων – ηλεκτρονικό βιβλιοπωλείο Ανακτήθηκε 3 Σεπτεμβρίου 2022, από <https://www.stamoulis.gr/>

Εκκλησιαστικό βιβλιοπωλείο – Αποστολική Διακονία Εκκλησίας της Ελλάδος Ανακτήθηκε 1 Σεπτεμβρίου 2022, από <https://www.apostoliki-diakonia.com.gr/>

Η μίμηση του Χριστού – wikipedia.net Ανακτήθηκε 14 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://wikipedia.net/el/The Imitation of Christ>

Θρησκεία, ένα άγνωστο εκδοτικό ελντοράντο – ΤΑ ΝΕΑ Ανακτήθηκε 9 Σεπτεμβρίου 2022 από,

<https://www.tanea.gr/2014/04/17/lifearts/thriskeia-ena-agnwsto-ekdotiko-elntoranto/>

Κατηγορία Έλληνες Θεολόγοι Βικιπαίδεια ανακτήθηκε 15 Σεπτεμβρίου 2022 από, https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1:%CE%88%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82_%CE%B8%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CE%B9

Mount Athos Center – Εκδόσεις Ανακτήθηκε 13 Αυγούστου 2022, από <https://www.agioritikiestia.gr/el/ekdoseis>

Οι εκδόσεις Αρμός στο διαδίκτυο Ανακτήθηκε 5 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://armosbooks.gr/>

Ο Σωτήρ – άρθρα για την Ορθοδοξία – Χριστιανικά βιβλία Ανακτήθηκε 8 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://www.osotir.org/>

Περί βιβλιοθηκών: Μονή Βατοπαιδίου Ανακτήθηκε 12 Αυγούστου 2022, από <https://staikoslibraries.gr/gr/vyzantini-epochi/oi-vivliothikes-tou-agiou-orous/monivatopediou.html>

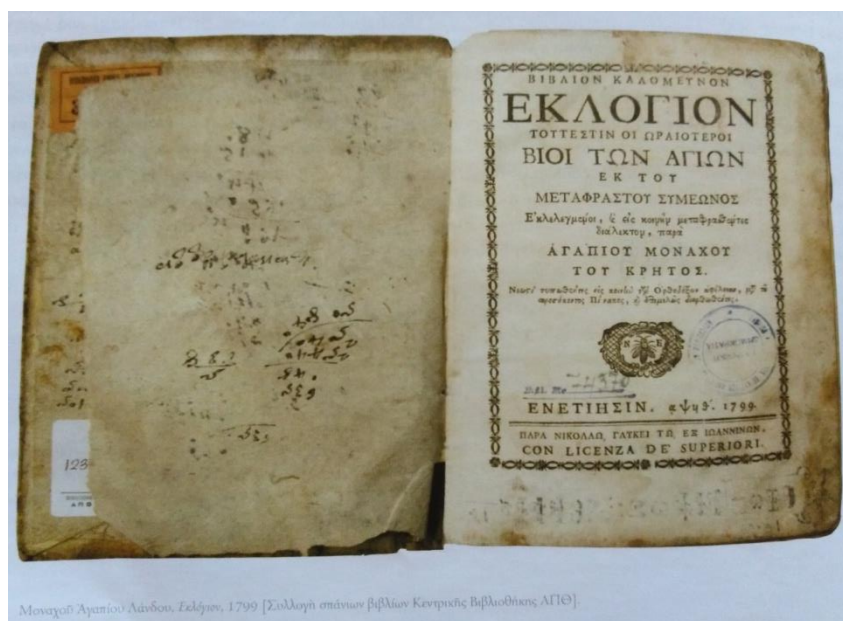
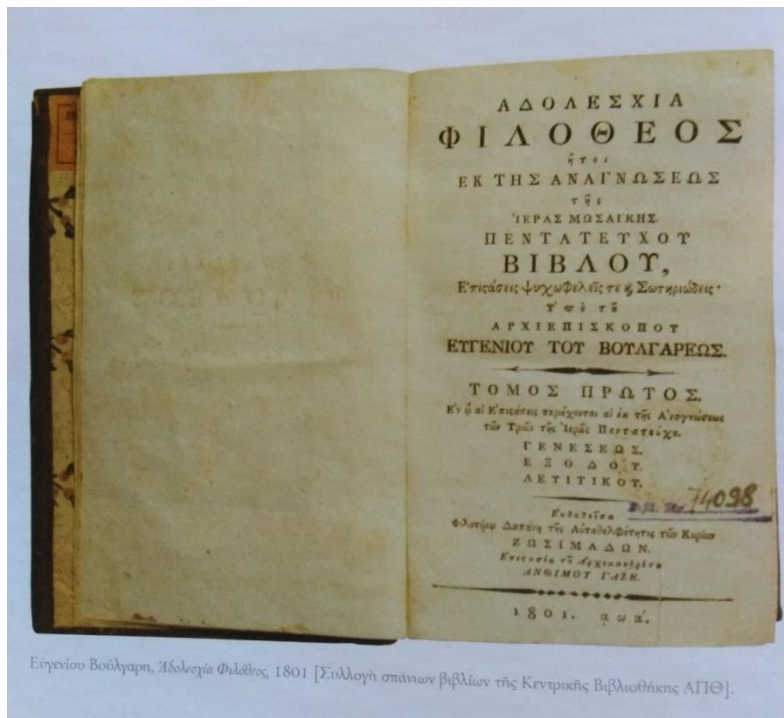
Προς τη Νίκη (Χριστιανικό περιοδικό)- Βικιπαίδεια Ανακτήθηκε 10 Σεπτεμβρίου 2022 από, [https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%9D%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CE%BD_\(%CF%87%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%9D%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CE%BD_(%CF%87%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C))

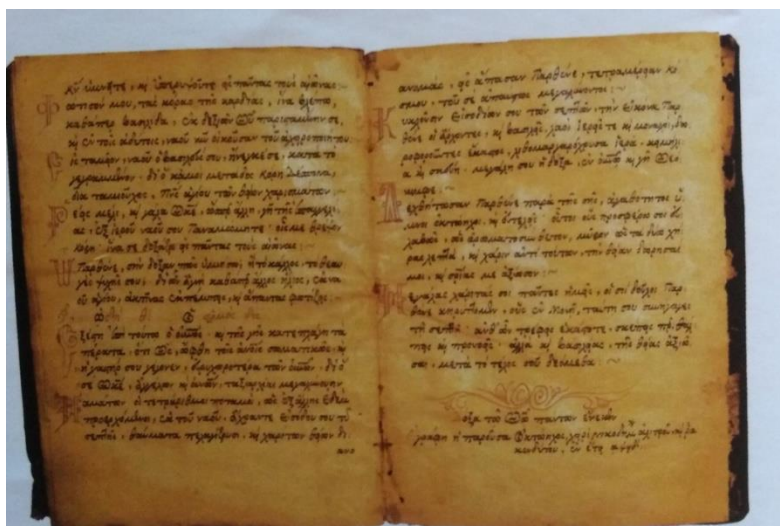
Χριστιανισμός ανά χώρα – βικιπαίδεια ανακτήθηκε 10 Αυγούστου 2022 από, <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A7%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%8C>

[B9%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82 %CE%B1%CE%BD%CE%AC %CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1#%CE%91%CE%BD%CE%AC %CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1](#)

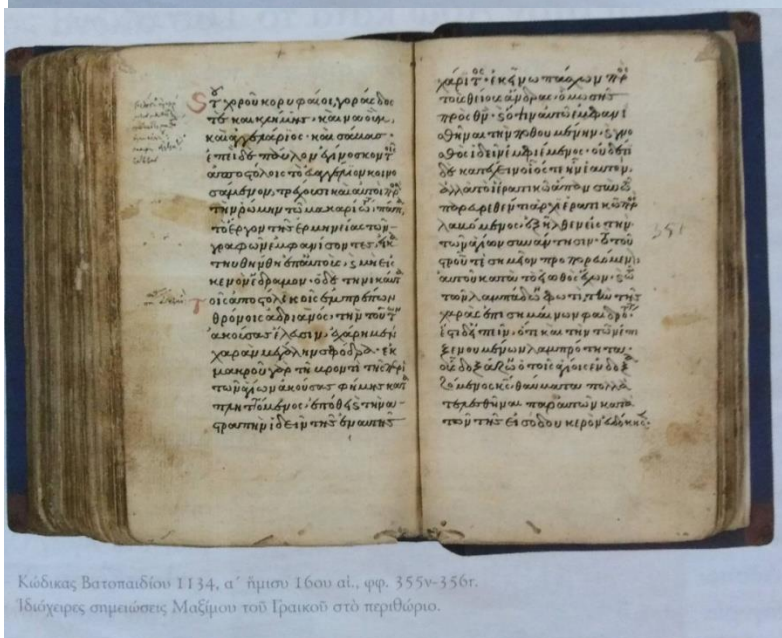
How Religions Publishing became a billion – dollar industry – publishersweekly.com
ανακτήθηκε 30 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/religion/article/89000-how-religion-publishing-became-a-billion-dollar-industry.html>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

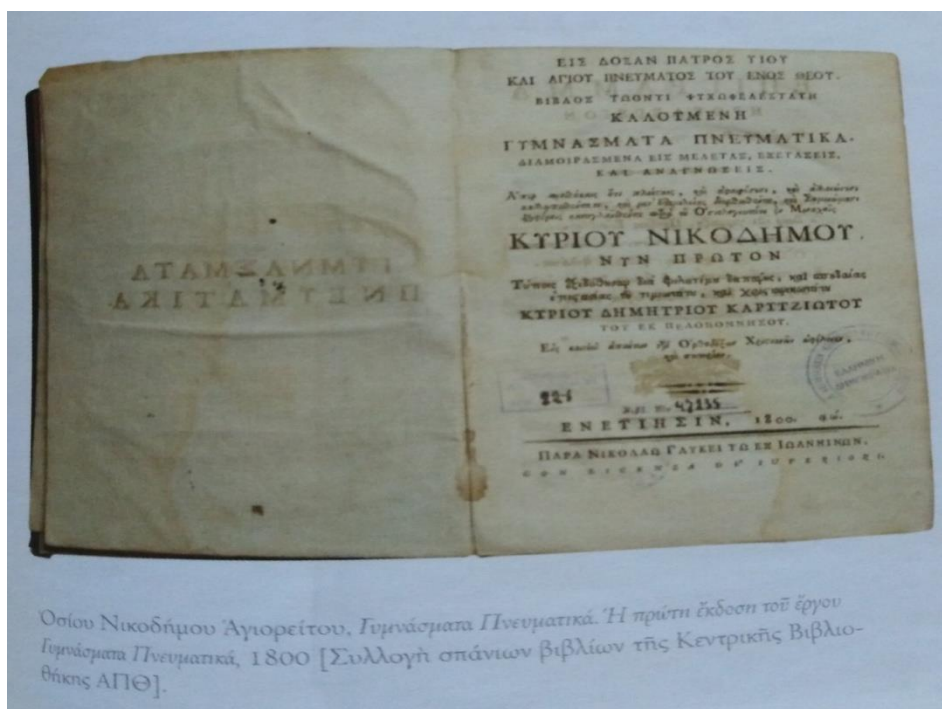

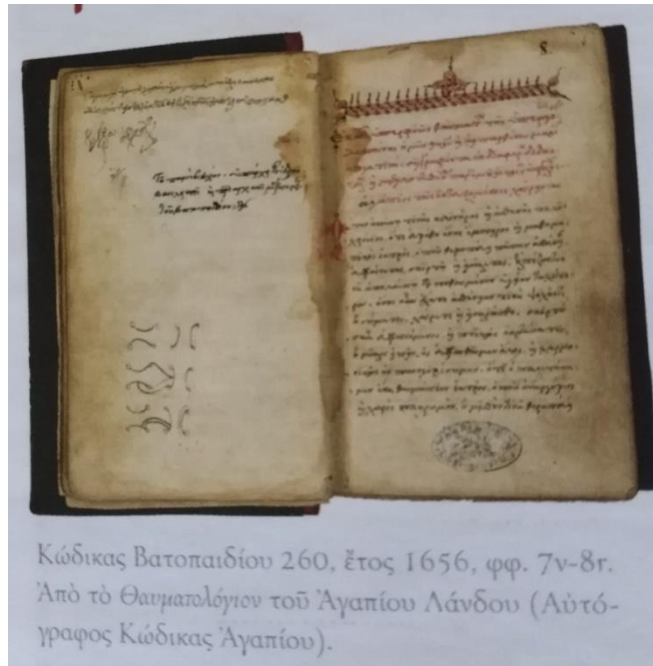

Κώδικας Παντοκράτορος 13a. Αὐτόγραφος κώδικας τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτη. Κανόνες ὁκλήνχει εἰς τὰ Εἰσοδία. Στὸν κολοφῶνα τὸ σημεῖωμα «Ἐγρᾶφῃ ἡ παρούσα Ὀκλήνχος χειρὶ Νικοδήμου ἀλιτροῦ, καὶ ρακενδύτου, ἐν εἰε ἀφρο» (= 1794).

Κώδικας Βατοπαϊδίου 1134, α' ἡμισὺ 16ου αἰ., φφ. 355v-356r. Ἰδιόχειρες σημειώσεις Μαξίμου τοῦ Γρακοῦ στὸ περιθώριο.

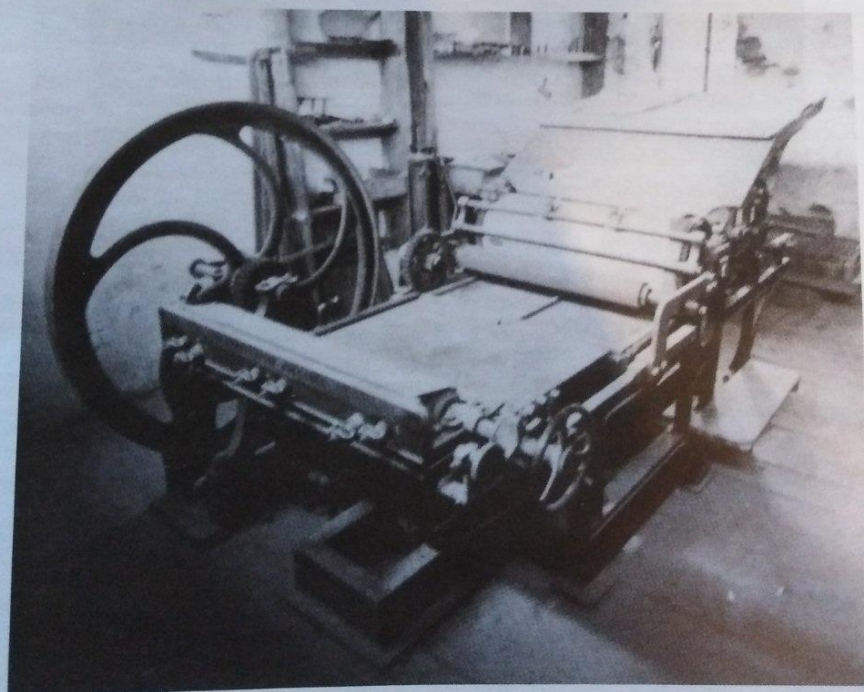
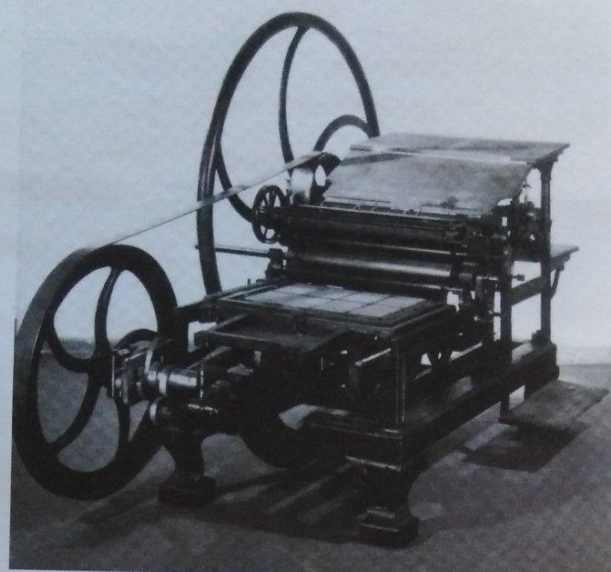

Κώδικας Βατοπαιδίου 260, έτος 1656, φφ. 7v-8r.
 Από τὸ Θαυματολόγιον τοῦ Ἀγαπίου Λάνδου (Αὐτό-
 γραφος Κώδικας Ἀγαπίου).

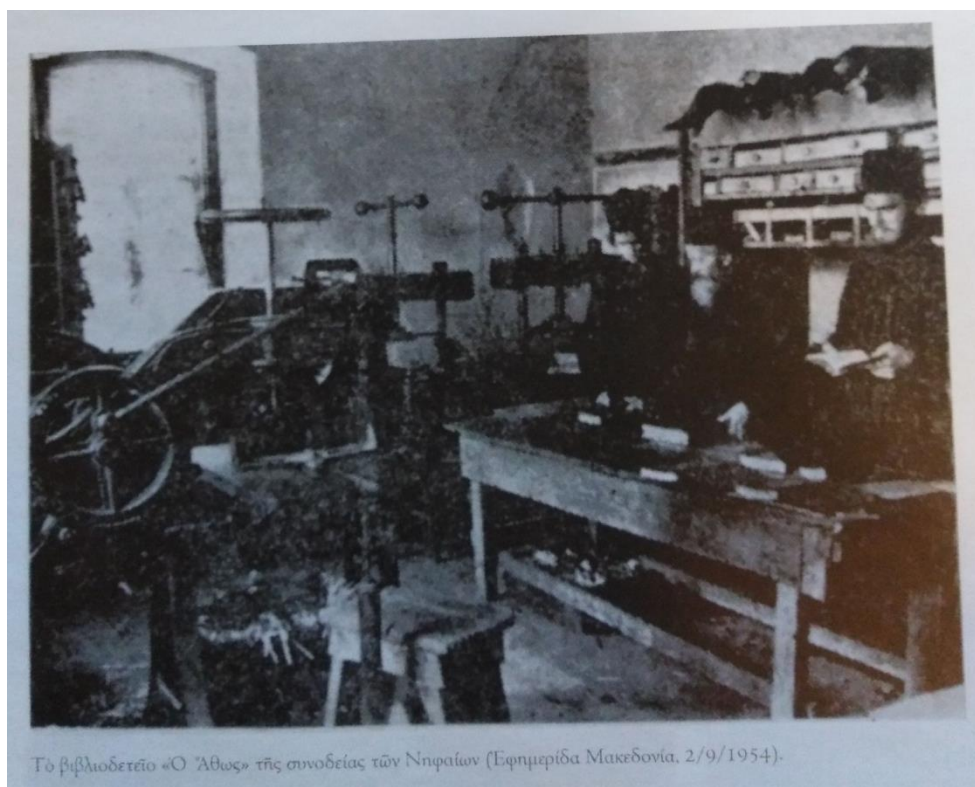
Σημειώματα ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Ἀγιορειτικοῦ Τυπογραφείου»
 καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ τυπογράφου μοναχοῦ Νεκταρίου Κατσάρου.

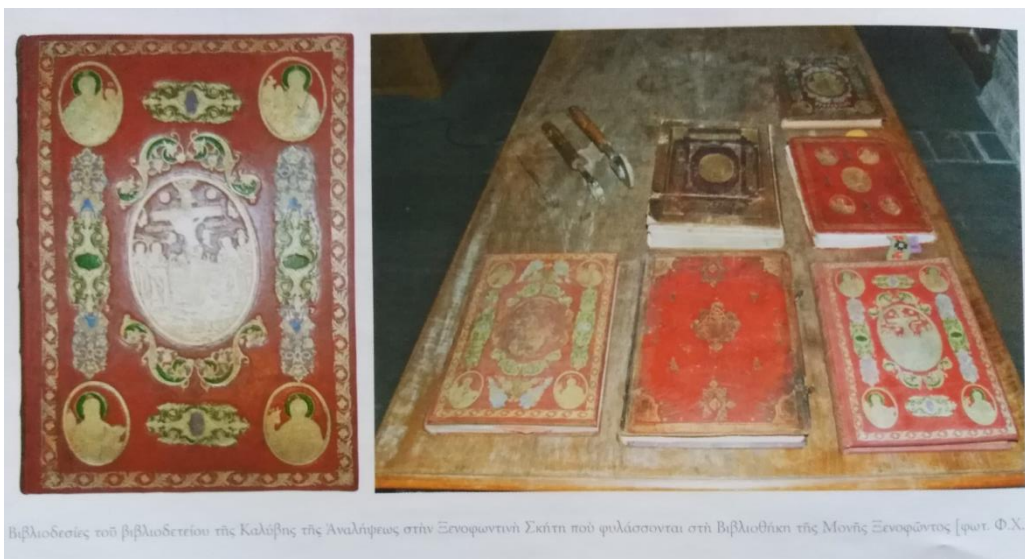
Πάν αντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπο-
 γραφήν μου, προέρχεται ἐκ τυποκλοπί-
 ας καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

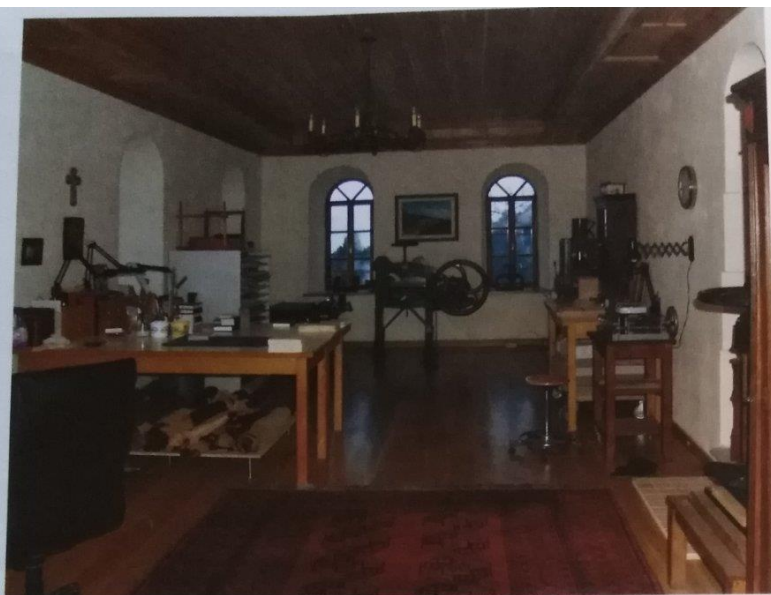
Μακάριος

Το πιεστήριο του «Αγιορείτικου Τυπογραφείου» (επάνω, Α.Φ.). Ανήκει στη σειρά πιεστηρίων που σχεδίασε και κατασκεύασε ο Carl August Reichenbach μεταξύ των ετών 1845-46 (κάτω, MAN Museum).

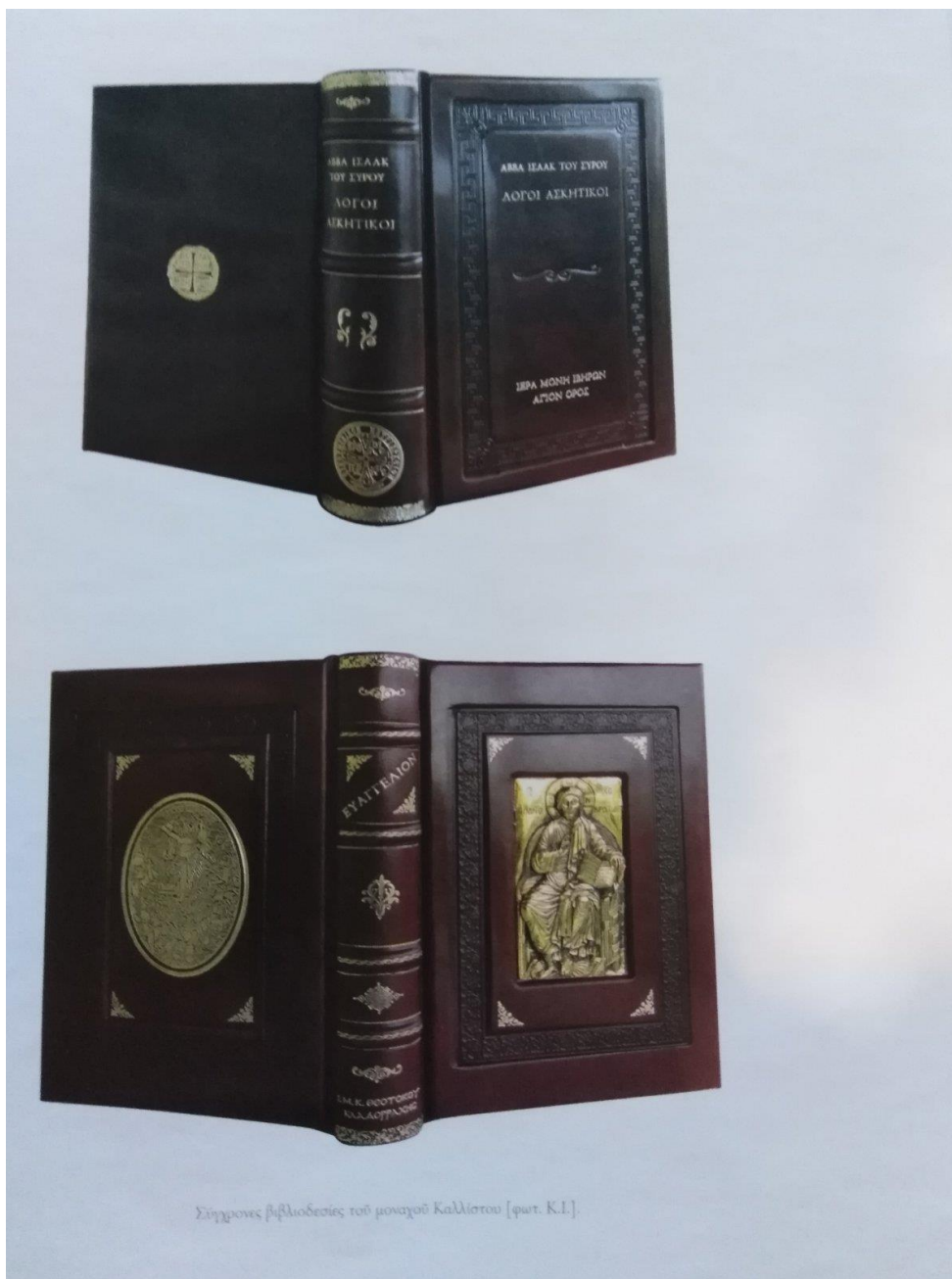

Τὸ «Ἀγιορείτικὸν Βιβλιοθετεῖον» τοῦ μοναχοῦ Καλλίστου στὸ Ἱβηρίτικο Κελλί τῆς Μεταμορφώσεως στὶς Καρυές [φωτ. Κ.Ι.].

Σύγχρονες βιβλιοδεσιές τοῦ μοναχοῦ Καλλίστου [φωτ. Κ.Ι.].

Σύγχρονες βιβλιοδεσίες τοῦ μοναχοῦ Καλλιότου [φωτ. Κ.Ι.]